

HISTORIKA

Malokarpatský historický občasník

1/2015

OBSAH	
4–7	Július VAVÁK: <i>Mohutná pevnosť v Malých Karpatoch</i>
8–11	Daniel GAHÉR: <i>Gróf Ján z Pezinka (*okolo 1330 – † 1383)</i>
12–15	Eva BENKOVÁ – Tomáš KLOKNER: <i>Keliovská kúria v Častej</i>
16–21	Mária LETZOVÁ: <i>Štúrovcí v Modre a Pezinku</i>
22–26	Lucia BURDOVÁ: <i>Jozef Ľudovít Holuby – dotyky s krajom Malých Karpát</i>
27–31	Lukáš KRAJČÍR: <i>Samuel Zoch a Modra</i>
32–34	Michal FRANKO: <i>Činnosť Slovenského vinohradníckeho družstva v rokoch 1943–1945</i>
35–37	Sylvia HRDLOVIČOVÁ: <i>Pamätné miesta a pamätné tabule pripomínajúce Ľudovíta Štúra v Modre</i>
38–41	Jozef TIHÁNYI: <i>Nový náučný chodník na Píle</i>
42–44	Beata VLASÁKOVÁ: <i>Čriecky zo Svätajurskej kroniky 4</i>
45	Františka HLAVÁČIKOVÁ: <i>Osobnosti Svätého Jura: PhDr. Juraj Pavelek</i>
46–47	Oliver SOLGA: <i>Piesne veľkej vojny</i>

Obálka: Erb pezinských grófov na svorníku klenby v kaplnke Farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku (foto: Jana Oršulová)

EDITORIÁL

Regionálna história je jedinečným nástrojom na poznanie nášho najbližšieho okolia, prostredia, v ktorom žijeme, s ktorým sme často mnohogenračne prepojení a na ktorom nám najviac záleží. Odhaľovať jeho skryté historické vrstvy, udalosti a osudy ľudí žijúcich tu v minulosti je nielen zaujímavé, ale aj všeobecne prospešné. Pomáha nám to lepšie pochopiť priestor, v ktorom sa denne pohybujeme, jeho význam a kvalitu, ktoré sa formovali počas mnohých storočí a sú i dnes prítomné v tele a duši malokarpatského regiónu.

Terénny a archívny výskum, ktorým autori na stránkach Historiky prinášajú nové poznatky do pestrej mozaiky histórie regiónu alebo ju interpretujú v novej perspektíve, je jedinečným zdrojom informácií pre vzdelávanie a zvyšovanie povedomia najmä u miestnej komunity. Vzdelávanie a prijímanie informácií je základ procesu, ktorý formuje naše osobné postoje, vzťah k miestu, kde žijeme, a ochotu prispieť k jeho ochrane a pozitívnemu rozvoju. Odkrývanie historického bohatstva regiónu nám dáva možnosť neostať len na povrchu, v súčasnosti, ale preniknúť do hĺbky, pochopiť procesy, ktoré formovali krajinu a jej obyvateľov v minulosti. Prechádzka po historickom jadre mesta či obce, popri hradbách alebo vo viniciach takto nadobudne nový rozmer, skrytý pohľad bežného nezasväteného návštevníka. Čím viac poznáme, tým viac vidíme.

Vedomosti o histórii regiónu nám pomáhajú aj lepšie pochopiť súčasnú situáciu a v kombinácii s určitou dávkou tvorivosti sú zdrojom aj pre miestny a regionálny rozvoj založený na jedinečnom a neopakovateľnom kultúrno-historickom potenciáli. Aby sme boli schopní tento potenciál rozpoznať, je potrebné sa venovať interpretácii a prezentácii miestneho a regionálneho kultúrneho dedičstva. Vzťah k dejinám nášho regiónu, ktorý obývame, je základom, na ktorom sa dá stavať a ďalej ho rozvíjať v náš spoločný prospech.

Časopis Historika vychádza ako občasník od roku 2013 vďaka Malokarpatskému múzeu v Pezinku a Mestskému múzeu v Pezinku, s podporou Mesta Pezinok a Bratislavského samosprávneho kraja. Naša inštitúcia Academia Istropolitana Nova si túto iniciatívu veľmi cení. Sídlim v tomto regióne už viac ako pätnásť rokov a okrem medzinárodných výskumných a vzdelávacích projektov sa zameriavame aj na regionálne a miestne projekty, ktoré prispievajú k ochrane a rozvoju kultúrneho dedičstva. Sme presvedčení, že pre harmonický rozvoj spoločnosti je nevyhnutné poznať, chrániť a ďalej rozvíjať hodnoty tohto územia.

Aktuálne vydanie Historiky prináša ďalší súbor zaujímavých príspevkov, ktoré čitateľom umožnia rozšíriť si vedomosti o regionálnej histórii a poskytnú nové inšpirácie pri hľbaní o minulosti regiónu a rozvíjaní jeho budúcnosti.

*Príjemné a podnetné čítanie Vám želajú pracovníci
Académie Istropolitany Novy so sídlom vo Svätom Jure*

MOHUTNÁ PEVNOSŤ V MALÝCH KARPATOCH

Július Vavák

Hradisko Neštich, tak znie oficiálne ustanovený názov pozoruhodnej národnej kultúrnej pamiatky, situovanej na horskom výbežku nad Svätým Jurom, ležiacej v Chránenej krajinskej oblasti Malé Karpaty. Naproti nemu sa na opačnej strane údolia vypína hrad Biely Kameň. V lesnom poraste hradisko ľahko identifikujete vďaka mohutným, výborne zachovaným valom a priekopám akropoly a dvoch predhradí. V súčasnej dobe na hradisku vykonáva dlhodobo špecializovaný vedecký výskum Malokarpatské múzeum v Pezinku. V komplikovaných finančných podmienkach regionálnych múzeí na Slovensku (a nielen nich) je výskum tohto typu pozoruhodným počinom.

ZÁUJEM VEDY O NÁLEZISKO

Súčasný názov náleziska bol odvodený od názvu niekdajšej obce Neštich (z nemeckého Neustift) ležiacej tesne nad mestekom Svätý Jur. Jedinou známou indíciou k miestnemu prázvu pomenovania hradiska je nemecký názov vinohradu s názvom Altstätten – t. j. Staromestské, na svahu hradiska, ktorý je po prvýkrát zachytený na mape Svätého Jura a okolia z polovice 17. storočia, pričom, ako na to poukázal Juraj Turcsány, toto pomenovanie vystupuje v písomných prameňoch už v 16. storočí. Zrejme odkazuje na zanikajúci nemecký názov Altstadt – t. j. Staré mesto, ktorý sa azda mohol vzťahovať na zaniknuté hradisko. Samotné hradisko, resp. jeho valy, sú na uvedenej mape označené ako Schanzgraben – t. j. „Zá-kopy“, vo význame opevnenie. Inak nepoznáme žiadnu starú písomnosť či mapu, kde by bolo uvedené meno odkazujúce na predmetné nálezisko. Jeho mohutné valy dokonca nezachytili ani inak pomerne podrobným vojenským mapovaním, realizovaným od čias Márie Terézie.

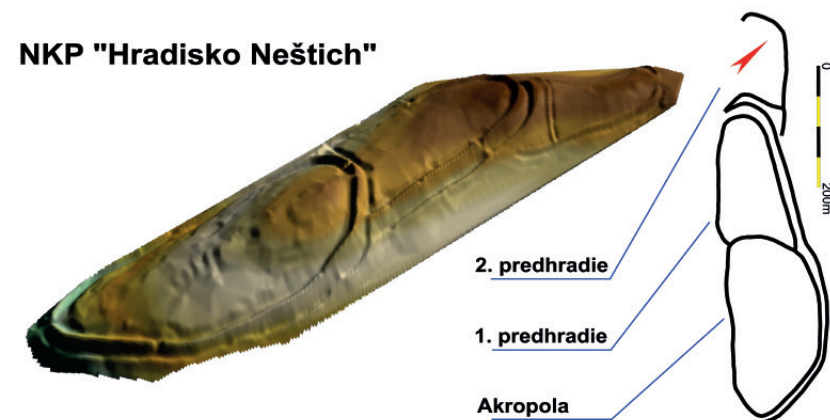
Hradisko vo Svätom Jure vstúpilo do povedomia archeologickej verejnosti v 20. rokoch 20. storočia vďaka zmienkam Jana Eisnera, ako aj zásluhou Štefana Janšáka, ktorý hradisko prvýkrát geodeticky zamerail. Údajne sa ešte pred prvou svetovou vojnou o nálezisko zaujímali miestni mníši – piaristi. Svetlo do poznania osídlenia náleziska však prinie-

sol až archeologický výskum Slovenského národného múzea v sezónach 1957, 1958 a 1962, pod vedením Ľudmily Kras-kovskej. Počas výskumu zistila jej pracovná skupina osídlenie z doby halštatskej, z 13.–14. storočia, predovšetkým ale z 9.–10. storočia. Krátky prieskum na hradisku, v roku 1982, vykonala Katarína Tomčíková zo SNM – Archeologického múzea počas výstavby asfaltovej cesty cez hradisko, ktorá zničila krátky úsek opevnenia. Od roku 2006 na nálezisku s prestávkami prebieha archeologický výskum Malokarpatského múzea v Pezinku (vedený autorom článku). V nefahľkých prvých výskumných sezónach sme na ňom spolupracovali so skúsenými archeológmi, v roku 2006 s Vladimírom Turčanom (SNM – Archeologické múzeum) a nasledujúci rok s Petrom Šalkovským (Archeologický ústav SAV v Nitre). Počas výskumu nášho múzea sa poznanie o slovanskom osídlení prehĺbilo a získali sme aj doklady o pobyte ľudí v ďalších obdobiach, o ktorých sme nemali dovtedy na hradisku doklady. Pre potreby začatia výskumu bolo hradisko moderne geodeticky zamerané Elenou Blažovou a Martinom Bartíkom (Archeologický ústav SAV v Nitre) a na vrcholových plošinách prvého predhradía a akropoly sa po prvýkrát vykonal geofyzikálny prieskum (J. Tirpák, Archeologický ústav SAV v Nitre). V roku 2013 bol pre potreby nášho výskumu na prvom predhradí a sčasti na akropole vykonaný rozsiahly geofyzikálny prieskum (R. Paštéka, Prírodovedecká fakulta UK).

PRVÉ STOPY...

Dosiaľ najstaršie doklady pohybu ľudí na nálezisku zastupujú ojedinelé bronzové výrobky zastúpené zlomkom kosáka a pravdepodobne dýky zo začiatku strednej doby bronzovej (16.–15. storočie pred n. l.). Prvé stabilné sídlisko na nálezisku archeologicky zaznamenávame až v dobe halštatskej, v čase kalenderberskej kultúry (8.–6. storočie pred n. l.). Dôkazmi sú zahlbené obydlia, keramické zlomky nádob a prasleny na výrobu nití. Podľa Etely Studeníkovej nemožno vylúčiť, že poloha mohla byť už v tomto čase opevnená. Vladimír Turčan sa domnieva, že so slovanským opevnením zrejme nesúvisí val druhého predhradía, ktorý je nízky, vyosený, nesúci iný „rukopis“, pričom môže mať starší, predslovanský pôvod. Z poznania terénu však možno povedať, že vyosenie súvisí s konfiguráciou terénu (ohyb chrbta horského výbežku), pričom val logicky nadväzuje na mohutné opevnenie prvého predhradía, všetky valy sú rovnako opatrené vonkajšou ako i vnútornou priekopou. Obdobne nízky val, ako na druhom predhradí, sa objavuje aj v druhej línii valu na akropole, na opačnom konci hradiska. Ide teda, podľa mňa, o ten istý koncept. Otázka halštatského opevnenia tak

NKP "Hradisko Neštich"

Trojrozmerný a schematický plán s mierkou a orientáciou

zatiaľ zostáva otvorená. Nemožno však definitívne vylúčiť, že ak existovalo, mohlo padnúť za obeť, resp. sa stalo základom slovanského opevňovania akropoly, dosiaľ však pre podporu chýba podstatná vec, akékoľvek archeologické doklady. Budúci výskum opevnenia nás posunie bližšie k realite.

Keltská medená/bronzová minca, vyrazená na severnom Slovensku, 1. stor. pred n. l.

Dobu laténsku (5.–1. storočie pred n. l.) v priestore náleziska reprezentujú spony z 1. storočia pred n. l., posledným prírastkom z tohto obdobia je drobná minca severoslovenského typu a zlomok bronzovej rúčky zrkadla. V dobe rímskej a v dobe sťahovania národov (1.–6. storočie n. l.), priestor hradiska slúžil Germánom minimálne ako refúgium. Ich prítomnosť dokladajú najmä rímske mince a nálezy spôn. Zaujímavým nálezom je fragment skleneného zdobeného predmetu v tvare prasleny, datovaného rámcovo do 6. až 7. storočia, ktorému sa pripisuje úloha ženského amuletu. Ide o ukážkovú príklad importovaného výrobku z územia Franskej ríše. Akým spôsobom a kedy sa sem dostal je otvorenou záležitosťou, poukazuje však na diaľkové kontakty, zrejme súvisiace s povodím Dunaja. Západný charakter mali aj ďalšie predmety z hradiska, patria však už do mladšej doby.

ROZMACH OSÍDLENIA

Kovania a nákončia opaskov avarskeho typu, obľúbené i u našich Slovanov, ako i ďalšie predmety, poukazujú na záujem o lokalitu približne od polovice 8. storočia, t. j. v čase záverečných desaťročí existencie multietnickej Avarskej ríše. Nálezy zo súkromných zbierok a náš archeologický výskum poukazujú na to, že sa na hradisku pred vznikom Veľkej Moravy zrodilo centrum regionálnej správy, ovládané miestnou elitou. Hradisko, zdá sa, ležalo na pomedzí sveta ovládaného slabnúcou Avarskou ríšou a silnejúcimi nitrianskymi Slovanmi. Zároveň však ležalo na rozhraní (rodiačeho sa?) samostatného Nitrianskeho a Moravského kniežatstva, išlo teda zrejme o veľmi zaujímavé miesto. Výborne chránená pevnosť sa mohla aktívne podieľať na definitívnom konci moci Avarov, oslabenej útokmi Franskej ríše. Význam pevnosti však neupadol ani po vyhnaní vládcu Pribinu z Nitrianska v roku 833. Naopak, rozmach zažíva i po vzniku Veľkej Moravy, ako to zrejme dokladá výstavba opevnených predhradí a najmä

i novšie nálezy materiálnej kultúry. Celková dĺžka hradiska narástla z pôvodných 325 m na akropole na okolo 680 m s oboma predhradiami. Rozlohu hradiska, odhadovanú v minulosti len na 3,26 ha, možno dnes určiť na okolo 8,5 ha. Na severovýchode bola dreveno-hlinitá hradba spolu s priekopami zdvojená, v mieste medzi prvým s druhým predhradím dokonca trojitá. Výška hradby miestami i dnes dosahuje od dna priekopy okolo 11 m. Ide teda o mohutné a rozľahlé horské centrum, porovnateľné napríklad s dnes dobre známym hradiskom v Bojnjej. Je zaujímavé, že hradisko – t. j. drevozemný hrad, bolo rozsahom väčšie ako neďaleké hradisko na devínskom a rovnako aj ako hradisko na bratislavskom hradnom vrchu. Zdá sa, že svätajurské hradisko bolo výrazným bodom v obrane bratislavskej oblasti a v postupe cudzích vojsk do Nitrianska. Je teda pravdepodobné, že mohlo zažiť (a zrejme naozaj zažilo) viaceré vpády Frankov na Veľkú Moravu. Dokladom pohnutých čias môžu byť najmä nájdené zbrane – hroty kopijí/oštepov a množstvo hrotov šípov. Indíciou po niekdajších bojoch, azda s Frankami či medzi panovníkmi vo vnútri krajiny (Mojmír II. a Svätopluk II.), prípadne neskôr s maďarskými kmeňmi, môže byť prestavanie prvého valu prvého predhradía a zrejme aj to, že opevnenie akropoly, podľa Ľ. Krasovskej, zasiahol požiar.

Kovania avarskeho typu, 2. pol. 8. stor.

Hradisko však nebolo zďaleka len vojenskou pevnosťou. Bolo zjavne obývané. Slovania tu stavali obydlia v podobe jednoduchých drevených zrubb. Výnimočný nález z nášho výskumu reprezentuje nasucho kladená podmurówka stavby – pozostatok po zrube s rozmermi cca. 5,5 x 6,5 m. Analogická budova bola odkrytá i na bratislavskom hrade. Tento typ objektov možno bezpochyby spájať s miestnou elitou. Predbežne pri nej predpokladáme obytnú funkciu. Osobitnú kategóriu predstavujú zahlbené hospodárske objekty. Prítomnosť niekdajších výrobných objektov indikujú nálezy kováčskych klieští a trosky. Niektoré ohniská zrejme mohli stáť samostatne mimo stavieb. Na hradisku však musíme počítať aj s možnou prítomnosťou dreveného, resp. kamenného kostola, či kostola na kamenných základoch. Kostolu mohol predchádzať zrejme drevený objekt/objekty pôvodného slovanského náboženstva, ktorý/ktoré akiste na žiadnom dôležitšom hradisku, aspoň v staršom období, isto nechýbali, prípadne sa mohli využívať paralelne s kresťanskou stavbou.

Popri rôznych typoch objektov sú dokladmi po bežnom živote ľudí najmä početné nálezy keramiky. Existenciu rôznych vrstiev spoločnosti zas naznačujú nálezy zväčša kovových šperkov, niekedy postríbených a pozlátených (náušnice,

Slovanská zrubová stavba na podmurovke, 9. stor.

gombíky, prstene, koráliky a lunicovitý závesok z náhrdelníkov), súčasti výstroje a výzbroje, najmä hroty šíпов, kopíjí, krúžky z brnení, nože s krvnou ryhou, skvostný strmeň, ostroha, bočnice zubadiel, kovania a nákončia remeňov. Pozornosť si zasluhujú tiež pracovné nástroje (pílky, zrejme vrták, hladidlá, kováčske kliešte), zaujímavé sú i početné nálezy železnej trosky, poľnohospodárske nástroje (radlica, otky – motyky?, kosáky), nožiky, ocieľky, nožnice, rybárske háčiky, sekerovité hrivny, kľúče, keramické prasleny, tkáčske záväžia a kamenné brúsičky, rotačné žarnovy na mletie obilnín a ďalšie predmety.

Slovanský lunicovitý závesok – ochranný amulet, 9. stor.

Poloha, mohutné opevnenie a iné nálezy poukazujú na to, že hradisko nebolo len dôležitou slovanskou pevnosťou, centrom regionálnej správy, ale bezpochyby i významným hospodárskym strediskom, ktoré mohlo bez váhania privítať aj ústredného panovníka. Akokoľvek bolo hradisko vyše storočia životaschopné, niekedy v priebehu prvej polovice 10. storočia bolo opustené a každodenný život sa zrejme zredukoval a presunul mimo opevnenia, do podhradia. Za jeho zánikom zrejme stojí skôr rozpad sústavy hradísk, ako priame dobytie maďarskými kmeňmi. Preň totiž, na rozdiel od hradiska v Bojne, nemáme dosiaľ žiadne rozpoznateľné indicie (napr. nomádske typy hrotov šíпов). Archeologické pramene však zďaleka nepovedali posledné slovo. Na lepšie podložené súdy si preto musíme ešte počkať.

V ZNAMENÍ HVIEZDY

Prvá písomná zmienka (darovacia listina) o Svätom Jure pochádza z roku 1209. Svätajurské územie bolo pred týmto ro-

kom majetkom bána Čepana (Štefana) a predtým kráľovským majetkom. Najneskôr v roku 1209 Čepanov majetok získal späť kráľ, ktorý ho, ako hovorí darovacia listina Ondreja II., odovzdal do rúk šľachtica Šebeša (či Sebeš = Sebeslav) zo starobylého rodu Hunt-Poznan, pri ktorom sa uvažuje o veľkomoravskom, konkrétne nitrianskom pôvode. Šebeš zrejme vybudoval na akropole svoje prvé, avšak iba dočasné sídlo. Z písomností sa nedozvedáme, kde stálo. Za jeho pozostatok sú považované dve, zrejme vežovité, stavby odkryté Ľudmilou Kraskovskou (7 x 7,4 m a 5,5 x 5,4 m), ktorá ich považovala za nárožia možnej jednoduchej palácovitej stavby. M. Slivka, spochybňujúc datovanie väčšieho z objektov, uvažoval nad jeho stotožnením s predpokladaným včasnostredovekým kostolom (príp. kaplnkou), ktorý mohol v minulosti hradisku stáť. Odvážny pohľad na zmenu účelu a datovania stavby do veľkomoravského obdobia nepotvrdzuje ani jej revízný výskum v roku 2014, o ktorom sa ešte zmienim. Interpretácia podaná Ľ. Kraskovskou je teda stále aktuálna. Tím pod jej vedením, koordinovaný archeologickým technikom Jánom Nettichom, preskúmal okrem obytných stavieb aj rovnako starú, maltou murovanú kamennú bránu a tiež murovanú cisternu (3,4 x 3,5 m) napúšťanú vodou z prameňa, vzdialeného vyše kilometra unikátnym keramickým potrubím, ktoré predstavuje v našom prostredí nówum. Jeho analógie, predobrazy možno vidieť v antickej tradícii mediteránneho prostredia stredovekej Itálie. Z týchto čias, t. j. z 13.–14. storočia pochádza aj sivá keramika, hroty šíпов, bronzový prsteň, ostrohy s kolieskovým bodcom a zdá sa, že aj objavené vinohradnícke nože. Časť nájdeného archaického žarnova, spájaného s týmito horizontom, však môže rovnako dobre (či pravdepodobnejšie?) súvisieť so slovanským obdobím. Nálezy vinohradníckych nožov na hradisku, pozostatky po vinohradoch na juhozápadnom svahu vo forme kameníc/rún, ako i zachytenie niekdajších vinohradov, zvaných Altstätten, na spomenutej mape (z polovice 17. storočia) a v písomnostiach (16. storočie) naznačujú ešte aj iné možné, ako len dočasné sídelné a vojensko-strategické využívanie hradiska začiatkom 13. storočia, ako sme sa dosiaľ domnievali, a to hospodárske. Nemožno vylúčiť, že nové (zrejme nie prvé) svätajurské vinohrady mohli byť zakladané novými majiteľmi panstva práve v rozsiahlom priestore niekdajšieho slovanského hradiska s bezpochyby veľmi vhodnými svetelnými, klimatickými a pôdnymi podmienkami a vzápätí ich možno rozšírili aj na juhozápadný svah horského výbežku s hradiskom, je to však len predbežná úvaha.

Keramické vodovodné potrubie z 13.–14. stor., z čias svätajurských grófov

Priestor hradiska bol po dobudovaní hradu Biely Kameň v priebehu 13. storočia používaný, podľa môjho názoru, zrejme už len ako strategická kontrapevnosť a vodou dobre zásobované refúgium pre obyvateľstvo v čase nebezpečenstva, zrejme aj sčasti osadené viničom, v užívaní samotných grófov zo Svätého Jura a Pezinka, ako sa časom začali tunajší Hunt-Poznanovci označovať. V ich erbe však naďalej dominoval starý rodový symbol – šesťcípá hviezda. Úlohu refúgia zrejme hradisko plnilo počas zvyšku stredoveku a snáď i neskôr za tureckých vojen.

Zvyšky zrubovej stavby na podmurovke z čias svätajurských grófov, 13. stor.

Pokiaľ ide o dôvod prenesenia sídla na opačnú stranu údolia, mohla ním byť strata bezpečnosti sčasti obnovennej drevozemnej pevnosti (starej vyše štyroch storočí) v rokoch 1241–1242, kedy sa Uhorskom, a aj tunajším krajom, prehrali vojská mongolského vládcu Ogotaja. Samotný Šebeš, majiteľ panstva, sa so svojimi príbuznými osobne zúčastnil prehratej bitky vojska uhorského kráľa Bela IV. s Mongolmi vedenými Batuchánom na rieke Slaná (maďarsky Sajó) na východe dnešného Maďarska, kde aj padol. V Uhorsku by nešlo o jediný prípad, kedy po ničivom tatárskom vpáde došlo po dobytí drevozemného hradu k budovaniu hradu z kameňa. Vzhľadom na to, že výskum na hrade Biely Kameň dosiaľ neprebehol, možno túto tradičnú schému brať naozaj iba orientačne. Doklady o bežnom živote ľudí na hradisku nie sú v tomto období príliš výrazné, čo možno vysvetľovať pomerne krátkodobým využitím pevnosti ako centra Svätajurského panstva. Každopádne vôbec netušíme či hradisko (starý hrad), prípadne aj náprotivný (nový) hrad Biely Kameň, ak už v čase tatárkeho vpádu existoval, Mongoli aj dobyli. Medzi odolávajúcimi pevnosťami sa žiaden hrad vo Svätom Jure nespomína, je to však len indicia. Je rovnako dobre možné, že sa ho výboje priamo nedotkli. Akékoľvek informácie, žiaľ, chýbajú.

AKTUÁLNE VÝZVY

Výskumy na hradisku pokračujú. Cieľom výskumnej sezóny 2014, podporenej grantovým programom Ministerstva kultúry SR, bolo skúmanie stavby na suchej kamennej podmu-

rovke z 9. storočia a jej okolia. Zaujímavým poznatkom bolo zachytenie pokračovanie možného ohradenia okolia tejto stavby, ako i jej prekryvanie s možnou staršou, slovanskou stavbou. Rovnako dôležité bolo revízne – t. j. opätovné odkrytie štvorcovej stavby, azda veže, objavenej počas výskumu Ľ. Kraskovskej a archeologickým materiálom datovanej do 13.–14. storočia. Výskum týchto stavieb a ich okolia bude aj predmetom sezóny 2015.

Slovanský hrniec z 9. stor. (archív SNM-AM)

Doterajší systematický výskum hradiska sa realizuje v súlade s moderným, presným geodetickým meraním, doplneným od roku 2011 s realistickými – fotogrametrickými plánmi. Získané podklady nebudú využité len pre bežnú obrazovú prezentáciu nájdených architektúr, ale i pre ich budúcu náznakovú rekonštrukciu, doplnenú informačnými tabuľami vo forme náučného chodníka.

V nasledovných sezónach plánujeme výskum rozšíriť na ďalšie plochy, vrátane druhého predhradia, kde bude nutné preskúmanie zvyškov spomenutého nízkeho valu a jeho priekop (vonkajšia, vnútorná). Potrebné bude získanie informácií o druhovom zastúpení chovaných zvierat a o dochovaných zvyškoch konzumovaných semien rastlín, zastúpení drevín použitých pri konštrukcii budov. Našou snahou bude získanie vzoriek pre dendrochronologickú analýzu na určenie veku kusov drev (najmä z konštrukcie opevnenia), či aspoň biologických vzoriek vhodných na rádiouhlíkovú analýzu (C14) taktiež pre potreby určenia veku pozostatkov opevnenia a iných objektov. Plánujeme však overiť aj výskyt tzv. anomálií (t. j. možných ľudských zásahov, stavieb) zistených geofyzikálnym prieskumom prvého predhradia.

Viac ako 90 percent nepreskúmanej plochy národnej kultúrnej pamiatky nesporne sľubuje ďalšie rozširovanie našich poznatkov, spojených so zaujímavými nálezmi a nálezovými situáciami (napr. stavby, výrobné objekty a podobne), aj počas nasledujúcich rokov.

Pramene a literatúra:

- KRASKOVSKÁ, Ľ.: Veľkomoravské hradisko v Jure pri Bratislave (výskumy na hradisku). In: Sborník SNM 57, História 3, 1963, s. 67-103.
- NAGY, P. – BLAHOVSKÝ, M.: Stredoveké keramické vodovody zo Svätého Jura. In: Zborník SNM 105, Archeológia 21, 2011, s. 173-180.
- SLIVKA, M.: Uctievanie svätých na Slovensku. K problematike výskumu patrocinií. In: Studia Archaeologica et Mediaevalia 5, 2006, s. 91-162.
- STUDENÍKOVÁ, E.: Zur Problematik der Bratislavaer Siedlungskammer in der Hallstattzeit. In: Török, L. (ed.): Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Budapest 1986, 221-226.
- TOMČÍKOVÁ, K.: Veľkomoravské hradisko v Jure pri Bratislave. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982, 1983, s. 250.
- TURCSÁNY, J. a kol.: Svätý Jur 1209-2009. Dejiny písané vínom. Svätý Jur 2009.
- TURČAN, V.: Príspevok k poznaniu včasnostredovekého osídlenia Sv. Jura pri Bratislave. Zborník SNM 94, Archeológia 10, 2000, s. 123-136.
- TURČAN, V.: Slovanské hradiská v Malých Karpatoch. In: Historika – malokarpatský historický občasník 2013, č. 2, s. 4-6.
- VAVÁK, J.: Neštich, Svätý Jur. In: Turčan, V. a kol.: Veľkomoravské hradiská. Bratislava 2012, s. 104-107.
- VAVÁK, J.: Nové poznatky k najstarším dejinám Svätého Jura. In: Vavák, J. – Lukačka, J. – Gahér, D. – Grófová, M. – Baďurík, J. – Gahér, F.: Zo starších dejín Svätého Jura. Svätý Jur 2010, s. 7-30.

GRÓF JÁN Z PEZINKA

(*okolo 1330 – † 1383)

Daniel Gahér

Ján sa narodil ako prvorođený syn grófa Sebeša II. z Pezinka a jeho manželky Kláry, dcéry kráľovského dvorana magistra Donča. Donč bol dlhoročným županom Zvolenskej župy a jedným z najvýznamnejších mužov na dvore Karola Róberta. Prvá zmienka o grófovi Jánovi pochádza z roku 1344, kedy mohol byť v chlapčenskom veku. Vychovávaný bol spolu so svojimi mladšími bratmi Mikulášom a Jurajom a sestrou Katarínou v sídle svojho otca na Pezinskom hrade (dnešnom zámku v meste). V prvých rokoch sa o výchovu malého Jána spoločne s jeho mladšími súrodencami starali Klárine služobné z okruhu jej dvorných dám. Neskôr bol mladý gróf vychovávaný, aby dobre ovládal meč, strelbu z luku a kuše, jazdu na koni, či iné zručnosti potrebné vtedajšiemu šľachticovi. Azda mal aj svojho učiteľa, ktorý ho učil čítať a písať. Nezachovala sa žiadna listina napísaná grófom Jánom ani vlastnoručný grófov podpis. Túto službu zaobstarávali pisári grófa.

Jánov otec Sebeš mal búrlivú povahu a vďaka jeho neuvážaným činom sa neraz dostal pred súd. V priebehu roka 1335 sa naplno prejavili rysy Sebešovej povahy. Niekedy na začiatku tohto roku napadol a zničil osadu Faňchal (zaniknutá dedina v chotári Budmeríc) patriacu komesovi Moĝovi z Lefantoviec. Za tento čin bol odsúdený krajinským sudcom Pavlom z Matersburgu (maď. Nagymartoni) na zaplatenie vysokej pokuty 200 hrivien uhorských grošov (v prepočte 49 kg strieborných mincí) v troch termínoch. Pezinský gróf sa však z vysokého finančného trestu nepoučil a neustále hrubo porušoval staršie dohody o užívaní viníc trnavskými mešťanmi a obyvateľmi

okolitých dedín (Hrnčiarovce, Suchá nad Parnou, Modranka, Brestovany) v pezinskom chotári. Panovník sa rozhodol skončiť s opovážlivosťou a násilím grófa Sebeša. V tom istom roku 1335 mal byť podľa kráľovho nariadenia statý a všetky jeho majetky mali pripadnúť korune. Kráľov verdikt by bol pravdepodobne aj vykonaný, keby sa pezinský gróf nezmieril s trnavskými mešťanmi a nedohodol sa v ich prospech na užívaní viníc. Rozsudok bol pozmenený na príhovor Sebešovho svokra, zvolenského župana Donča, ktorý svojim vplyvom na dvore Karola Róberta dosiahol zrušenie rozsudku. Trest bol znížený na povinnosť zaplatenia pokuty 500 hrivien uhorských grošov (v prepočte 122,5 kg strieborných mincí). Aj pri zaplatení pomohol Donč svojmu zaťovi. Dohodol sa s ním, že pokutu za neho zaplatí, ale na oplátku mu Sebeš udelí do zálohu banskú dedinu Sumberg ležiacu severne o Pezinka.

Magister Donč sa rovnako poistil, aby sumbergské bane mohli ostať v rukách jeho zaťa. Prihovoril sa u kráľa, ktorý Sebešovi a jeho bratovi Petrovi udelil zemepanskú banskú slobodu na ťažbu zlata, striebra a iných kovov na majetkoch patriacich Svätajurskému a Pezinskému hradu. Z miestnych baní tak mohlo plynúť do rúk Sebešovho svokra nemalé množstvo peňazí. Kráľovskej banskej komore odovzdal iba kráľovskú urbúru, ktorá predstavovala desatinu z množstva vydolovaného zlata a osminu z vydolovaného striebra. Donč ešte krátko pred smrťou v roku 1345 previedol všetky svoje záložné práva na Sumberg svojej dcére Kláre. Mohlo by to značiť, že sumbergské bane neboli natoľko výnosné, aby

Boj rytierov koncom 14. stor.

sa za ostatných 10 rokov od záložnej zmluvy vrátil celý dlh jeho zaťa. Vlastnícke práva na Sumberg sa komplikovali aj tým, že sa Dončovi synovia nechceli vzdať svojich podielov a najstarší z troch bratov, Ladislav, napriek otcovej vôli predal svoju časť Sumbergu Sebešovi s tým, že tak koná bez zásahu do majetkových častí svojich bratov Štefana a Mikuláša.

Svätajurskí a pezinskí grófi získali pred rokom 1342 aj susednú kráľovskú banskú dedinu Mir. Chotár dediny si aj obaja bratia rozdelili. Peter, sídlaci na Svätajurskom hrade, získal menšiu južnú časť chotára Miru a Sebeš, so sídlom v Pezinku, zaujal väčšiu severnú časť. Spoločne sa dohodli, že hraničným pásmom bude územie medzi dnešným Račím a Krkavčím potokom. Synovia oboch grófov sa neskôr zaslúžili o kolonizovanie získaného územia. Novými osadníkmi boli zväčša Nemci. Na Sebešovej časti vznikla dedina Limbach, ktorá sa prvýkrát spomína v listine z roku 1390. Na území jeho brata Petra vznikla dedina Grinava, ktorá sa spomína už v roku 1376. V tomto prípade sa môžeme iba domnievať, že Mir získali grófi za pomoci vplyvu Sebešovho svokra. Po smrti Dončovho patróna uhorského kráľa Karola Róberta († 16. VII. 1342), nastúpil na uvoľnený trón jeho syn Ľudovít, zvaný Veľký. Nový panovník potvrdil grófom vlastnícke právo na územie dediny Mir a tiež potvrdil pezinským aj svätajurským grófom právo dolovať na vlastnom území.

Rudná baňa koncom 15. stor.

Sebešov prvorođený syn Ján sa zaslúžil o kolonizovanie otcovho podielu z chotára zaniknutej osady Mir. Novej osade založenej južnejšie od baníckej osady dali obyvatelia názov Lehm bach (der Lehm slov. hĺina, íl) podľa slovanského pomenovania miestneho potoka Hliník (Limbašský potok). V roku 1390 sa už uvádza v Limbachu kostol s patrocinom sv. Theobalda. To potvrdzuje aj predpoklad, že prvými osadníkmi Limbachu (pôvodne Lehm bachu) boli Nemci, keďže kult sv. Theobalda bol rozšírený najmä v rodnom kráľovstve svätca vo Francúzsku a tiež na území Nemecka, kde sa niekoľko rokov zdržiaval ako pútnik. Osada sa rýchlo rozrastala a už v roku 1424 bola najväčšou dedinou Pezinského panstva so 60 usadlosťami a približne 300 obyvateľmi. Za rýchly rozvoj vďaka najmä výhodným plochám na pestovanie viniča, ktoré noví obyvatelia prichádzajúci z hospodársky vyspelejšieho prostredia zveľadili a využili vo svoj prospech. Nemecké

obyvateľstvo malo už v 14. storočí v Malokarpatskej oblasti a čiastočne aj na území Žitného ostrova silný vplyv a rovnako riadilo správu miestnych mesteciek a dedín.

Gróf Ján mal pri osídľovaní chotára neskoršieho Limbachu spory so svojimi bratrancami zo svätajurskej línie, osídľujúcimi susedný územný celok, na ktorom zakrátko vyrástla dedina Grinava (zelená lúka; grün slov. zelený, die Au slov. lúka, niva). V roku 1375 svätajurskí grófi odviekli a zajali niekoľkých obyvateľov a servientov grófa Jána z Pezinka (zrejme prvých osadníkov Limbachu) a až po dohode ich prisľúbili prepustiť, avšak mimo tých, ktorí chceli u nich zostať. Ako môžeme vidieť, svätajurskí grófi Tomáš, Peter mladší a Ján sa snažili o získanie nových osadníkov aj nezákonnými spôsobmi. Aj to poukazuje na dôležitosť, ktorú pre grófov predstavovali noví obyvatelia. Na vysvetlenie je potrebné uviesť ako fungovalo osídľovanie na nemeckom práve. Spravidla mal na starosti výber vhodného miesta, osídľovanie (vymieranie intravilánu a extravilánu dediny tzv. šoltýs (lokátor; lat. scultetus), ktorý pochádzal zväčša z radu mešťanov a stal sa neskôr aj dedičným richtárom novozaloženej dediny. Potenciálnych obyvateľov dediny mohol lákať aj status slobodného človeka – hosťa, ktorý aj už reálne vlastnil určitý lán pôdy, na rozdiel od ostatných obyvateľov na území zemepána, ktorí podliehali zvykovému právu. Tí hospodárili iba na prenajatej pôde od zemepána. Zemepánovi však slobodní obyvatelia na rozdiel od ostatných dedinčanov odvádzali dvojaké dávky, finančnú aj naturálnu. Z tohto dôvodu mali svätajurskí grófi eminentný záujem aj o obyvateľov z majetkov grófa Jána z Pezinka.

Problematická bola aj východná hranica chotára stredovekého Pezinka. Gróf Ján spoločne so svojim otcom Sebešom viedli dlhoročný spor už od 40-tych rokov 14. storočia s Bratislavskou kapitulou kvôli hraničnej oblasti medzi kapitulskou dedinou Kučisdorfom (Veľké Trnie) a novozaloženou služobnou dedinkou patriacou pezinskému hradu, neskôr zvanou Cajla (pôvodne maď. Wyfolw/Újfalu = Nová ves). Dôvodom sťažností bolo to, že tamojší obyvatelia kapituly využívali aj

Pečať grófa Sebeša II. z roku 1318

majetky patriace výhradne grófam. Ako medzník či hraničný bod medzi chotárom Kučisdorfu a grófskymi majetkami (Pezinok, Cajla, Sumberg) sa uvádza napríklad potok Lúčnik /Lúčnica (dnes počiatočná časť Viničianskeho kanála) a tiež vrch Machkahegy/Krachenstein (Mačací vrch/Vrch praskajúci kameň – dnes vrch Kamenica). Chotárne hranice sa vzhľadom na prírodný terén a jeho danosti nedali často presnejšie určiť, ako to bolo aj v tomto prípade. Preto niekedy existovalo sporné územie, ktoré bolo tzv. územím nikoho. Chotárny spor sa na dlhé obdobie vyriešil až v roku 1394, kedy sa synovci grófa Jána, pezinskí grófi Mikuláš a jeho brat Juraj, dohodli s Bratislavskou kapitulou, že poddaní z Kučisdorfu môžu užívať aj toto pohraničné územie. Kapitula bola povinná za tento ústupok vyplatiť grófam dvakrát ročne po 4 zlaté a odovzdávať im symbolicky v rovnakých intervaloch aj po 1 funte hrušiek. Ak by niektorá zo stránok dohodu porušila, bola povinná zaplatiť vysokú pokutu 1 000 zlatých.

Gróf Sebeš zomrel niekedy medzi rokmi 1355 až 1359, kedy si jeho syn Ján vyžiadal u kráľa nové potvrdenie rozdelenia majetkov priliehajúcich Svätajurskému a Pezinskému hradu pochádzajúce z roku 1343. Po smrti večného sťažovateľa a búrliváka Sebeša dozrel čas, aby sa grófi uchádzali o preukázanie svojich služieb u kráľa Ľudovíta. Sebešov brat Peter, spravujúci Svätajurské panstvo, sa stal krátko pred smrťou berežským županom. Pri mocenskom vzostupe rodu bolo dôležité najmä to, že jeho dvaja synovia Peter mladší a Tomáš boli vychovávaní ako pážatá na kráľovskom dvore a neskôr sa významne uviedli v prospech kráľových politických cieľov. Sebešov syn Ján sa dostal v rovnakom čase do kráľových služieb ako kráľovský rytier (1361–1380). Pod zástavou kráľa sa zúčastnil viacerých vojenských akcií. Z tohto obdobia však chýba viac písomných prameňov, ktoré by nám priblížili grófovú vojenskú kariéru u kráľa. Najpravdepodobnejšia je jeho účasť na vojnovom konflikte kráľa Ľudovíta s rakúskym vojvodom Albrechtom III. Habsburským (zvaným „s vrkočom“) v rokoch 1365/66. Jánov bratranec zo svätajurskej línie Tomáš (Temel) sa významne podieľal na uzatvorení mieru medzi oboma stranami. Ján sa na rozdiel od svojho bratranca zrejme priamo podieľal aj na vojenských operáciách uhorského vojska na území Rakúskeho vojvodstva. Ďalšia účasť grófa Jána na vojenských ťaženíach je však prinajmenšom otázná. Ide napríklad o vojenskú výpravu proti Litovcom a následné zaujatie Červenej Rusi (Haličsko) po Ľudovítovom nástupe na poľský trón v roku 1370.

Gróf Ján sa ako nová hlava pezinskej línie grófov začal starať o svoje majetky. Prvým krokom bolo obnovenie a lepšia kontrola dolovania v chotári Sumbergu. V roku 1361 si gróf vyžiadal u kráľa povolenie, aby mohol vystavať v blízkosti sumberských baní strážny hrad na majetku s názvom Hereditaria (zlým prepisom bolo slovo skomolené na „Hedervara“). Latinské slovo hereditaria môžeme preložiť do slovenčiny ako „dedičné majetky“. Pomenovanie lokality zapadá aj do historických súvislostí a podporuje aj predpoklad, že ide o vršok nad Pinelovou nemocnicou s nálezom pozostatkov drevozemného hradu. História územia, na ktorom bol neskôr postavený hrádok, súvisí s pezinským grófom Sebešom, ktorý sa medzi rokmi 1339–1340 prel o chotárne hranice medzi vlastnou dedinou Sumberg a dedinou Mir, ktorá ešte v tom čase patrila kráľovi. V samotnom názve chceli pezinskí grófi jasne deklarovať svoje výhradné majetkové právo na dané územie. Hrádok vystavaný na „dedičnom mieste“ plnil najmä správnu funkciu nad miestnymi baňami.

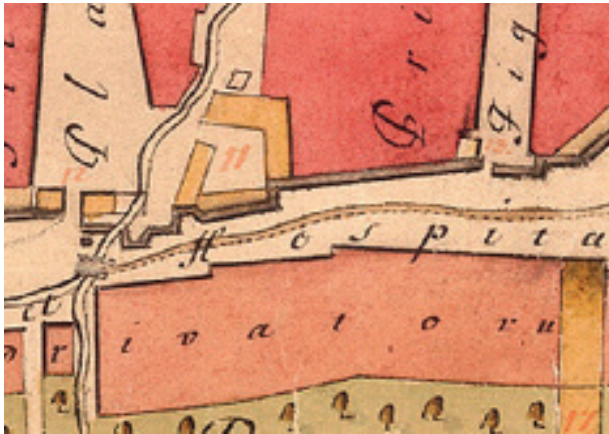
V rokoch 1360 a 1362 potvrdil Ján spoločne so svojim bratom Mikulášom staré privilégia Trnavčanom, ktorí vlastnili vinice v pezinskom chotári. V roku 1369 získal gróf Ján opätovné potvrdenie práva dolovať v chotári Sumbergu. Ďalej sa tak mohol sústrediť na rozvoj hospodárskeho potenciálu zdedeného územia. Na rozdiel od svojho otca, ktorý viedol veľký počet súdnych sporov o svoje majetky, energický a ctížiadostivý Ján sa snažil aj o ich zveľadenie. Niekedy pred rokom 1376 sa zaslúžil o udelenie práva týždenného trhu pre Pezinok. V samotnom kráľovskom privilégiu z roku 1376 sa píše, že gróf si túto listinu vyžiadal preto, lebo predošlá listina o práve

Stredoveký špitál

trhu sa grófovi stratila. Už pred rokom 1370 založil v Pezinku špitál pre svojich chudobných poddaných, ako uvádza vo svojom pochvalnom liste na grófa Jána pápež Urban V. Určený bol nielen chorým ale i nevládnym, teda fungoval aj ako starobinec. Do tohto obdobia sa kladie aj založenie Bratstva Božieho tela v Pezinku. V bratstve boli združení najbohatší pezinskí mešťania, ktorí sa starali finančnými príspevkami o chod cirkevných obradov, o udržiavanie pezinského kostola a oltárov, okrem toho vykonávali aj charitatívnu činnosť. V priebehu 15. storočia prebralo bratstvo správu rovnako nad miestnym špitálom, ktorý bol situovaný na južnom konci mestčka (križovatka Holubyho a Moyzesovej ulice).

V sedemdesiatych rokoch viedol gróf Ján spor s mešťanmi Bratislavy, od ktorých pri prechode pezinskou mýtnou stanicou žiadali jeho služobníci platbu mýtného poplatku. Bratislavčania z titulu obyvateľov kráľovského mesta boli od tejto

„Jánov“ špitál na mape Pezinka z roku 1785

povinnosti oslobodení. Bratislavská kapitula kvôli sťažnosti od bratislavských mešťanov predvolala niekoľkokrát grófa na súdne rokovanie, avšak nedošlo k obojstrannému zmieru. Vyhrotená situácia sa vyriešila až po Jánovej smrti v prospech Bratislavčanov.

Poslednýkrát sa gróf uviedol na úrovni vysokej politiky v roku 1380, keď potvrdil svojou pečaťou svadobnú zmluvu medzi rakúskym vojvodom Viliamom Habsburským a najmladšou dcérou kráľa Ľudovíta, Hedvigou. Svadba sa mala konať, keď princezná dovŕši vek 12 rokov. Viliam mal dať Hedvige svadobný dar 200 000 zlatých a po smrti kráľa Ľudovíta mal spoločne s Hedvigou nastúpiť na uhorský trón. Okrem pezinského grófa potvrdil dohodu kráľ a kráľovná spoločne s magnátmi krajiny, medzi ktorými sa spomína aj Jánov bratranec a vtedajší kráľovský taverník Tomáš zo Svätého Jura. K svadbe však nakoniec nedošlo a princezná Hedviga nakoniec nezískala uhorský, ale poľský trón. V roku 1384 bola korunovaná za poľskú kráľovnú a Uhorské kráľovstvo pripadlo staršej Márii.

Z rodinného života grófa Jána toho nevieme veľa. Za manželku si zobral šľachticnú Margitu z neznámeho azda rakúskeho rodu. Margita porodila manželovi dvoch synov a dve dcéry – Imricha, Pavla, Margitu a Annu. Dcéry sa vydali za príslušníkov rakúskych rodov Pottendorf a Forchtenstein. Synovia sa však sotva dožili dospelého veku. Imrich sa spomína posledný raz v roku 1387 a Pavol v roku 1391 a len o niekoľko rokov prežili svojho otca. Gróf Ján zomrel v roku 1383 približne vo veku cez 50 rokov. Jeho synovia v čase otcovej smrti ešte neboli dospelí, pretože správu panstva prebrala vdova po grófovi Jánovi Margita, spoločne s vdovou po Jánovom bratovi Mikulášovi († po r. 1373) Barborou. Síce aj Mikuláš zanechal po sebe dvoch synov, Mikuláša mladšieho a Juraja, ani tí však neboli vo veku, aby sa mohli ujať spravovania pezinských majetkov. Tak sa prvý raz v histórii rodu udialo, že panstvo

Erb grófov zo Sv. Jura a Pezinka z konca 14. stor.

a k nemu priliehajúce dediny spravovali ženy. Stalo sa tak v najnevhodnejší čas, kedy sa kráľovstvo zanedlho dostalo do sféry bojov o uhorský trón po mŕtvom kráľovi Ľudovítovi († 1382). Panovník nezanechal mužského potomka a vládu prebrala dcéra Mária spoločne s kráľovnou vdovou Alžbetou Kotromaničovou. Podľa otcovej vôle sa mal stať Máriiným mužom brandenburský markgróf a syn bývalého českého kráľa Karola IV., Žigmund Luxemburský. Do mocenského zápasu o uhorský trón vstúpil aj ďalší adept, neapolský kráľ Karol Malý, ktorý ako najbližší príbuzný uhorských Anjouovcov prijal ponuku a vojenskú pomoc od chorvátskych magnátov Horvátovcov. Aj dnešné územie západného Slovenska sa stalo miestom vojenských akcií. Obe rodové sídla grófov, Pezinský a Svätajurský hrad, sa dostali pod moc bratrancov Žigmunda Luxemburského, moravských markgrófov Prokopa a Jošta. Vdovy po pezinských grófoch Margita a Barbora spoločne s mladými synmi a služobníkmi zrejme mohli ostať a aj naďalej prebývať na Pezinskom hrade, no vojenskú kontrolu nad ním prebrali už koncom roka 1385 českí vojaci moravských markgrófov. Situácia sa upokojila až po roku 1387, kedy sa stal Žigmund uhorským kráľom. Česi postupne odtiahli aj z Pezinského hradu, avšak grófi museli zaplatiť za jeho odstúpenie 4 000 zlatých. Po týchto udalostiach sa ujali spravovania Pezinského panstva zmienení synovci grófa Jána, Mikuláš mladší († 1440) a Juraj († 1426).

Gróf Ján nielen udržal staré rodové majetky po otcovi Sebešovi, ale ich aj zveľadil. Zaslúžil sa o udelenie práv na usporadúvanie týždenných trhov v Pezinku, o pokračovanie dolovania drahých kovov na území Sumbergu, ale aj o založenie dediny Limbach, či pezinského špitálu pre chorých a nemožúcich. Za grófovými úspechmi stála politická podpora kráľa Ľudovíta Veľkého, o ktorú sa zaslúžil vďaka dlhoročnej vojenskej službe v kráľovskom vojsku.

Pramene a literatúra:

- Archív mesta Bratislavy, Zbierka stredovekých listín: AMB, č. 351 (1376 III 24); AMB, č. 471 (1384 V 1).
- DUBOVSKÝ, J.- ŽUDEĽ, J.(zost.): *Dejiny Pezinka*. Bratislava: Obzor 1982.
- FARKAŠ, Z. – WITTGRÜBER, P. *Dve stredoveké fortifikácie v Pezinku, časť Cajla*. In: Bozen...Pezinok 1208 – 2008. POSPECHOVÁ, P. (ed.). Pezinok: Mesto Pezinok 2008, s. 21-30.
- LUKAČKA, J.: *Svätý Jur a jeho majitelia v 13. a 14. stor.* In: *Zo starších dejín Svätého Jura*. Zostavila Zuzana Štefániková. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur 2010, s. 31-42.
- Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár (Maďarský krajinský archív, Zbierka stredovekých listín – ďalej iba DL): DL 2.891 (1335 III 18); DL 2.899 (1335 III 30); DL 3.577 (1343 V 6); DL 3.244 (1345 II 4); DL 3.773 (1345 VI 20); DL 3.775 (1345 VII 22); DL 3.579 (1359 VI 2); DL 5.090 (1361 XI 10); DL 5.733 (1369 V 30); DL 5211 (1373 XII 21 – tranzumpt pôvodnej listiny z roku 1363); DL 83.344 (1375 X 17); DL 258.368 (1380 II 11); DL 11.718 (1424 IX 29).
- MELIŠ, J. B.: *Niekoľko spresňujúcich poznámok k rodokmeňu magistra Donča*. In: *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 21, 2011, č. 1-2, s. 3-5.
- NAGY, I. (ed.): *Anjoukori okmánytár III-VII*. Budapest: MTA 1883 – 1920.
- VARSÍK, B.: *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: SAV 1984, 260 s.
- WENZEL, G.: *Magyarország bányászatanak kritikai története*. Budapest: MTA 1880, s. 321-322.
- *Pochvalný list pápeža Urbana V. na založenie špitála v Pezinku* – <https://archive.org/stream/p1veteramonument02thei#page/94/mode/2up/search/castro>

KELIOVSKÁ KÚRIA V ČASTEJ

Eva Benková – Tomáš Klokner

V storočiach raného novoveku žilo v Častej kratší či dlhší čas viacero zemianskych rodín. Príslušníci z radov strednej a drobnej šľachty pôsobili zväčša ako fuggеровskí a pálfiovskí familiári a malá priestorová vzdialenosť k hradu Červený Kameň im poskytovala výhody v udržiavaní priameho kontaktu so správnym aparátom Červenokamenského panstva. Túto skutočnosť si dobre uvedomovali i samotní vlastníci domínia, keď im do trvalého alebo dočasného vlastníctva udeľovali častianske slobodné domy alebo šľachtické kúrie. Samotných šľachticov k budovaniu stabilných obydľí a rozvinutiu vlastných aktivít v Častej nemenej motivovala hospodárska prosperita tohto vinohradníckeho mestečka.

Jednou zo šľachtických rodín, ktoré sa usadili v 17. storočí v Častej, boli Keliovci. V písomných prameňoch je ich meno zachytené v rôznych podobách – Kelio, Kellio, Kollio, Kólio, Kóly, Kólyly, Gilli a iných variáciách. Ako prvý sa v Bratislavskej stolici etabloval Pavol Kelio. Najskôr bol komorníkom a tajomníkom grófa Pavla Nádašdihu, ktorý vlastnil aj tunajšie Čachtické panstvo. Armálnou listinou z roku 1630 Pavla, jeho manželku Alžbetu Toldi a ďalších príbuzných poviedol Ferdinand II. (1618–1637) medzi uhorskú nobilitu. Za zlomový moment v jeho kariére i osobnom živote je možné označiť smrť Pavla Nádašdihu roku 1633. Pravdepodobne už krátko nato začal Pavol Kelio účinkovať na červenokamenskom dvore Pálfiovcov. V roku 1636 totiž Štefan Pálfi (Pálffy) poznamenal, že v jeho službách sa Pavol Kelio, vtedajší prefekt hradu Červený Kameň, aktívne angažoval už niekoľko rokov (ab aliquot annis). Zaiste tomu tak bolo od 1. januára roku 1635, čo dosvedčuje vyúčtovanie jeho platu. Z desiatok vlastnoručne napísaných príkazov a potvrdeniek zo 40. až 60. rokov 17. storočia je okrem iného zrejme, aké jazyky ovládal. S ostatnými zamestnancami v písomnom styku komunikoval najčastejšie po nemecky, menej v slovenčine a sporadicky aj po maďarsky. On sám sa podpisoval ako Pal alebo Paul Keljo. Ako ukážka poslúži nariadenie pre richtára Budmeric „*Pudmericki richtari day gehu milosty panu Maithini Mihalyowi dwa tisíc tehli, bud do zdy, bud kde powite, kedi kolwek pošlyu pro nych, guz su tu zaplacene. Datum 1. augusti 1650. Tuto cedulku day potom panu pisarowi. Keljo Pal mp.*“ Pavol Kelio pôsobil na pozícii červenokamenského prefekta ešte v roku 1662, teda dva roky pred svojou smrťou. Práve on bol ako prvý pochovaný v rodinnej krypte v Kostole sv. Imricha v Častej. Po odchode Keliovcov z mestečka v 18. storočí slúžila hrobka na pochovávanie osôb z radov pálfiovských zamestnancov.

Erb rodu Kelio, (podľa publikácie J. Siebmachera)

Erb rodu Kelio, (podľa publikácie D. Pongrácza a kol.)

strane. Smerom na juh (krížom cez ulicu) býval Jakub Radiš (Radis) a najbližšiu severne situovanú usadlosť užíval Ondrej Muška (Musqua). Ku kúrii taktiež patrili oráčiny, lúky a vinice v chotári mestečka Dolľany a na území dedín Dubová, Štefanová a Borová v takom teritoriálnom rozsahu, v akom ich po smrti svojho prvého manžela Štefana Körmendiho (Körmendi), bývalého prefekta hradu Červený Kameň, a súčasne za života svojho druhého manžela Jána Radošovského, otca Anny Márie, slobodne vlastnila spomínaná Barbora. Štefan Körmendi predmetnú kúriu ešte ako neprivilegovaný opustený dom v zdevastovanom stave po nebohom Jánovi Mládec- kom (Mladeczki) zakúpil za bližšie neurčenú peňažnú čiastku okolo roku 1608 a nanovo ho vybudoval. Vďaka zachovaniu vernosti Pálfiovcov počas posledného rozkolu medzi ich familiarmi a obrane hradu proti odbojným hajdúchom (zrejme v roku 1605 počas Bočkajovho povstania) Mária Fuggerová, vdova po Mikulášovi Pálfim, tento dom vyňala spod všetkých poddanských povinností a darovala mu ho do dedičného

Usadenie sa Pavla Kelia v mestečku Častá zjednodušil preňho už druhý sobáš s Annou Máriou Radošovskou (Radosóczy). V neskorších rokoch veľaokrát priamo z domáceho prostredia vybavoval písomnú agendu svojho úradu. Keď dvadsiateho apríla v roku 1636 udelil Štefan Pálfi obom manželom ako kompenzáciu za Pavlom preukázané služby a zachovanie priazne v budúcnosti do dedičného vlastníctva dom v Častej, išlo o kamennú kúriu, ktorú legítimne zdedila Anna Mária po svojej matke Barbore Pöfflin. Trvalé poskytnutie domu s oslobodením od všetkých foriem daňovej povinnosti spojené s užívaním nehnuteľnosti sa udia- lo formou takzvanej inskripcie – zápisu za finančnú hotovosť vo výške 1 000 uhorských zlatých. Táto dosvedčovacia listina (litterae fassionales) umožňovala v prípade úmrtia Pavla a Anny Márie bez vlastných potomkov a odkázania statkov testamentárne určeným dedičom panstvu tejto kúrii titul slobodného domu za vydanie spomínaných 1 000 zlatých odňať. V takom prípade by ale jej majetelia disponovali právom neobmedzene ťažiť drevo v zemepanských lesoch pre domáce potreby alebo k stavebnému účelu. Spolu s kúriou získali percipienti prirodzene všetky jej častianske prína- ležitosti – obrábané i neobhospodarované oráčiny, záhrady, polia, lúky, pasienky, lesy, háje, vrchy, údolia, vinohradnícke hony, potoky, rybníky, hrádze, vodné toky a všeobecne všetky úžitky a prí- náležitosti akéhokoľvek pomenovania k nej patriace. K tomuto imaniu dostali zároveň celý majetok opustenej usad- losti po zosnulom Osvaldovi Gaizlerovi, ktorá susedila s kúriou na západnej

vlastníctva. Okrem domu Štefan Körmendi dostal všetky príslušnosti danej usadlosti, ďalej zeme opustených želiarskych domov v Štefanovej o rozlohe asi 12 jutár, dve osminové vinice vo vinohradníckom chotári Dubovej a dva vinohrady o veľkosti jednej osminy vo viničnej hore Stará Hora, pričom vinice zakúpil už skôr on sám. Jeho majetok sa rozrástol aj o dve polovičné opustené usadlosti s prináležitostami v Suchej nad Parnou. Podľa urbára panstva z roku 1598 usadlosť ešte v období, keď ju mal vo vlastníctve Ján Mládecký, bola slobodným dvorom (Freyhoff). Okolnosti, za akých nehnuteľ- nosť získala táto rodina, sú nejasné. Na základe kompará- cie horeuvedených poznatkov o lokalizovaní Keliovej kúrie s údajmi z prvého zachovaného urbára panstva Červený Kameň z roku 1543 a s vyobrazením zástavby na katastrál- nych mapách z 19. storočia je možné vystopovať niekdajších poddaných, užívajúcich usadlosť, na ktorej bolo Štefanom Krmendim okolo roku 1608 novovybudované slobodné oby- die a ktoré následne v roku 1636 získal Pavol Kelio s manžel- kou. Prvotná murovaná kúria stála na usadlosti označenej v urbári poradovým číslom 55. Užíval ju najskôr otec častian- skeho prisažného Tomáša Hirša (Hirsch) a potom on samot- ný, okolo polovice 50. rokov 16. storočia Peter Babst a po ňom Jánuš Maurer.

Hoci Keliovci patrili medzi nižšiu šľachtu, boli veľmi dobre fi- nančne zabezpečení. V roku 1675 si Anna Mária, vdova po Pavlovi, mohla dovoliť stať sa veriteľkou Pálfiovcov. Za sumu 8 000 uhorských zlatých získala do zálohu celú dedinu Štefa- nová. Okrem toho Mikulášovi Pálfimu požičala ďalších 2 000 zlatých. Pálfiovci boli týmto spôsobom nútení riešiť svoju zlú ekonomickú situáciu, v ktorej sa ocitli po nadobudnutí pan- stiev Svätý Jur a Pezinok v roku 1626. Už vtedy Štefan, otec Mikuláša Pálfiho, záložoval Štefanovú za rovnakú čiastku 8 000 zlatých u Alžbety Tószegi (Thőzegy), vdovy Štefana

Juhovýchodné nárožie kúrie s maľovaným fragmentom rastlinnej výzdoby

Baráta (Baraty). O necelých päťdesiat rokov sa zálohovanie zopakovalo za rovnakých podmienok. Počas dvojročného zá- lohu mohla Anna Mária Keliová a jej dediči Štefanovú vlast- niť a užívať všetky z nej plynúce naturálne, peňažné dávky a taktiež si u miestnych poddaných nárokovat' riadne vyko- návávanie robôt. Zmluva ďalej určila, aby Pálfiovci svojich veri- telov o spätnom výkupe Štefanovej oboznámili dva mesiace vopred. Pokiaľ by z ich strany neprišlo k vyplateniu záložnej sumy, dedina by ostala aj naďalej vo vlastníctve Keliovcov. Nakoľko sa Pálfiovcov nepodarilo v stanovenom čase vyrov- nať svoje podlžnosti, v roku 1683 sa začala daná vec riešiť súdnou cestou. Záujmy rodu Kelio hájil Ján, syn Pavla a Anny Márie, ktorý súčasne zastupoval aj svojho brata Františka. Druhú stranu reprezentovala Mária Eleonóra Harrachová, vdova po spomínanom Mikulášovi Pálfim a poručníčka ich sy- nov Jána, Mikuláša a Františka. Okrem iného sa Pálfiovci za- viazali vyplatiť Jánovi Keliovi 1 500 zlatých. Pohľadávku voči Keliovcov napokon urovnal až Ján Pálfi. V roku 1725 vyplatil manželom Štefanovi Blaškovičovi (Blaskovics) a Anne Kelio- vej 1 000 zlatých, Františkovi Zungenbergovi (Czunkemberg) a Eve Keliovej ďalších 6 000 zlatých, a napokon Jurajovi Fa- biánkovičovi (Fabiankovics) a Alžbete Keliovej 1 200 zlatých.

Keliovci nepochybne aj kvôli zmieneným okolnostiam získa- li väčšie sebavedomie, pretože vo svojej kúrii si zriadili krč- mu. Či si boli alebo neboli vedomí svojho neoprávneného konania, sa dnes už nedozvieme. Každopádne sa pokúsili červenokamenských úradníkov presvedčiť o legálnosti prá- va výčapu vína v ich dome. Krátko po 14. máji roku 1684, keď panstvom poslaný vojak v podvečerných hodinách pri- chytil u Keliovcov popíjajúcich poddaných a odviedol ich do hradného žalára, napísal Mikuláš, Pavlov syn, jednu a jeho brat František dve sťažnosti pálfiovskému úradníkovi Jurajovi Veleckému. Ten odmietol argumenty oboch bratov, ktorými obhajovali predaj vína, a po oboznámení sa s listinou z roku 1636 prevádzkovanie krčmy zakázal.

Južný štítový múr s kamennými ostienami okien povaly

Rod Kelio zotrval v Častej do roku 1736, keď Adam, Pavlov vnuk a syn Františka, vo svojom mene a v zastúpení svojho syna Mikuláša dal 26. marca všetok častiansky majetok Jánovi Pálfimu. S ohľadom na usporiadanie vlastníckych pome- rov na Červenokamenskom panstve sa nakoniec predmetné statky dostali 15. apríla do vlastníctva Rudolfa Pálfiho a jeho potomkov. Hoci genealógiu rodu Kelio sa nám podarilo zre- konštruovať len čiastočne, usudzujeme, že Keliovci Častú opustili z prozaických dôvodov. Mikuláš, syn Pavla a Anny Má-

Keliovská kúria pred prestavbou, 2006

rie, bol členom jezuitského rádu a zomrel v roku 1684. Ďalší syn Ján zomrel v roku 1704 a František, posledný z bratov, je doložený ešte v roku 1705. Nakoľko Ján sa podľa matričných záznamov zo začiatku 80. rokov 17. storočia zdržiaval v Bratislave a Pezinku, a konflikt s panstvom v roku 1684 riešili len František s Mikulášom, nazdávame sa, že kúria v Častej pripadla Františkovej vetve. Tým by sa dalo vysvetliť, prečo pri konečnom vyplatení záložnej sumy za dedinu Štefanová v roku 1725 vôbec nefigurovali Františkovi potomkovia, ale len dámy Anna, Eva, Helena a Alžbeta, ktoré boli pravdepodobne Jánovými dcérami. Práve takýmto spôsobom sa obe rodové línie mohli dohodnúť na majetkovom vyrovnaní. Františkov syn, František bol v roku 1715 evidovaný v rámci súpisu mesta Trnavy, Adam vlastnil novohradskú dedinu Horné Turovce a Mikuláš bol jezuitom. Práve posledného menovaného je možné považovať za ostatného majiteľa kúrie v Častej. O aktivitách Mikuláša v Častej vieme aj z matriky tunajšej farnosti. Napríklad v roku 1730 tu pokrstil Máriu Alžbetu, dcéru Mateja Dornhofera a Márie Anny. Na jeho blízky vzťah k mestu poukazuje skutočnosť, že dobová literatúra ho označuje ako nobilis Ungarus, Csesztensis alebo Ungarus Chastensis. Mikuláš tiež fundoval výstavbu kaplnky, ktorá neskôr získala patrocínium sv. Mikuláša. K tomu účelu poskytol finančný obnos vo výške 1 040 zlatých. K jej vybudovaniu sa v roku 1736 pri preberaní keliovského imania zaviazali i sami Pálfiovci. Síce o tri roky neskôr bola kaplnka vystavaná, nebola v ideálnom stave. Nachádzal sa tu len malý oltár. K dispozícii neboli ani omšové rúcha, ani kalichy, či svietniky alebo lavice na sedenie. Do roku 1754 sa dokonca neprístupilo ani k jej vysväteniu. Zároveň nikto

nezaobstaral pre prípadné liturgické obrady prenosný oltár. Kaplnka bola v polovici 18. storočia zaopatrená dverami so železnými mrežami, no bez zámku. Práve nedostatočné zabezpečenie sa podpísalo na odcudzení časti oltára. Mikuláš Kelio tiež odkázal častianskemu farárovi pole o ploche 22 meríc. Z jeho výnosov malo byť 150 zlatých každoročne použitých na vyslúženie dvanástich omší (každý mesiac jednu) za keliovskú rodinu a Pálfiovcov. V súpise panstva z roku 1754 sa konštatovalo, že sa tak ešte ani raz nestalo. Na pravidelné udržiavanie kaplnky a zaopatrenie pomôcok venoval Mikuláš jedno pole o rozlohe 20 meríc. Od roku 1803 sa priestor kaplnky začal využívať na školské vyučovanie.

O reálnom stave kúrie Keliovcov v 17. storočí absentujú akékoľvek písomné záznamy. V kontexte uvedených udalostí je evidentné, že už Pavol Kelio disponoval takým kapitálom, aby sa mohol podujat na rozsiahlu prestavbu rodinného sídla. Určité zmeny v dispozícii kúrie predpokladalo realizovanie výčapu vína, ktoré sa zaiste nedialo v rodinou obývanej časti budovy. Špecifikácia príjmov kúrie z apríla roku 1735 udáva ako jej príslušnosti dva slobodné vinohrady a jednu prídomovú vinicu, ďalších šesť kúpených vinohradov, pole s výnosnosťou 230 meríc obilia, ďalej sennú lúku o rozlohe 20 siah a dva veľké ovocné sady. V kúrii sa tiež mohli za určitú finančnú čiastku ubytovať siedmi podnájomníci, čo si zaiste vyžadovalo ďalšie architektonické úpravy. Celkovo kúria vynášala svojim majiteľom v polovici 30. rokov 18. storočia ročne 426 zlatých. Očividne väčšina členov najmladšej generácie Keliovcov sa začiatkom 18. storočia zdržiavala mimo mestečka. Inak by sa ani nedalo vysvetliť, prečo časť svojho

šľachtického obydlija prenajímali. Krátko pred odstúpením rodinných majetkov Pálfiovcom bolo o kúrii v rámci jej ohodnotenia napísané, že sa rozkladá na dvoch usadlostiach, má dve pivnice, patrí k nej maštaľ, senník, ovocné sady a ponúka izby na ubytovanie.

Podľa záznamov súpisu z roku 1754 sa statok rozprestieral na dvoch usadlostiach. Jedna sa nazývala Hostinec (Gasthoff) a druhá Židovský dvor (Judenhoff). V prípade Hostinca išlo o niekdajšiu kúriu, teda najstaršie stavenie, ktoré Pavol Kelio získal v roku 1636. Súpis vlastnú kúriu ďalej pomenúva aj ako kuriálna usadlosť alebo Keliovská kúria. V dvojpodlažnom Hostinci bola za vjazdom na pravej strane hosťovská izba, v ktorej Pálfiovci počas celého roka čapovali víno. Vedľa výčapnej miestnosti mal šenkár izbu, komoru a tiež kuchyňu. Na uskladňovanie až 1 500 okovov nápojov slúžila pivnica s tromi oddelenými časťami. Naľavo za vchodom býval krajčír, ktorý využíval jednu izbu spolu s kuchyňou. Na poschodí priamo nad vchodom bola situovaná chodba, ďalej hala s dvomi izbami, jednou komorou a kuchyňou, ktoré boli v danom čase neobývané. Celý dvor so studňou bol dookola uzavretý. Vpravo sa schádzalo do pivnice. Nad ňou sa nachádzala stará prešovňa. Okrem toho bol na prvej usadlosti prístrešok na voz, cez ktorý sa priamo prechádzalo na druhú usadlosť. Pitvor s izbou pri prístrešku využíval na bývanie zemepanský dráb. Na jeho byt nadväzovali dve stajne pre 20 koní, v roku 1754 v nich ale pálfiovský bíreš choval 14 volov. K maštali sa pripájal byt s jednou izbou, prenajímaný murárovi. Vedľa

stál domček, v ktorom žili zemepanskí sluhovia. Disponovali len jednou izbou, komorou a kuchyňou. V rámci dvora bola v zadnej časti kôlna, neobhospodarováný ovocný sad s lúkou a malý rybník.

V rámci ohodnotenia kúrie sa usúdilo, že je postavená z dobrehého materiálu, má šindľovú strechu, ale je nutné pristúpiť ku generálnej oprave. Na sekundárne dostavanej časti zvannej Židovský dvor nebola celá prizemná stavba vybudovaná z vhodných surovín a navyše strecha bola v zlej kondícii. Preto túto jednotku panstvo pripojili ku kúrii ako polovičnú usadlosť. Na druhej zmienenej usadlosti v inom obydli so štyrmi samostatnými bytmi žili židia, podľa ktorých dostal majetok pomenovanie. K Židovskému dvoru prislúchal len malý kus záhrady a lúčka, ku kuriálnej usadlosti päť polí, šesť lúk, prídomová vinica a šesť vinohradov v Častej a okolitých mestečkách a dedinách. Súčasťou kuriálnych majetkov bola aj stodola neďaleko zemepanského majera v Častej. Mala krížovú dispozíciu, šindľovú strechu a vchádzalo sa do nej štyrmi bránami. Dalo sa v nej uložiť 400 obilných krížov a súčasne tu mohlo pracovať osem mlatcov. Pri stodole ležala záhrada a ovocný sad, ktorý bol dookola oplotený. Okrem úžitku z ovocia a gaštanových stromov sad spolu s horským potokom poskytoval panstvu aj vhodný priestor na rekreáciu.

Pálfiovci k prestavbe kúrie prikočili pravdepodobne až v 19. storočí, skôr sa o akomkoľvek architektonickom zásahu z písomných prameňov nič bližšie nedozvedáme.

Pramene a literatúra:

- Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 Libri regii, 37. kötet, s. 379.
- Matrika narodených, sobášených, zomrelých 1723 – 1753, Obec Častá, Píla, inv. č. 503. Dostupné online <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1-159391-313073-51?cc=1554443&wc=9P3D-PTG:107654301,111322501,111322502,145572101>.
- Matrika narodených 1674 – 1697, Obec Pezinok a Cajla, Veľké Trnie, inv. č. 1701. Dostupné online <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1-159391-359552-97?cc=1554443&wc=9P3X-SP8:107654301,111322501,111426001,145816301>.
- Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív, Bratislava, fond Rod Pálfi – Panstvo Červený Kameň 1, inv. č. 66, š. 33; inv. č. 146, š. 64; inv. č. 647, š. 132; inv. č. 768, š. 175.
- Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív, Bratislava, fond Rod Pálfi – Ústredný pálfiiovský archív, Panstvo Červený Kameň, Armarium IV., Ladula V., Fasciculus III., Litterae super curia Pergeriana, Kelioanna; Armarium IV., Ladula VIII., Fasciculus IV, Possessio Sz. Istvánfalva.
- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, fond Župa Bratislavská I., Urbarialia, š. 70, 71, 72; zbierka Mapy a plány, inv. č. 89, 90, tubus č. 66.
- BORECKÁ, E.: Killyho kúria v Častej. In: Pamiatky a múzeá, 2010, č. 4, s. 8 – 11.
- JEDLICSKA, P.: Kiskárpáti emlékek : Vöröskőtől – Szomolányig : Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. I. Budapest: Hunyadi Mátyás 1882.
- KUNETKA-BEŇO, Š. – MINÁRIK, M. – TEŠOVIČ, F. (zost.): Častá. Častá: Obecny úrad 1993.
- PONGRÁČZ, D. a kol.: Šľachta Bratislavskej stolice. Bratislava: Agentúra LUIGI 2004.
- ŽUDEĽ, J.: Fuggerovci na Červenom Kameni 1535 – 1583. Bratislava: Veda 1991.

Fotografie: Jozef Tihányi; reprodukcie erbov: PONGRÁČZ, D. a kol.: Šľachta Bratislavskej stolice; SIEBMACHER, J. – CSERGHEÖ, G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn. Nürnberg 1885 – 1892. DVD verzia.

ŠTÚROVCI V MODRE A PEZINKU

Mária Letzová

V tomto roku si pripomíname 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra. Je to vhodná príležitosť na zamyslenie nad významom samotného Ľudovíta Štúra a štúrovcov nielen v celonárodnom, ale aj v regionálnom rozmere. V tomto článku sa zameriam najmä na rodinné väzby Štúrovcov v mestách Modra a Pezinok.

Ľudovít Štúr, ktorý bol najvýznamnejším predstaviteľom spomedzi modranských a pezinských Štúrovcov, žil v Modre v rokoch 1851–1856. Jeho brat Karol Štúr tu pôsobil v rokoch 1839–1846 ako profesor modranského evanjelického gymnázia a od roku 1846 ako evanjelický farár v Modre. Po Karolovej predčasnej smrti sa Ľudovít ujal starostlivosti o jeho početnú rodinu, zostal bývať v Modre a päť rokov sa venoval svojim synovcom. Dve z Karolových detí – Július a Oľga, sa usadili v Pezinku. Pozornosť historikov, zaoberajúcich sa Štúrovcami v Modre a Pezinku sa zväčša sústredila na Ľudovíta Štúra a nebola venovaná širším rodovým väzbám Štúrovcov v týchto mestách.

NAJSTARŠÍ ŠTÚROVCI

Prvá zmienka o rodine Štúrovcov pochádza už zo 16. storočia a viaže sa k mestu Trenčín. O dve storočia neskôr sa tu so Štúrovcami stretávame už ako s úspešnými trenčianskymi súkenníkmi a mešťanmi.

Prvým známym členom štúrovského rodu, ktorý sa viaže k nášmu regiónu, bol Samuel Štúr (1789 – 1851). Jeho učiteľ na ľudovej škole v Lubine, Ján Korabečný, pochádzal z Modry. Azda aj preto Samuel po absolvovaní Evanjelickej školy v Trenčíne ako 14-ročný, v roku 1803, odišiel študovať na modranské evanjelické gymnázium. Modra ako miesto štúdia rodine Štúrovcov vyhovovala. Žila tu významná evanjelická komunita a do mestečka prenikal kultúrny život Bratislavy. To prospievalo aj úrovni samotného gymnázia, ktoré v Modre fungovalo už od 16. storočia. Pre študentov, ktorí si nemohli dovoliť nákladné štúdium v Bratislave, bolo gymnázium v Modre priam ideálnym riešením. Takým študentom bol aj Samuel Štúr.

V roku 1804 odišiel na modranské gymnázium aj bratranec Samuela Štúra Jozef. Tu teda študovali do roku 1809 spolu. Jozef Štúr zostal v Modre do roku 1811. Počas ich štúdia sa na gymnáziu vystriedali dvaja rektori, a to Michael Škultéty (1803 – 1807) a po ňom G. Kováč – Martini (1808 – 1817). Samuelove výsledky za päťročné obdobie štúdia (1803 – 1809) boli veľmi dobré. O absolventa gymnázia s dobrým prospechom a solídnymi vedomosťami bol záujem, preto už v roku 1809 Samuela Štúra prijali za organistu a učiteľa na Evanjelickej škole v Trenčíne. Krátko na to, roku 1810, sa zosobášil s Annou, rod. Michalcovou, ktorá pochádzala zo starej

trenčianskej rodiny. Rok po svadbe (25. 3. 1811) sa im v Trenčíne narodil syn Karol. Dva roky na to sa však Štúrovci presťahovali z Trenčína do Uhrovcu. Ako hlavná príčina odchodu sa udávajú spory s trenčianskym farárom Zúbkom. Uhrovec bol v tom čase poddanské mestečko grófov Zayovcov, ktorí sa významne pričínili o jeho rozvoj. Vo svojom kaštieli zriadili knižnicu, umelecko-literárny salón a sústredili doň svoje zbierky. Aj preto bol Uhrovec pre mladého inteligenta lákavý. Štúrovci sa usadili v učiteľskom dome pod kaštieľom, takže boli so Zayovcami v častom styku.

Rodina Samuela Štúra sa postupne rozrastala. Dňa 29. 10. 1815 sa manželom narodil druhý syn, Ľudovít. V roku 1818 Samuel ml., tri roky na to Ján, ktorý zomrel ako ročné dieťa, v roku 1826 Karolína a napokon sa v roku 1827 narodil najmladší Janko Štúr. Boli teda veľkou rodinou. To si vyžadovalo aj isté finančné zabezpečenie, ktoré nebolo najistejšie. Preto si museli deti Samuela Štúra na štúdium a živobytie často samé privyrábať.

Najstarší Karol Štúr po absolvovaní základného vzdelania v Uhrovci študoval na evanjelických gymnáziách v Rábe, Šoproni (dnes v Maďarsku) a na lýceu v Bratislave. Potom pôsobil ako vychovávateľ u zemanov Borčických, čím sa finančne poistil na štúdium teológie v Berlíne, odkiaľ sa vrátil v roku 1836. Od roku 1838 bol kaplánom vo Vrbovom a rok na to získal miesto na modranskom gymnáziu. Neskôr v Modre pôsobil aj ako evanjelický farár.

Karlovi mladší brat Ľudovít ho nasledoval štúdiom v Rábe a na bratislavskom lýceu, ktoré navštevoval v rokoch 1829 – 1834. Po ukončení štúdia si privyrábal na zayovskom panstve a neskôr pokračoval v štúdiu v nemeckom Halle. Už v mladosti začal tvoriť prvé básne a slovansky aj slovensky národne zmýšľať. Pôsobil ako populárny profesor na Evanjelickom lýceu v Bratislave. Spolu so svojimi najbližšími spolupracovníkmi a priateľmi Hurbanom a Hodžom uzákonili v roku 1843 spisovnú slovenčinu. Významne sa angažoval aj v revolúcii v rokoch 1848 – 1849.

Samuel Štúr ml. išiel v šľapajách starších bratov. Vďaka veľkým vedomostiam a talentu mohol preskočiť gymnázium a ísť rovno na bratislavské lýceum. Študoval tu istý čas spolu s Ľudovítom. Samuel ml. sa stal teológom. Pôsobil ako kaplán v Zemianskom Podhradí, kde udržiaval styky so zemanmi Ostrolúckymi.

Karolína Štúrová, jediná dcéra Samuela Štúra, sa nevydala a celý život sa venovala svojim rodičom a bratom, u ktorých sa príležitostne vzdelávala.

Najmladší Janko Štúr išiel po dosiahnutí základného vzdelania študovať rovno do Bratislavy, odkiaľ v roku 1844 pre-

stúpil na štúdiá do Modry. Tu ho vyučoval jeho brat Karol. Štúdium ukončil v Bratislave a stal sa stoličným úradníkom. Pracoval v Trenčíne, Žiline, Filakove, Zlatých Moravciach, Rábe. Posledné roky svojho života žil v Trenčíne a v Malých Bierovciach.

Zo súrodencov Štúrovcov sa oženili všetci okrem Ľudovíta a Karolíny. Karolovi Štúrovi sa narodilo sedem detí, Samuelovi ml. a Jankovi Štúrovi štyri deti. Modranské múzeum Ľudovíta Štúra v roku 1984 usporiadalo prvé genealogické stretnutie potomkov slávnej rozvetvenej rodiny Štúrovcov.

RODINA ŠTÚROVCOV V MODRE

Mladý teológ a profesor Karol Štúr, v tom čase kaplán vo Vrbovom, dostal ponuku nastúpiť na miesto rektora a profesora gymnázia v Modre. Rozhodol sa túto ponuku prijať a v roku 1839 sa presťahoval z Vrbového do Modry. V tom istom roku sa sem presťahoval z Vrbového aj učiteľ Jozef Štúr, ktorý bol bratrancom Karolovho otca Samuela Štúra (Spolu so Samuelom Štúrom st. študovali na modranskom gymnáziu.). Jozef Štúr prišiel do Modry aj s manželkou a deťmi Karolínou a Dionýzom.

Karol Štúr sa začal podieľať na národnom obrodení študentov modranského gymnázia. Aj jeho pričinením sa stalo toto starobylé gymnázium atraktívne pre študentov z iných národov Uhorska – poväčšine Srbov. Ešte v roku 1839 založil Karol Štúr v Modre po bratislavskom vzore Ústav slovanský, ktorý fungoval pri gymnáziu.

Dňa 3. 2. 1840, teda necelý rok po príchode do Modry, sa Karol Štúr oženil s Rosinou Emresovou, dcérou modranského mešťana Jána Emresa. Ich manželstvu predchádzala pomerne krátka známosť. V čase svadby mala Rosina 18 a Karol 28 rokov. „Svazok jeho manželskí so šlechetnou Rozinou rodenu Emreskou, ..., bou požehnaní i pokojom a šťastím domácim i dedičmi mena drahjeho.“ Takto opísal ich manželstvo J. M. Hurban.

Emresovci boli váženými modranskými mešťanmi. Vlastnili hospodárstvo a mlyn v okolí Modry. Ján Emres (1788 – 1852) sa vypracoval na post richtára. V čase svadby svojej dcéry zastával miesto senátora a inšpektora evanjelickej cirkvi a školy v Modre. Je teda možné, že sa Karol zoznámil s Rosinou práve cez jej otca. Rosina mala ešte piatich súro-

Evanjelická fara v Modre, kde v rokoch 1846–1851 býval Karol Štúr

dencov. Emresovci bývali v dome na Štúrovej ulici č. 84 (dnes Múzeum Ľudovíta Štúra).

Mladým manželom Karolovi a Rosine Štúrovcom sa rok po svadbe narodil syn Karol (1841), potom v ročných intervaloch Ľudovít (1842), Gustáv (1843) a Július (1844). Väčšina z detí Karola Štúra mala ako krstných rodičov Jána Wölfla s jeho manželkou Alžbetu, rod. Emresovou. Alžbeta bola sestrou Rosiny Štúrovej. Rodina Karola Štúra sa rýchlo rozrastala a aj to mohlo byť jedným z dôvodov, prečo sa Karol uchádzal v roku 1846 po smrti starého modranského farára Doležala o jeho miesto. Karol Štúr spĺňal všetky predpoklady, ktoré si kňazský úrad vyžadoval, a tak bol 25. 10. 1846 takmer jednohlasne zvolený za farára. Na jeho miesto na gymnáziu nastúpil Ján Kalinčiak. Štúrovci sa presťahovali na evanjelickú faru a ich hmotná situácia sa zlepšila. Počas Karolovho farárskeho pôsobenia sa narodili tri ďalšie deti – Viliam (1846), Ladislav (1848) a v roku 1850 jediná dcéra Oľga. Napriek tomu, že povolanie kňaza si vyžaduje veľa námahy, Karol Štúr sa neprestal venovať svojej rodine. Deti vychovával v náboženskom a národnom duchu. „V pozdnejších rokach zaoberau sa Karel sám s vychovávaním milých sinkou svojich, vštepujúc jim zavčasu pociti i známosti vznešenje.“

V štyridsiatych rokoch 19. storočia v Modre žili dve vetvy Štúrovcov – spoločne trinásť osôb.

Z nekrológu Daniela Licharda, uverejneného vo viedenských Slovenských novinách sa dozvedáme, že Karol Štúr začal od roku 1850 chorľavieť. „Domnělou nejbližší příčinu k nemoci jeho zavedla bezpochyby cesta ku drahým rodičům na podzim konaná, kdežto, vrácejce se domů, dlouho do noci jel, a při ostrém vetří velmi přechladnul, pro kterou nehodu kromě toho býval citlivým. Ostatně ještě od jarní minuloroční nemoci nebyl dokonále zdravým. Nemoc jeho považovala se za obyčejné přechladnutí, jen později se počala její nebezpečnost ukazovati. I začal tedy lékař nemocného přísněji léčiti a za deset dnů tak dalece jej dovedel, že v poslední trojčnou nedeli na kancel vystoupil, a již před tím své obyčejné přecházky vykonával. ...Po tomto vystoupení na kancel upadnul zase do nemoci, a chřipěl více než předtím. Již asi od konce Oct. nemohel hlasitě mluvit; od měs. Dec. ale jen šeptal, i to velikým namáhaním. On sám nezdal se svou nemoc za smrtedlnou považovati, ještě ani v den svého skonání.“

Nekrológ ďalej píše, že jednou z príčin Karolovej smrti bola prepracovanosť z čias pôsobenia na gymnáziu, kde musel vyučovať 5–6 hodín denne. Karol Štúr zomrel 13. 1. 1851 o 18. hodine na následky tuberkulózy („úbytu prúdušnice“, ako bolo zaznamenané v matrike zomrelých). Pohreb sa konal o tri dni, 16. 1. v Modre, za účasti jeho verných spolupracovníkov, priateľov, príbuzných a ľudu. Karol po sebe zanechal manželku a sedem detí vo veku od 10 do necelého roka.

„A muž tento, manžel můj dražmilovaný, vychtěný nedávno včasnou smrti z náručí svých, zanechal mne, zarmucenou vdovu, i sedmero svých drobných dítek nezaopatřeně kráčející teď v ústředí nejisté, pošmourné budoucnosti.“ Takto opisuje v liste Konventu evanjelickej cirkvi v Modre z 15. 3. 1851 svoju situáciu vdova Rosina Štúrová. Pre rodinu zosnulého Karola Štúra nastala tiesnivá situácia. Preto bola Rosina nútená žiadať cirkev o pomoc: „...prosím úctivě Slávné Církevní Shromažďení, aby podlé lásky, spoluútrpnosti a spravedlivosti své, žalostný stav můj, zarmucené vdovy, a drobných sirot

mých podlé možnosti oblevili a mne především v příbytku farském a v užitku farských důchodků tak dlouho ponecháti ráčili, pokud by se to beze vší škody slávné této církve sta- ti mohlo.“ Rosina s deťmi ostali bývať do konca cirkevného roka na fare. Potom na uvoľnené miesto farára nastúpil kap-

Rosina Štúrová, vdova po Karolovi Štúrovi

Ián Daniel Minich a rodina zosnulého Karola Štúra sa presťahovala do Rosininho rodičovského domu. Osobitne sa dotkla Karolova smrť jeho najbližšieho brata Ľudovíta. V hlbokom žiali napísal báseň *Darmo dookola tekáte*. Ľudovít, ktorý cítil zodpovednosť za potomstvo svojho brata, zostal bývať v Modre. Pomáhal svojej švagrinej so spravovaním domácnosti a sirotám sa snažil nahradiť otca. Prenajal si byť na prízemí Schnelovho domu (dnes ul. L. Štúra č. 81), kde býval so synovcami a jedným srbským študentom.

„Janko muoj!“ Napísal Ľudovít svojmu bratovi Jankovi 25. 2. 1851. *„Od teď ako som do Modri prišieu som tu vžďi, trvajúc v dome žalosti, usporadujúc na kolko možná veci vdovi a si- ruot a starajúc sa o ich budúcnosť žalostnú. Nemôžem akosi ztadiaľto odísť ani oči mojich zo siruot ňešťastných odvrátiť; je tu celá duša moja.“*

Ďalej Janka žiadal o 50 zlatých v striebre na rok ako podporu pre Rosinu a jej deti. Ich situácia bola ťažká a mnohí priatelia nebohého Karola Štúra sa im usilovali pomôcť (napr. dostávali výnos z knižky J. M. Hurbana Karel Štúr – Náštin ducha a života jeho). Po smrti matky Anny sa Ľudovít Štúr vzdal zdedeného podielu v prospech súrodencov, teda aj rodiny zosnulého brata Karola. Rosina Štúrová po smrti svojho otca v roku 1852 zasa získala istú časť majetku Emresovcov. *„Švegrinej zomrel otec a teraz po jeho smrti dočasná delba medzi Emre- sovcí nastáva. Švegriná dostane čiastku peknú, skoro viac ako sme si mysleli. Chcejú ju síce ukriviť, ale ju nedáme.“*

O núdzi rodiny svedčí aj Rosinin druhý list Konventu evanjelickej cirkvi v Modre z 2. 3. 1852, v ktorom žiada o ročnú podporu pre deti. Asi rok po bratovej smrti, 3. 1. 1852, sa v liste zdôveroval Ľudovít Štúr priateľovi J. M. Hurbanovi: *„Naši chlapci, a to všetci Ťa často spomínajú „že kedy už prídu k nám pán Hurban“. Ale keď prídeš, čo nie sme ani na fare, príď že len k nám Jožko. Veru nám ruže nekvitnú a chudobní sme, ale sa podelíme s Tebou s ostatným.“*

Ľudovít sa usiloval rodinu zosnulého brata čo najlepšie ochrániť a zabezpečiť, čo je pozoruhodné, lebo sám nebol veľmi praktický a s podobnými záležitosťami nemal skúsenosti. Keďže mal v tom čase zakázané verejne pôsobiť a bol pod policajným dozorom, venoval sa zväčša výchove synovcov. Svojich šiestich mladých žiakov viedol k národnému povedomiu. Aj keď deťom venoval najviac svojho času, cítil, že im nemôže nahradiť otca. Tieto myšlienky formuloval v básni *Pred bránou mesta stojí chrám*, ktorú napísal ešte na jar 1851.

Počas nasledujúcich rokov pobytu v Modre sa Ľudovít zotavoval z chorôb, pretože jeho zdravie bolo slabé a aj jeho duch bol podlomený. V roku 1851 mu zomrel brat Karol, v tom istom roku otec Samuel Štúr st., roku 1853 matka Anna a Adela Ostrolúcka. No Ľudovít nestratil svoj pevný charakter a spolu s Jánom Kalinčiakom, profesorom na modranskom gymnázii, začali odvážne plánovať poslovenčenie modranského gymnázia, jeho zmenu na vyššie gymnázium s teológiou, a rôzne iné projekty. V Modre získaval čoraz viacej predplatiteľov Slovenských národných novín. Ľudovít Štúr zostal aj naďalej literárne a vedecky činný. V roku 1852 napísal štúdiu *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ešte v tom istom roku dokončil spis *O národných písních a povestech plemen slovanských*, roku 1853 básnickú zbierku *Spevy a piesne*.

Ľudovít Štúr, brat Karola Štúra

Ľudovít Štúr si v Modre našiel zopár priateľov, s ktorými sa schádzal. Boli medzi nimi Ján Kalinčiak, farár Daniel Minich, profesor Ján Jaromír Majer, či debnársky majster Lačný a iní. Ani počas modranského pobytu Ľudovít nestratil vášeň pre poľovanie. A práve jedna z poľovačiek, 22. 12. 1855, sa mu stala osudnou. V poliach pri Modre smerom na Šenkvice sa pri preskakovaní priekopy, deliacej vinohrad od polí, pošmykol a spadol. Puška, ktorej ešte predtým zaistil kohútiky, narazila na zem, vystrelila a zasiahla Ľudovítovu stehennú kosť. Dvaja synovci, ktorí ho na poľovačke sprevádzali, raneného Ľudovíta naložili na furmanský voz. Ten ho zaviezol domov. Onedlho prišiel z Bratislavy Ľudovítov známy lekár dr. Majer. Keď ho zbadal, ukázal na svojich šiestich synovcov, ktorí s ním boli a s bôľom mu povedal: *„Pozri, toto sú moje siroty.“* Ľudovítov stav sa po náhlom zlepšení začal začiatkom januára zhoršovať. Napriek tomu bol Ľudovít do svojej smrti 12. 1. 1856 pri vedomí. Pri jeho posteli stála vdova Rosina Štúrová a jeho piati priatelia. Určite boli medzi nimi Daniel Minich a Janko Kalinčiak. Vyplnil sa verš, ktorý Ľudovít napísal ešte v roku 1835:

*Bílá snad si byla, když Modrou ted' se nazýváš,
černou, zdá se mi, než slouti ještě budeš!*

Pohreb Ľudovíta Štúra sa konal o tri dni, 15. 1. 1856: *„Štúra na poslednej ceste symbolicky odprevádzal celý národ, Pred jeho rakvou kráčali dvaja študenti so skríženými šablami a za nimi deva s vencom. Rakvu striedavo niesli študenti, mešťania a roľníci z okolitých dedín. Po oboch stranách rakvy kráčalo dvanásť bratislavských študentov s horiacimi faklami. Nad otvoreným hrobom sa so Štúrom lúčil jeho druh J. M. Hurban.“* Tento pohreb bol pre Modranov veľkolepou udalosťou.

Najstarší z Ľudovítových synovcov Karol ml. mal v tom čase 15 rokov, takže rodina zostala bez živiteľa. Rosina Štúrová bola odkázaná na dedičstvo a pomoc priateľov a rodiny. Zomrela 25. 5. 1868 ako 47-ročná. V matrike sa uvádza príčina jej smrti: *„mizení plic“*, s najväčšou pravdepodobnosťou tuberkulóza. Svojho manžela Karola prežila o 17 rokov.

Z potomstva Karola Štúra len Július prekročil vek 40 rokov. Najstarší Karol sa u Jána Wölfľa vyučil za lekárnik a zomrel pravdepodobne v Rumunsku. Ľudovít ml. zomrel počas štúdia teológie ako 23-ročný. Gustáv sa vysťahoval do Ruska, potom pôsobil ako profesor vo Varšave a zomrel vo veku 28 rokov. Mladší Viliam zomrel vo veku 20 a Ladislav 21 rokov. Príčinou smrti troch bratov bola tuberkulóza.

Modranská vetva Štúrovcov v priebehu 2. polovice 19. storočia celkom vymrela. Do svojej smrti v roku 1874 tu ešte býval Jozef Štúr, ktorý sa ako vdovec v roku 1860 oženil s mladou Modrankou, vdovou Máriou Hýlovou. Toto vekovo nepomerné manželstvo však zostalo bezdetné. Jozefov syn Dionýz, známy geológ pôsobiaci vo Viedni, otca v Modre často navštevoval. Dobre vychádzal aj s Rosinou Štúrovou a finančne podporoval jej synov Gustáva a Júliusa v štúdiu v Šoproni.

PEZINSKÍ ŠTÚROVCI

Zakladateľom pezinskej vetvy rodiny Štúrovcov bol tretí syn Karola a Rosiny Štúrovcov, Cyril Július. Narodil sa na Vianoce roku 1844 a osirel ako sedemročný. V čase

smrti svojho strýka a učiteľa Ľudovíta Štúra mal 12 rokov. Po vyštudovaní modranského gymnázia odišiel na gymnázium do Šoprone. V štúdiu ho pravdepodobne podporil aj Karol Emres, bratranec Rosiny Štúrovej, ktorý pôsobil v Šoproni ako lekár. Zo Šoprone odišiel Július v roku 1863 študovať do Bratislavy. Vtedajšia situácia v Uhorsku nepriala rozvoju slovenského národného povedomia. Na lýceu ho začali prenasledovať, a preto sa rozhodol odísť na katolícke gymnázium do Banskej Bystrice. Tu nebola situácia taká vyhrotená a Július mohol pokojne dokončiť štúdium. Po vyštudovaní práva v 70. rokoch 19. storočia si otvoril advokátsku prax v Pezinku.

Dôvodom, pre ktoré sa Július Štúr usadil v Pezinku, bolo určite viac. Pezinok sa začal v priebehu 19. storočia rozvíjať. Nastalo spriemyselnovanie, vznikli viaceré továrne – najmä pezinská tehelňa, či prvá továreň na výrobu kyseliny sírovej v Uhorsku a obnovila sa ťažba zlata. Na neposlednom mieste týchto pozitívnych faktorov tu bola železnica, ktorá fungovala od roku 1836 a výrazne pozdvihla tunajšiu ekonomiku. V Pezinku sa taktiež v priebehu 19. storočia vytvorila skupina miestnej slovenskej inteligencie, ktorá pozostávala z učiteľov (Ján Zigmundík), advokátov (rodina Jamnických), mešťanov a katolíckych aj evanjelických cirkevných hodnostárov (Július Žarnovický...). Pezinok bol teda v druhej polovici 19. storočia prosperujúcim mestom, a preto sa sem sťahovalo veľa ľudí z okolitých obcí. Jedným z nich mohol byť aj Július Štúr, ktorý v tom čase určite hľadal najvhodnejšie miesto na založenie advokátskej kancelárie a aj rodiny. Ďalším dôvodom bolo dlhoročné priateľstvo Štúrovcov s pezinskými lekárnikmi Wölflovcami, s ktorými boli aj príbuzní. V Pezinku už v tom čase taktiež žila Júliusova sestra Oľga Štúrová, vyd. Šmogrovičová. Bola jedinou sestrou Júliusa Štúra.

Oľga Šmogrovičová, rod. Štúrová, dcéra Karola Štúra

Oľga sa narodila v roku 1850, rok pred smrťou svojho otca Karola. V čase, keď v Modre žil jej strýko Ľudovít Štúr, bola malým dieťaťom. Mala len základné vzdelanie, no bola múd-

ra, kultúrne a národne uvedomelá. V roku 1871 sa vydala za pezinského meštana Karola Šmogroviča. Karol so svojim bratom Gustávom vlastnil na prízemí Šmogrovičovského domu (dnes Holubyho ul. č. 29) obchod so železiarskym a koloniálnym tovarom. Matka Karola Šmogroviča Terézia, rod. Emresová, bola sestrou šopronského lekára Karola Emresa, čiže sesternicou Oľginej mamy Rosiny Štúrovej, rod. Emresovej. Šmogrovičovci a Štúrovci boli teda vzdialení príbuzní.

Oľga Šmogrovičová mala šesť detí – Lujzu, Eugenu, Ľudovíta, Helenu, Karola a Oľgu ml. Najmladší Ľudovít sa narodil v roku 1880. Oľga však zomrela pomerne mladá v roku 1887 na tuberkulózu. Jej dcéra Lujza (nar. 1872) sa vydala za svojho vzdialeného príbuzného, právnik Ján Štúra. Dr. Ján Štúr bol synom Janka Štúra, čiže synovcom Ľudovíta Štúra. Manželstvo Lujzy a Jána Štúrovcov bolo bezdetné. Žili spolu v Budapešti a po smrti manžela v roku 1917 sa Lujza presťahovala späť do Pezinka. Tu dožila v podnájme v dome na dnešnej Holubyho ulici č. 17.

V Pezinku v tom čase býval už aj Július Štúr, ktorý sa medzi rokmi 1875 – 1880 oženil s Alojziou rod. Michellerovou. Bližší údaj o ich sobášii sa zatiaľ nepodarilo v slovenských matrikách nájsť, je teda možné, že ho mali v Mošoni, rodisku Alojzie. Július Štúr sa ženil pomerne neskoro – mal viac než 40 rokov. Vierovyznanie Júliusa a jeho manželky bolo rôzne. Július bol evanjelik a Alojzia katolíčka. Preto boli synovia po

Pezinský advokát Július Štúr

otcovi evanjelici a dcéry po mame katolíčky. V manželstve Júliusa a Alojzie Štúrovcov sa narodilo šesť detí. Najstaršia bola Oľga Mária, narodená 9. 8. 1880. Pokrstená bola až 31. 8., čo je odchýlka od dobovej tradície dať dieťa pokrstiť čo najskôr po narodení. Oľga sa stala katolíčkou po matke. Krstnými rodičmi jej boli strýko Karol Šmogrovič so svojou ženou Oľgou, rod. Štúrovou. Šmogrovičovci boli však evanjelického vyznania, a tak si museli pri katolíckom krste

zabezpečiť „supplenta“ (náhradníka). Ako bydlisko rodičov Oľgy Štúrovej sa v matrike uvádza Pezinok, č. 76. Rodina Júliusa Štúra teda už v roku 1880 bývala v Pezinku, zrejme v podnájme. Ako druhý sa manželom Štúrovcom 4. 2. 1883 narodil prvorođený syn Gustáv Ivan. Bol pokrstený takisto neskôr, 25. 2., ako evanjelik a. v., pezinským farárom Júliusom Žarnovickým. J. Žarnovický bol zaťom známeho botanika Ľudovíta Holubyho. Malého Gustáva priviedla na svet pôrodná baba Anna Kúzdý. 13. 1. 1885 ako dvojročný zomrel.

Po Gustávovi Ivanovi sa narodila 2. 8. 1884 dcéra Helena Alojzia. Pokrstili ju ako katolíčku tiež neskôr – 24. 8. Krstní rodičia aj bydlisko rodičov je rovnaké ako u Heleniných starších súrodencov. Katolíckym suplentom krstných rodičov Šmogrovičovcov bola pôrodná baba Anna Kúzdý.

Štvrtým dieťaťom manželov Štúrovcov bola Mária Kristína, ktorá sa narodila 25. 12. 1886 a pokrstená bola o mesiac, 24. 1. 1887. Neskoré krsty detí môžeme teda považovať u Štúrovcov za tradíciu.

Dňa 5. 10. 1889 sa narodila Štúrovcom štvrtá dcéra Margáreta (Margita) Ľudovíta. Pokrstená bola 3. 11. v tom istom roku. Ako bydlisko jej rodičov sa uvádza Pezinok č. 114. Pravdepodobne išlo tiež o podnájom. Margitina krstná mama už bola Ľudovíta Šmogrovičová, zrejme príbuzná Karola Šmogroviča, lebo Oľga Šmogrovičová v roku 1887 zomrela.

Ako posledný sa 28. 7. 1892 narodil najmladší a jediný syn, ktorý sa dožil dospelosti, Karol Dušan Štúr. Pokrstil ho 14. 8. ako evanjelika farár Július Žarnovický. Krstnými rodičmi mu boli lekár Samuel Wölfel s manželkou Alžbetou. Pravdepodobne smrťou Oľgy Šmogrovičovej sa vzťahy medzi Štúrovcami a Šmogrovičovcami pretrhli. V čase narodenia Karola Štúra ml. bývali pezinskí Štúrovci už v dome č. 215/216 (dnes

Deti Júliusa Štúra – Oľga, Mária, Helena, Margita, Karol

Holubyho ulica č. 45). Vlastnili časť domu 215 (115), ktorú získali ešte pred rokom 1890. Táto adresa je v knihe Bránami mesta uvedená pod číslami 115/116.

Rodina Júliusa Štúra bola celkom početná. No v roku 1905 Alojzia Štúrová ako 56-ročná zomrela. Jej najstaršia dcéra Oľga mala v tom čase 25 rokov a najmladší Karol 13.

Žiadna z dcér Júliusa Štúra sa nevydala a žili slobodne v Pezinku. Oľga a Mária zostali pri otcovi a starali sa o domácnosť. Helena učila hudbu a Margita pracovala ako poštová úradníčka. Ich brat Karol Štúr ml. pôsobil do rozpadu Rakúsko-Uhorska ako úradník banky a poisťovacej spoločnosti v Bratislave. Po vzniku Československej republiky v rokoch 1919 – 1923 pracoval ako hospodársky kontrolór na mestskom úrade v Pezinku. V roku 1923 odišiel pracovať do Košíc, no ešte v tom istom roku sa vrátil pre chorobu do Pezinka. Krátko na to (1924) dostal stále miesto na magistráte mesta Bratislavy. Vo funkcií účtovníka mesta Bratislavy zotrval do roku 1953. Karol Štúr sa tiež neoženil a zvyšok svojho života prežil v Pezinku so svojimi sestrami. Zomrel ako 70-ročný v roku 1962.

Ešte v roku 1959 zomreli Oľga a Mária Štúrové. V 60. rokoch teda žili v Pezinku už len dve dcéry Júliusa Štúra – Helena a Margita. Tieto sestry sa zaslúžili o zachovanie časti knižnice Ľudovíta Štúra, ktorú po ňom zdedil jeho synovec Július Štúr. Knižnica obsahuje 77 kníh väčšinou v nemčine a latinčine, vydaných v priebehu prvej polovice 19. storočia. Sú medzi nimi rôzne jazykovedné príručky, beletria a náboženské knihy.

Július Štúr prenechal knižnicu svojim deťom, ktoré ju naďalej opatrovali. Po smrti brata Karola v roku 1962 sa sestry Margita a Helena Štúrové rozhodli uložiť knihy do Múzea Ľudovíta Štúra v Modre.

„Tieto knihy z pozostalosti Ľudovíta Štúra, ktoré za svojho života opatroval náš otec Július Štúr, advokát v Pezinku, syn Karola Štúra, niekdajšieho modr. ev. farára a rektora ev. gymnázia v Modre, dávame uložiť v „Štúrovej izbe“ v Modre, a prosíme, aby tam boli opatrované ako pamiatka po Ľudovítovi Štúrovi, bratovi nášho starého otca Karola Štúra, a tiež žiadame, aby bez nášho súhlasu neboli z tejto miestnosti inam premiestnené. Knihy sú našim vlastníctvom.“ List so zoznamom kníh je datovaný v Pezinku 4. 6. 1962. Sestry Štúrové, ktoré nemali potomkov, takto zachránili cennú časť knižnice Ľ. Štúra. Taktiež z ich listu cítiť, že sú si vedomé svojho pôvodu, čo je veľmi dôležité.

Helena a Margita Štúrové zostali bývať v Pezinku do smrti. Helena zomrela na následky smrteľného úrazu (pádu) v roku 1969. Je pochovaná na pezinskom cintoríne v hrobke rodiny Štúrovcov, no na náhrobku nie je napísané jej meno. Rok po Helene, v roku 1970, zomrela aj Margita Štúrová. Nositelia mena „Štúr“ tak v Pezinku úplne vymreli. Naďalej tu však žili potomkovia Oľgy Štúrovej – Šmogrovičovej.

Pezinská vetva Štúrovcov dosiaľ unikala pozornosti historikov. Pritom aj Pezinok sa môže popýšiť, že tu žili dve generácie slávneho rodu Štúrovcov.

Pramene a literatúra:

- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Bratislava, fond matriky, r. k. cirkev, Pezinok, matrika pokrstených 1863 – 1885, 1885-1895.
- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Bratislava, fond matriky, ev. a. v. cirkev, Pezinok, matrika pokrstených 1886 – 1893, 1871-1886.
- Listy Rosiny Štúrovej z 5. 3. 1851 a 2. 3. 1852, Archív SNM-Múzea Ľudovíta Štúra v Modre
- AMBRUŠ, J. (ed.): Listy Ľudovíta Štúra, II. diel. Bratislava: Vyd. SAV 1956.
- AMBRUŠ, J. (ed.): Listy Ľudovíta Štúra, III. diel (dodatky). Bratislava: Vyd. SAV 1960.
- HORVÁTH, P.: Trenčín a rodina Štúrovcov. Trenčín: Trenčianske múzeum 1983.
- HORVÁTH, P.: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava: Tatran 1988.
- HRDLOVIČOVÁ, S.: Výstava Karol Štúr – Život a dielo, MLŠ v Modre (25.3. – 10.6. 2011).
- HRDLOVIČOVÁ, S.: Karol Štúr – Život a dielo. In: Zborník dokumentov k slávnosti 200 rokov narodenia Karola Štúra. Modra: MLŠ 2011, s. 8.
- HUČKO, J.: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin: Osveta 1984.
- HURBAN, J. M.: Karol Štúr – Nástin ducha a života jeho. Skalica: Tlač Fraňa Škarnicla a synov 1851.
- JURÍČEK, J.: Ľudovít Štúr. Bratislava: Mladé letá 1971.
- MIHALKOVIČOVÁ, B.: Ľudovít Štúr. Modra: MLŠ 2009.
- PARENIČKA, P. a kol.: Biografický lexikón Slovenska, časť II. Martin: SNK – Národný biografický ústav 2004.
- POSPECHOVÁ, P. - WITTGRÜBER, P.: Bránami mesta. Pezinok: Mestské múzeum v Pezinku 2008.
- ROSENBAUM, K.: Karol Štúr. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov 2000.
- SOJKOVÁ, Z.: Skvitne ešte život. Martin: Matica slovenská 2006.
- ZUBÁČKA, I.: Slovenský ústav v Modre. Modra: MLŠ 1989.
- Slovenské noviny 1851
- <https://familysearch.org/search/collection/1554443>

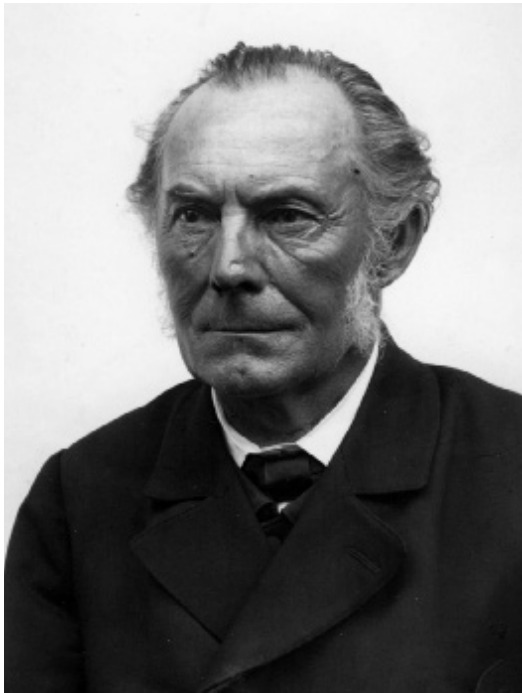
JOZEF ĽUDOVÍT HOLUBY

DOTYKY S KRAJOM MALÝCH KARPÁT

Lucia Burdová

Osoba, život a dielo Jozefa Ľudovíta Holubyho už boli predmetom mnohých vedeckých a populárno-náučných publikácií, štúdií a článkov, v našom príspevku sa pokúsime priblížiť jeho osobný profil cez vzťah k nášmu regiónu, mestu, rodine, ktorá v Pezinku žila a pôsobila; prostredníctvom postrehov, ktoré zaznamenal vo svojom diele, či zanechal v rozsiahlej korešpondencii, ktorá je dnes súčasťou bohatého fondu Malokarpatského múzea v Pezinku.

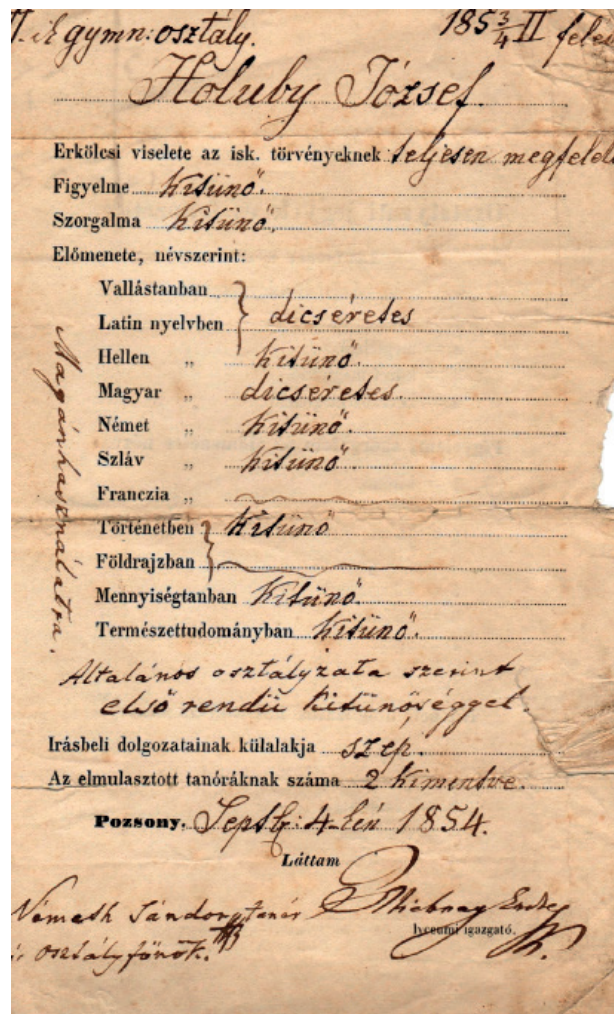
Jozef Ľudovít Holuby sa narodil 25. marca 1836 v Lubine ako syn evanjelického, národne uvedomeleho farára Juraja Holubyho, pričom prostredie, v ktorom vyrastal, ovplyvnilo jeho osobnostné formovanie a životné smerovanie. Už v detstve sa mu dostávalo vďaka otcovi náležitého vzdelania, národnej hrdosti a spolupatričnosti. Po absolvovaní ľudovej školy smerovali Holubyho kroky na Evanjelické gymnázium do Modry. A práve tu zažil prvé kontakty s naším krajom. Vzdelané prostredie, z ktorého pochádzal, sa na ňom odradilo už v čase jeho príchodu, keď bol po osobnom stretnutí a pohovore u Janka Kalinčiaka prijatý a zapísaný do tretej triedy, tzv. syntaxu. Svoj čas strávený na gymnáziu v Modre zaznamenal o pár rokov neskôr v spise Z mojich žiackych časov modranských. Tu zachytil aj zážitok zo stretnutia s Kalinčiakom, ktorého priebeh približuje nasledovnými slovami: „Sotva sme sa poskládali v hostinci, hneď nás matka viedla predstaviť rektorovi Kalinčiakovi. S bratom, ako už známym, nebolo okolkov žiadnych; ten bol jednoducho preznačený — tuším do poetiky (IV. triedy). Ale mňa čakalo rigorosum, pred ktorým sa mi iskrilo v očiach a mi kolená podlamovalo. Mal som dosť strachu pred takým pánom, od ktorého dobrej vôle to záviselo: či mám o dva roky viac alebo menej alumnické bochníky pojeďať; ale keď som pozrel na stenu a videl som tam v zlutom ráme obraz akejsi mladej ženy, bez všetkej toalety (až o mnoho rokov pozdšie mi svitlo, že to bola akási nedbalá Venuša), zapálil som sa až po uši, a počalo mi hrdlo sťahovať, tak že som ani iného nečakal, než že s bubny a trúbami na tom examene slávnostne prepadnem k mojej veľkej hanbe, na mrzutosť matke a k žiaľu dobrého otca, ktorý mi bol šťastlive celú Šulekovu latinskú grammatiku po kuse do hlavy povnášal a ma z akéhosi Lesebuchu trošku nemecky hovoriť naučil, a teraz by bol musel povedať: „Oleum et operam perdidit!“ Keď ma ale Kalinčiak vlúdnosť oslovil, abych mu povedal, čo som sa doma učil? či viem, koľko je deklinácií a konjugácií? bolo po strachu, a od radosti som aj na ten obraz zabu-

Jozef Ľudovít Holuby

dol. Že som deklinovať a konjugovať vedel, postavil som sa smelo. Najprv mi dal skloňovať „aqua“: šlo to, ako po masle; na to nasledovalo „homo“, „rosmarinus“, „respublica“: a že to šlo dobre, bol môj examinátor cele spokojný. Už som čakal, že mi dá skloňovať „Hic gallus cantans, in arbore sedens, kikiriki dicens“, a bol by sa začudoval, ako by som mu to bol vyrapotal až do ablativa v pluráli! Keď som mu ešte zakonjugoval pomocné sloveso „sum“ v prítomnom a v minulom čase, vstal a riekol: „Pôjde do syntaxi.“ Odtedy som mal Kalinčiaka, čo aj nebol mojím profesorom, náramne rád.“

Pripravenosť a dobré vzdelanostné základy mladého Holubyho sa prejavili i v jeho študijných výsledkoch a na prvom polročnom vysvedčení mal, ako sám spomína, „dlhý rad eminencií“ – výborných známok. Napriek celkovo dobrému prospechu nebol Jozef Ľ. Holuby so systémom a spôsobom výučby spokojný. Svoje kritické postrehy smeroval predovšetkým k problematike jazykovej otázky. Vyučovacím jazykom na škole bola totiž latinčina. Niektoré predmety boli vyučované v nemčine, slovenčine či v maďarčine. Predovšetkým niektorí zo slovenských študentov však nerozumeli nemeckej a maďarskej reči. Okrem jazykovej otázky venoval Holuby pozornosť aj samotnej metóde výučby, ktorá spočívala v mechanickom memorovaní lekcii a poučiek, v absencii rozvoja samostatného kritického myslenia, ako aj v nedostatočnom vysvetlení a priblížení látky pedagógmi. No pobyt v Modre, to nebolo len štúdium a učenie. Ako mladý človek plný elánu sa Holuby zapájal i do spoločného života či rôznych mimoškolských aktivít. S ostatnými študentmi navštevoval spevokol, kde sa stretávali žiaci dvakrát do týždňa, aby si ako spomína „zaspievali, zatancovali a všelijaké nezávadné žarty a zábavy vystrájali.“ Voľný čas trávil aj pri hrách či prechádzkach a potulkách modranským a pezinským okolím, ktoré bývali neraz obohatené o výlety do miestnych hôr, spojené s poznávaním starých baní. Študentské nevinné kratochvíle však občas prerástli do šarvátok a menších výtržností. Modra ako vinohradnícke mesto obklopené vinicami s dozrievajúcim strapcami hrozna bola lákavým pokušením. V čase oberačiek tak nebolo zriedkavosťou, že zo strany niektorých študentov dochádzalo k nepovoleným vniknutiam do miestnych vinohradov a ku krádežiam hrozna. Tento jav vo svojich spomienkach zaznamenal aj Holuby. Zachytené okamihy sú zaujímavým a vzácnym postrehom popisujúcim nielen výčiny modranských gymnazistov, ale aj

Holubyho polročné vysvedčenie z evanjelického lýcea v Bratislave, rok 1853–1854

spôsob strázenia viníc hájnikmi, ktorí s mladými študentmi zvädzali neustály vzájomný boj. Ako sám Holuby uvádza, v čase „keď ale hrozno dozrievať počínalo, museli hájníci vo dne v noci byť na stráž, lebo žiaci bez rozdielu triedy ako škorcí vyletúvali v tľupách po troch i viacej akoby to nič, na prechádzky do viníc a vracali sa domov nakradnutým hroznom obopchaní ako ježi“ pričom už „dávno pred Darwinom znali modranskí hájníci, čo je mimicri, lebo aby sa prispôbili zeleni viničov a hneď spozorovaní neboli, nosili akési zelené blúzy, lenže oko fyzulárovo bolo dosť ostré, aby ich zďaleka rozoznal a vedel pred nebezpečenstvom zavčasu uvrznúť.“ Podobnému zážitku sa nevyhol ani mladý Holuby, ktorý spolu s niekoľkými ďalšími žiakmi počas návratu z Kráľovej vošiel do cudzieho vinohradu. Tento, podľa jeho vlastných slov, nedobrovoľný čin, keď sa v tme pridral k ostatným študentom, aby neostal na ceste sám, následne nikdy nezopakoval a do miestnych vinohradov sa neskôr vydával až po ukončení oberačiek, kedy nikto modranským žiakom nebránil chodiť po tzv. oberkoch.

Obraz o Holubyho pobyte v Modre by nebol úplný bez priblíženia si tradičného študentského života, ktorý sa riadil bežným školským poriadkom. Žiaci navštevujúci gymnázium, ktorí pochádzali zo vzdialenejších miest, bývali ubytovaní v domoch a v domácnostiach miestnych obyvateľov, za čo platili mesačný poplatok. Stravovanie zabezpečovali tzv. alumneá, spolky

poskytujúce stravu zadarmo, či za mierny finančný poplatok. Holuby, tak ako mnoho ďalších študentov, sa stravoval tiež v modranskom alumneu, kde dostával obedy a raňajky, pričom večere si zabezpečoval sám. Prázdniny, ktoré trvali zvyčajne štrnásť dní, mali žiaci po oberačkách, cez Vianoce a pred Veľkou nocou. Niektorí odchádzali domov k rodinám, iní ostávali v Modre. Ukončenie školského roka sa rovnako ako dnes nieslo v duchu príchodu letných prázdnin. Na svoje letné prázdniny z modranských študentských čias Holuby nikdy nezabudol. Písal sa totiž rok 1848 a krajinou začali hýbať revolučné udalosti. V dôsledku nich bolo prerušené vyučovanie a Holuby sa na modranské gymnázium vrátil až v septembri 1849. Avšak ani obdobie nečakane predĺžených prázdnin, ktoré trávil doma v Lubine, neprečkal Holuby v nečinnosti a pod dozorom svojho otca sa učil a pripravoval na ďalší školský rok. Po opätovnom návrate do Modry bol ubytovaný u rodičov konektora Albrechta v Ottovskom dome. Výučba pokračovala v zabehnutých koľajách, naďalej pozostávala v memorovaní a naučenom odriekaní učiva, ktorému väčšina žiakov nerozumela. Napriek týmto už zmieneným Holubyho kritickým postrehom bolo gymnázium v Modre na slušnej pedagogickej úrovni, pričom treba uviesť, že výučba textov a učebnej látky spamäti bola zaužívanou pedagogickou praxou danej doby. Školský rok 1849/1850, ktorý bol zároveň posledným Holubyho rokom stráveným na modranskom gymnáziu, ukončil s výborným prospechom. Ako sám uviedol: „Ak som mal koncom prvého roku dobré svedectvo, všpikované eminenciami, bolo ono na konci roku druhého ešte lepšie, len tak sa v ňom hemžilo výtečnými známkami a dobrí rodičia sa nazdávali, že zo mňa akési monstrum učenosti vyrastie.“

Po štúdiách v Modre, smerovali kroky Jozefa Ľ. Holubyho na Evanjelické lýceum v Bratislave, kde začal na jeseň roku 1850 navštevovať piatu gymnaziálnu triedu. A práve lýceum v Bratislave sa stalo pre Holubyho miestom, kde sa prehĺbil jeho, vtedy už zjavný, záujem o botaniku. Avšak obdobie, počas ktorého Holuby navštevoval školu, bolo poznačené silnejšou maďarizáciou verejného života. Sám Holuby spomína, že „naukosdelná reč bola maďarská“ a on „nebol by si vedel po maďarsky ani len chleba vypýtať. A takých, maďarsky úplne nič nevediacich žiakov, bolo hodne mnoho.“ Jozef Ľudovít Holuby, ktorý bol už od detstva vychovávaný v národnom duchu, vedený k národnému povedomiu, citlivo vnímal stupňujúcu sa maďarizáciu školstva i spoločnosti. Kriticky zaznamenal nielen používanie maďarského jazyka, ale aj maďarskou ideológiou poznačenú výučbu niektorých predmetov. V dejepise, ako vo svojich pamätiach zaznamenal, „chudák profesor tak často, spomínal bieleho koňa, za ktorého vraj Svätopluk krajinu predal Maďarom, neviem podľa ktorého famózneho prameňa historického, že kedykoľvek som toto blbstvo počul, vždy vzkypl vo mne hnus a zošklivenie.“ V roku 1855 sa na bratislavskom lýceu zaviedla povinnosť do lyceálneho programu vpisovať i národnosť žiakov. K slovenskej národnosti sa spolu s Holubym prihlásilo len 15 študentov. Niekoľkí nahlásili národnosť nemeckú a prevažná časť, ako uvádza sám Holuby, „figurovali v programe ako Maďari na posmech pravde.“

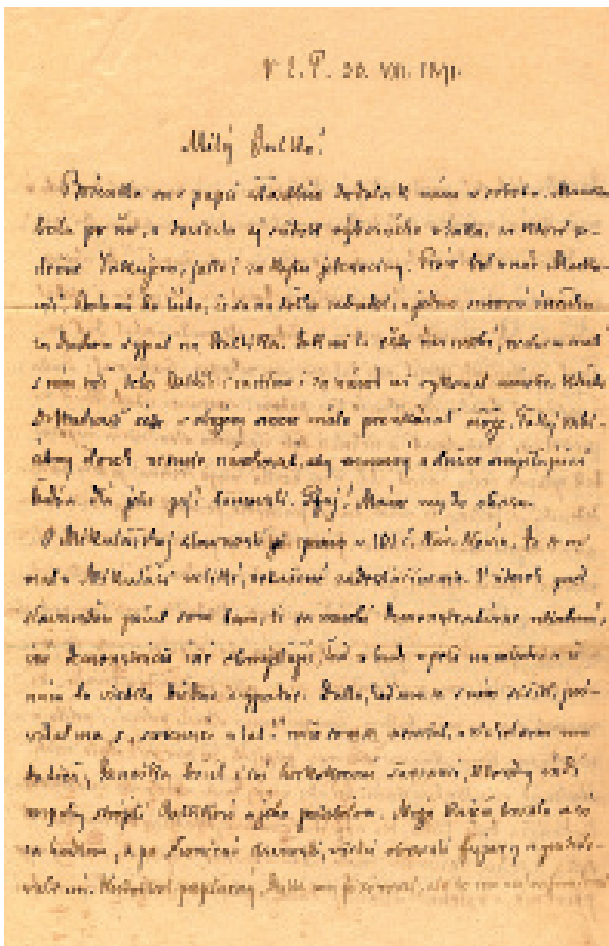
Holubyho národné cítenie môžeme vidieť i v ďalšom jeho kroku, keď sa zúčastnil v januári 1856 spolu s ďalšími dvadástimi slovenskými žiakmi pohrebu Ľudovíta Štúra v Modre. Pri tejto príležitosti si musel u polície vybaviť pas, do ktorého bol vpísaný cieľ jeho cesty a po návrate do Bratislavy tento odovzdať späť. Samotného Holubyho prezývali maďarskí a maďarónski spolužiaci pre jeho názory a správanie Sväto-

plukom. A skutočnosť, že výučba prebiehala v maďarskom jazyku, sa odzrkadlila i na jeho študijných výsledkoch. Prospech na bratislavskom lýceu sa oproti modranským časom zhoršil. V šiestej triede na návrh profesora Lichnera musel dokonca daný ročník znovu opakovať. Opakovanú šiestu triedu dokončil v školskom roku 1852/1853. Avšak napriek zhoršenému prospechu bolo bratislavské lýceum miestom, ktoré výrazne ovplyvnilo Holubyho vedecký záujem o botaniku, ktorá sa stala významnou súčasťou jeho života. Výraznú úlohu v tomto smere zohral učiteľ Karol Csáder. Práve pod jeho vedením si Holuby založil prvý herbár a postupne v danom odbore čoraz viac rozvíjal a prehľboval nové poznatky. Prostredníctvom učiteľa Csádera sa zoznámil s kapitánom vo výslužbe, botanikom Augustínom Schnellerom. Fakt, že botaniku nebral iba ako záľubu, ale snažil sa jej venovať hlbšiu vedeckú pozornosť, dosvedčuje skutočnosť, že v roku 1856, kedy bol v Bratislave založený prírodovedecký spolok, sa Holuby stal jeho riadnym členom. Tu realizoval svoje prvé vedecké práce, prednášky a postupne nadväzoval kontakty s mnohými vedcami a odborníkmi, medzi ktorými bol o i. aj riaditeľ Geologického ústavu vo Viedni Dionýz Štúr. S prírodovedeckým spolkom, ktorý organizoval poznávacie vychádzky do prírody, navštívil Holuby neraz i z modranských čias jemu známe pezinské okolie. V roku 1857 sa spolu s prírodovedeckým spolkom zúčastnil výletu do Pezinka a pezinských hôr. Súčasťou výletu bola prehliadka miestnej bane na zlato, po ktorej sa zúčastnení rozdelili do dvoch skupín, geologickej a botanickej, pričom vodcom botanickej skupiny sa stal sám Holuby. Popri záľube v botanike však Holuby nezabúdal ani na školské povinnosti a s nimi spojenú voľbu budúceho povolania. Po ukončení päťročného štúdia na bratislavskom lýceu začal aj pod vplyvom rodinného prostredia študovať teológiu. Od roku 1855/56 navštevoval tri ročníky bohoslovnia. V roku 1860 sa ako štipendista dostal na letný semester teológie vo Viedni, kde sa stretol a zoznámil s redaktorom Slovenských novín Danielom Lichardom. Priateľstvo s Lichardom pokračovalo i po ukončení Holubyho štúdií, keď pôsobil ako kaplán práve u jeho brata Ľudovíta v Skalici. Koncom roku 1861 bol Holuby následne zvolený za farára v Zemianskom Podhradí, kde pôsobil ako kňaz, konsenior i senior plných štyridsaťosem rokov. Toto obdobie patrilo k najplodnejším rokom nielen jeho botanickej, ale aj národopisnej činnosti, pričom sa postupne vypracoval na významného botanika svetového mena. Svojimi botanickými prácami prispieval na päťdesiatich deviatich časopisov a zborníkov, okrem toho uverejnil okolo dvestopäťdesiat článkov a štúdií. V roku 1888 vydal svoje najväčšie botanické dielo Flora des Trencsiner Comitatus. Súčasťou jeho

vedeckého záujmu bol i mykologický výskum, či využívanie rastlín v ľudovom lekárstve, dôkazom čoho bola jeho práca Domáce lieky ľudu slovenského z roku 1873, uverejnená v desiatom ročníku Letopisu Matice slovenskej.

K ucelenejšiemu profilu Jozefa Ľ. Holubyho je však potrebné uviesť ďalšiu stránku jeho osobnosti, ktorou bol výnimočný pozorovací talent, ale i jeho živý, výstižný a vtipný jazykový prejav. Holuby bol zanieteným pozorovateľom svojho okolia, čo využíval vo svojom národopisnom i historickom výskume. Zaujímal sa o duchovnú a materiálnu kultúru slovenského ľudu a počas svojho života zaznamenal viacero ľudových rozprávok, regionálnych tradícií a zvykov. Venoval sa mytológii, poverám a v neposlednom rade i výtvarnému prejavu domáceho obyvateľstva. Vďaka rozsiahlej vedeckej činnosti sa práve v čase pôsobenia na fare v Zemianskom Podhradí stal členom a neskôr predsedom Prírodovedného spolku Trenčianskej župy. V roku 1897 bol vymenovaný za člena Národopisnej spoločnosti československej a o dvadsaťpäť rokov neskôr bol prijatý za dopisujúceho člena Českej akadémie vied a umení.

Napriek zmienenému bohatému spektru záujmov bol J. Ľ. Holuby človekom, pre ktorého dôležité miesto v živote zastávala rodina. Dokladom tohto je i zachovaná korešpondencia, ktorá sa nachádza v zbierkach Malokarpatského múzea v Pezinku. Pre náš príspevok sú podnetným prameňom listy adresované rodine Holubyho dcéry, Boženy Žarnovickkej, manželky evanjelického farára Júliusa Žarnovického, žijúcej v Pezinku.

List Holubyho Júliusovi Žarnovickému

J. Ľ. Holuby s rodinou v Zemianskom Podhradí

Intenzívny písomný styk, spôsob oslovenia a v neposlednom rade samotný obsah korešpondencie odкрýva druh a charakter väzieb, ktoré udržiaval so svojimi príbuznými, dcérou, zaťom a vnúčatami. Holuby, ktorý vďaka otcovi vyrastal v prostredí kladúcim dôraz na dôležitosť vzdelania, národného povedomia, lásky k ľudu a k Bohu, dbal o to, aby k daným hodnotám viedol nielen svoje deti, ale i svojich vnukov. Tento aspekt je možné vidieť aj v liste z roku 1898, kde Holuby svojim vnukom odkazuje: „List váš sme dostali a tešíme sa že ste zdraví, len sa poriadne a statočne spravujte, lebo Slovák musí statočnosťou a poriadnym životom vynikať, s chuťou sa pilne učiť dobré známosti, lebo to budú vaše poklady, ktoré vám nikto nevezme, buďte pobožní a na modlitby nezabúdajte, lebo pobožnosť vás zachráni pred zlými príkladmi. A keď k radosti svojich rodičov porostete, tým najsilnejšie dokážete vašu vďačnosť a lásku k nim...“. Výchovný prístup nezmenil ani po rokoch, keď jeho vnúčatá odrástli a dospeli. V roku 1909 napísal svojmu vnukovi Milanovi Žarnovickému: „Tešíme sa z toho, že rozumno vynakladáš čas na univerzite a nie jako mnohí, ktorí len pri pive vysedávajú a drahý čas mrhajú. Vidiš sám jaký je rozdiel medzi tunejšími profesormi a medzi nemeckými učencí, pri ktorých mnoho môžeš získať na vedeckom vzdelaní...“.

S rodinou svojej dcéry však neudržiaval len písomný styk, ale ju v Pezinku neraz navštívil, pričom tento čas využíval k „botanizovaniu“ po okolitej prírode. Zmienka o jeho botanických aktivitách v okolí Pezinka je zachytená v liste z apríla 1898, v ktorom podotýka: „Jak budem zdravý volákedý v máji príjdem na dva dni do Pezinka a tam si pobotanizujem...“. V súvislosti s tým, že rodina Žarnovických žila v prostredí známom svojou vinohradníckou a vinárskou tradíciou, nemôžeme opomenúť ani fakt, že práve pezinské víno bývalo často zasielané do Zemianskeho Podhradia. Jozef Ľudovít Holuby sa živo zaujímal o dianie v blízkom okolí svojej rodiny v Pezinku. Preto neprekvapuje informácia, že po objavení zhubnej nákazy fyloxéry, ktorá zasiahla a postihla aj malokarpatské vinohrady, vyjadril znepokojenie nad danou situáciou. V liste z 8. júla 1890 poznamenáva: „Zprávy o vašej fyloxére nalakali sme sa aj my. To by bola veľká rana pre vaše kraje ale i pre vašu pivnicu a vaček. Boh chráň vaše kraje pred tou skazou.“ Počas Holubyho návštev Pezinka patrili úbočia malokarpatských vinohradov k miestam, kam v rámci svojho botanického záujmu rád chodieval. Okrem rastlinstva si však všimol i prácu miestnych vinohradníkov vo viniciach. K nej, popri bežných robotách, patrili v danej dobe novozavedené opatrenia práve proti zmienenej fyloxére a peronospóre. Boj

J. Ľ. Holuby pri botanizovaní

a zásahy vinohradníkov voči expanzívnym nákazám Holubyho zaujímali nielen z hľadiska vedeckého záujmu ako botanika, ale aj z pohľadu človeka, ktorý si vážil a cenil prácu bežného ľudu.

Vzťah Jozefa Ľ. Holubyho k miestnemu kraju sa ešte viac prehĺbil a zintenzívnil po tom, ako v roku 1909 ako sedemdesiatroťročný odišiel zo zemianskopodhradskej fary na dôchodok k svojej dcére do Pezinka. Tu strávil štrnásť rokov. Počas tohto obdobia sa naďalej venoval botanike, písaniu národopisných a historických spisov, udržiaval styky s vedeckými a kultúrnymi osobnosťami českej i slovenskej scény, zaujímal sa o spoločenské a politické dianie a zapájal sa do miestneho kultúrneho života. Stal sa členom pezinskej meštianskej besedy a spolu s Jánom Zigmundíkom bol v roku 1921 menovaný za jej čestného predsedu. Pri tejto príležitosti bolo v besede zorganizované slávnostné podujatie, pri ktorom boli Holubymu i Zigmundíkovi udelené diplomy.

Popri iných aktivitách sa Holuby stále venoval „botanizovaniu“ v pezinských horách a písaniu odborných floristických článkov. Bolo len logickým vyústením, že svoj tretí herbár, ktorý začal zakladať na penzii v Pezinku, zamerail na kvetenu pezinského okolia, kde zbieral do 1200 druhov rastlín. Pre Holubyho bolo typické, že rastliny nikdy neskúmal izolovane. Zisťoval aj to, aký vzťah má k jednotlivým rastlinám slovenský ľud, ktoré z nich pozná, ako ich používa a aké poverby sú s nimi spojené. Ako národopisec opísal používanie rastlín v ľudovom liečení a tiež ich magickú silu. Z pár postrehov o pezinských rastlinách používaných v ľudovom liečiteľstve môžeme uviesť šípovú ružu, z ktorej ako spomína „okolo Pezinka šípky zrelé pilne zbierajú. Šípkový lekvár tu jedávajú od kašľu a šípkový ocot dávajú do polievky.“ Ďalej kamilky, ktoré „všeobecne pri žalúdkových poruchách ako čaj sa užívajú.“ Zaujímavým postrehom je, že miestni fajčiari pri nedostatku tabaku fajčia rumančekové kvety, alebo gertrúdku „zelinu, ktorú si devy na noc dávajú pod hlavu, aby sa im zjavil vo sne vyvolený.“

V čase svojho pobytu v Pezinku Holuby ani v pokročilom veku neprestával chodiť na prechádzky. Či už za účelom už zmieneného „botanizovania“, alebo pozorovania miestnych pomero, ktoré opísal s jemu vlastným pohľadom, živým a farbistým jazykovým prejavom obohateným vtipnými a zaujímavými postrehami. Vďaka pozorovaciemu talentu a schopnosti zachytiť jedinečný charakter prostredia, zmapoval obraz spoločnosti, ktorý nám i dnes približuje kolorit pezinského ži-

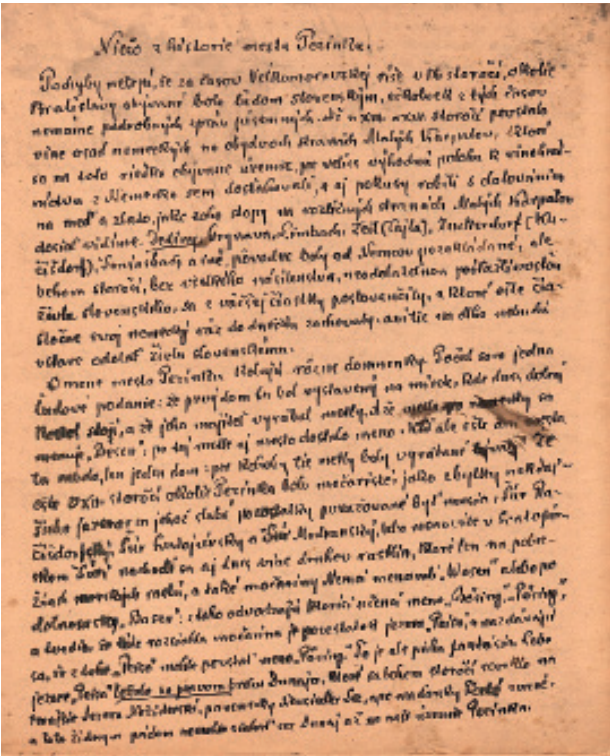

J. Ľ. Holuby v jurskom Šúri, 1922

vota daného obdobia. Pezinok vnímal ako mesto so staroby-lou vinohradníckou tradíciou. Všímal si typickú vinohradnícku architektúru meštianskych i roľníckych budov. To, že v nejed-nom prípade na neho atmosféra miestnych obydlí nezapôso-bila príjemne, vidíme i na reakciách opisujúcich typicky vino-hradnícke domy s nesymetricky postavenými oknami, ktoré ako uvádza „z jednej strany brány sú blíz k zemi, a z druhej strany výš od zeme, čo je nepeknné.“ Nevynechal ani zdravot-nú a hygienickú stránku miestnych budov, ktoré ako si vši-mol, mali problém s vlhkosťou. Zaujímavý je i jeho pohľad na miestnych ľudí. Jednoduchých vinohradníkov „mužov a žien obstarých, prácou cele strhaných, pri chôdzi nachýlených alebo zhrbených“, čo pripisoval ťažkej a namáhavej práci vo vinici, kde „ľudia v ostrom uhle zohnutí, motykami a kopálmi dvozubými, na krátku rúčku vo veľmi ostrom uhle nasadený-mi, vinohrady kopú a to nielen v teplom a suchom počasí, ale aj v sychravom a mrazivom“, ktorých práca, ako poznamenal, bola náročnejšia než roľnícka žatva a sejba, „pretože napriek tomu, že je to obtiažna práca, netrvá dlho a pri ťažkej kosbe, kosec aspoň rovno alebo málo naklonený kráča, kdežto vino-hradník celoročne zväčša zhrbený pracovať musí.“ Jeho po-zorovací talent dokázal zachytiť špecifické rôznorodosti pezin-skej spoločnosti, charakterizované prítomnosťou nemeckého obyvateľstva, či miešaním meštianskej a vidieckej atmosféry. Jozef Ľudovít Holuby, ktorý bol zástancom jednoduchého vi-dieckeho života, sa na moderný, dynamizujúci a rozrastajú-ci sa mestský život pozeral kritickým pohľadom. A aj to bol dôvod prečo si svoj pobyt v Pezinku pochvaľoval. Pezinok si totiž stále, napriek svojmu mestskému postaveniu, udržiaval v určitých aspektoch vidiecky ráz. Neutíchajúca túžba po po-znávaní Holubyho neopustila ani vo vysokom veku. Na penzii v Pezinku sa zaoberal históriou mesta, študoval archívne pra-mene a zhromažďoval miestne povesti. Svoje poznatky pub-likoval v príspevkoch o živote a minulosti Pezinka, ako napr.: Drobníčky z Pezinka, Črty z histórie mesta Pezinku, Pezinské siluety, Pezinský aprílový jarmok...

Spomenuté úryvky a ukážky z Holubyho diel, spisov či ko-rešpondencie, približujúce ako jeho život, tak i jeho pohľad na prostredie, ktoré ho obklopovalo, nám odkrývajú človeka, ktorý popri vedeckej a odbornej práci, duchovnom poslaní, nezabúdal na život obyčajných ľudí.

Za svoje celoživotné dielo v oblasti botaniky bol 16. decem-bra 1922 Prírodovedeckou fakultou Karlovej univerzity v Pra-hu promován v aule Univerzity Komenského v Bratislave za čestného doktora. Bola to posledná pocta, ktorej sa mu

Rukopis J. Ľ. Holubyho – Niečo z histórie mesta Pezinka

dostalo, keďže o šesť mesiacov nato, 25. júna 1923, Jozef Ľudovít Holuby vo veku 87 rokov zomrel. Skončili by sme slo-vami J. Ľ. Holubyho, ktoré vyriekol po príchode do Pezinka: „Keď som pred 63 rokmi ako modranský aluminista s pár ka-marátmi bol raz v nedeľu popoludní vyšiel, rozumie sa pešky a bez krajiara peňazí, cez Trling a Kučišdorf do Pezinka, aby som krome Modry a mnohovežatej Trnavy, toho slovenského Ríma, aj toto tretie kráľovské mesto Prešporskej stolice videl, a pochodiac hlavnú ulicu, zase som sa do mojej modranskej rezidencie vrátil: ani tušenia som nemal o tom, že by som kedy, hodne pozde po tej návšteve, mal tu v Pezinku posled-né dni svojho života stráviť.“

Pramene a literatúra:

- DUBOVSKÝ J. a kol. : Dejiny Pezinka. Bratislava: Obzor 1982.
- HOLUBY, J.Ľ.: Rozpomienky. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965.
- HOLUBY, J.Ľ.: Obrazy zo života. Bratislava: Vydavateľstvo Alfa 1993.
- HOLUBY, J.Ľ.: Populárne spisy/kniha druhá. Praha: L. Mazáč 1932.
- HOLUBY, J.Ľ.: Populárne spisy/kniha tretia. Praha: L. Mazáč 1932.
- MJARTAN, J.: J.Ľ. Holuby. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1963.
- Malokarpatské múzeum v Pezinku, Zbierková skupina: osobnosti, J. Ľ. Holuby, osobné písomnosti a korešpondencia.

Fotografie: Zbierkový fond Malokarpatského múzea v Pezinku

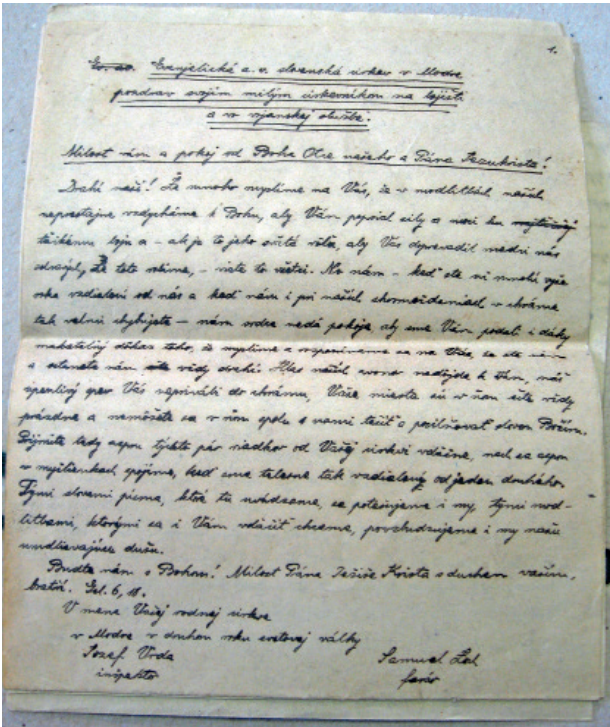
SAMUEL ZOCH A MODRA

Lukáš Krajčír

V priebehu 18. a 19. storočia sa z viacerých miest v Uhor-sku začali profilovať centrá národného pohybu. Nepochybne k nim patrila aj Modra, v ktorej plejáda viac či menej známych slovenských národných pracovníkov zohrávala dôležitú úlohu vo vývoji slovenského nacionalizmu onej doby. K popred-ným intelektuálnym rodinám spojeným s Modrou patrili jed-noznačne aj Zochovci. Niekoľko rokov tu žil známy encyklope-dista Ivan Branislav Zoch, s mestom bol úzko spojený Pavel Zoch, od roku 1897 miestny evanjelický farár. V roku 1905 sa do povedomia širšej spoločnosti dostal ako iniciátor a zakla-dateľ Sirotinca modranskej slov. ev. a. v. cirkve. Bol učiteľom slovenského jazyka na miestnej dievčenskej dištriktuálnej škole. Simonovi Roháčkovi pomohol založiť v Modre tlačia-reň, ktorá tlačila ním redigované periodikum Stráž na Sione.

MODRANSKÝ FARÁR A BISKUP ZÁPADNÉHO DIŠTRIKTU

Keď 23. júna 1907 zomrel na srdcovú porážku Pavel Zoch, do uprázdneného cirkevného zboru bol zvolený jeho synovec Samuel Zoch. Prišiel do prostredia, v ktorom jeho strýko po-ložil základy rozvoja cirkevných, sociálnych a spoločenských aktivít pre blízke i širšie okolie. Mesto už patrilo k centrá-m schádzania sa slovenskej inteligencie a po Zochovom nástu-pe status národoveckého strediska ešte vzrástol. Nasledujú-cich dvadsať rokov jeho života bola úzko spojených s Modrou. Pod Zochovým vedením sa snažila miestna cirkev dôrazne hájiť záujmy slovenských evanjelikov a. v. V máji 1911 sa napríklad postavila proti novým stanovám prijatým Preddu-najským a generálnym konventom o reorganizácii dištriktov.

Zochov pozdravný list vojakom a vojenským kňazom

Samuel Zoch

Zmena totiž z národnostného ohľadu stavala do veľkých ne-výhod slovenských evanjelikov a. v.

V čase I. svetovej vojny, keď sa aj z modranských mužov stali vojaci a na fronte pôsobili vojenský kňazi, Zoch s nimi udržiaval duchovný kontakt. Modranská cirkev im posielala modli-tebné knihy a pozdravné brožúry „aby cirkev, ako taká, bola v spojení so svojimi veriacimi na bojišti.“ Aby sa knižky dosta-li aj vojakom z okolitých obcí, posielal ich Zoch aj ostatným cirkvám. Zvykol tiež zasielať pozdravné listy vojakom pochá-dzajúcim z Modry, v ktorých zdôrazňoval vieru v ich úspešný návrat domov.

Zoch nevládal dostatočne vykonávať súčasne funkciu farára a správcu sirotinca, aj preto bola už v roku 1912 zriadená kaplánska stanica. Spomedzi kaplánov pri ňom pôsobili Pe-ter Halaša, Martin Rázus, Miloš Hodža, Július Dérer a Emil Boleslav Lukáč.

Po vzniku Československa a v nových politicko-spoločen-ských pomeroch vzrástol význam modranskej fary. So Zo-chom sa počítalo do najvyšších cirkevných funkcií. V čase konštituovania a dočasného zriadenia ECAV zastával od 2. apríla 1919 funkciu biskupského administrátora Západné-ho dištriktu. Nárast významu Zocha ako cirkevnej osoby sa začiatkom 20-tych rokov odrazil aj vo vonkajšom obraze mod-ranského evanjelického zboru. Kompletnou rekonštrukciou v interiéroch aj v exteriéroch prešiel miestny kostol, pričom opravy vrcholili pred inštaláciou nového biskupa. Posviacku nového chrámu vykonal Zoch 1. novembra 1922. Za bisku-

pa bol oficiálne zvolený 4. júla 1922 v Bratislave. Konvent Západného dištriktu následne zobral na vedomie výsledok voľby. Časť konventu sa odohrával v Modre, kde zasadala 19.–24. októbra 1922. Biskupský úrad mal kancelárie v budove miestnej evanjelickej fary a Modra sa dostávala do povedomia širšieho okolia aj vďaka zasadnutiu konventov. Stala sa miestom cirkevných porád, konferencií a rôznych prednášok. Za biskupom prichádzali do Modry významné osobnosti z domova i zo zahraničia. Veľkou pomocnou rukou boli Zochovi biskupskí kapláni, z ktorých treba spomenúť hlavne Martina Lantaja, Jozefa Roháčka a Pavla Hanka.

SPRÁVCA MODRANSKÉHO SIROTINCA

Prítomnosť Samuela Zocha v Modre v predprevratovom období je výrazne vyplnená najmä jeho aktivitami v sociálnej oblasti. Po smrti strýka prevzal v decembri 1907 správu sirotinca. Ten sa nachádzal v skromných priestoroch súkromného domu Márie Hýllovej. S rastúcim počtom sirôt bolo potrebné zaobstarať novú, väčšiu a pre sociálne účely vhodnú budovu. Na podnet Samuela Zocha pastorálna konferencia v Novom Meste nad Váhom navrhla postaviť väčšiu budovu. V nasledujúcich mesiacoch spustil Zoch širokú propagačnú kampaň o zbierke finančných prostriedkov na stavbu nového sirotinca. Výzvy pravidelne uverejňoval v Stráži na Sione, ktorá bola podľa redakcie učená najmä na tieto účely. Dominantnou témou ostával sirotinec po celé obdobie fungovania časopisu. Priebežne informoval verejnosť o postupe výstavby sirotinca, o rôznych technických a organizačných problémoch. Redakcia vedená Samuelom Zochom vyzdvihovala aj aktivity magistrátu mesta Modry, oceňovala pružný postup v otázke získania stavebného povolenia, taktiež si veľmi cenila ich finančný dar v hodnote 6000 korún.

Architektonický návrh stavby ponúkol Dušan Jurkovič, známy architekt a blízky priateľ Samuela Zocha. Po organizačnej

stránke veľmi vynikal najmä evanjelický fárar Martin Bujna z Pukanca, ktorý finančnými darmi a horlivými propagačnými článkami v Stráži na Sione dlhodobo podporoval vznik nového sirotinca. 12. mája 1912 sa v Modre konala veľká slávnosť polozenia základného kameňa novej budovy. Prirodzene nemohol chýbať správca sirotinca Samuel Zoch, ktorý navhol vložiť listinu darcov, výtlačky Stráže na Sione a propagačné letáky do základného kameňa. Zoch následne predniesol krátku reč o histórii modranského sirotinca v Modre. Na jeho podporu využíval príležitosti na uskutočňovaných akciách, na ktorých informoval o úspešnom napredovaní výstavby i inštitúcii samotnej.

Otvorenie nového sirotinca sa kvôli rôznym prekážkam presunulo na 23. máj 1913. Novú budovu vysvätil Fridrich Baltík, biskup Preddunajského dištriktu. Na slávnosti posviacky sa zúčastnili nielen poprední slovenskí evanjelici, ale do Modry zavítala aj česká a maďarská evanjelická inteligencia. Medzi mnohými rečníkmi vystúpil aj Samuel Zoch, ktorý v novej budove otvoril zasadnutie výboru sirotinca. Svoje spomienky na otvorenie zhrnul v článku v Stráži na Sione. S odstupom času si redaktori Zoch a Bodnár so sympatiami povšimli záujem časopisov maďarských evanjelikov a. v., informujúcich širšiu evanjelickú pospolitosť v Uhorsku o celej akcii.

Stavba sirotinca sa kvôli technickým problémom predražila, a tak Zoch musel opäť vyzývať k dodatočnej finančnej zbierke. Po úspešnom zdaní tejto prekážky s oduševnením napísal: *„Radosť nad vyplatením dlhu sirotinca nech nás utvrdí v tom predsavzatí, že budeme i na budúce udržiavateľmi opustených sirôt.“* Schyľovalo sa však k I. svetovej vojne. Práve toto obdobie patrilo po všetkých stránkach k najťažším v živote sirôt i sirotinca. Situáciu skomplikovalo rozhodnutie vedenia sirotinca prijímať do radov svojej ustanovizne aj vojnové siroty. V komornej atmosfére vojnovy reality oslávili v modranskom kostole 10-ročné výročie existencie sirotinca a opäť nechýbal Zoch so svojim prednesom o jeho krátkej histórii.

Otvorenie modranského sirotinca

Či už v čase vojny alebo mieru sirotinec sa snažil ísť normálnym životom. Redakcia Stráže na Sione prinášala rôzne milšie i smutnejšie správy. K špecifickým zmienkam patrili informácie o chorobách a úmrtiach v sirotinci. K tým milším môžeme zaradiť Vianoce. Pred Štedrým dňom sa zvykli konať v sirotinci tzv. „Slávnosti vianočného stromka“, v rámci ktorých bol pre deti, ale aj deťmi, pripravovaný zábavný program spojený s primeranými hrami. Býval na nich prítomný aj správca sirotinca Zoch, ktorý deťom rozprával rozprávky s náboženským motívom.

Sirotinec prechádzal ťažkým obdobím najmä v čase prevratu, keď sa vojnou vrcholiace zlé sociálne rozpoloženie ľudí podpísalo na úplnej absencii finančných darov z okolitých krajov. Zoch si uvedomoval cennosť každej koruny pre sirotinec a spolu s Bodnárom naďalej uverejňovali finančné čiastky a mená darcov na stránkach Stráže na Sione. V medzivojnovom období kontinuálne rástol počet sirôt, a tak bolo treba navýšiť počet zamestnancov. Od roku 1922 bol správcom sirotinca dištriktuálny kňaz Bohumil Kadlečík. Začiatkom vojny v ňom bývalo 36 sirôt, ale v roku 1923 mal údajne až 80 opatrovaných detí. Na začiatku roku 1919 bol Samuel Zoch novou funkciou župana a neskôr biskupského administrátora veľmi zaneprázdnený, a preto ho v organizačných záležitostiach sirotinca zastupoval podsprávca Vladimír Jurkovič. Veľmi prospešný sa ukázal aj kaplán Július Déer, ktorý vypomáhal v chráme i v sirotinci. V sociálnej sfére mal Zoch veľké plány, keďže chcel postaviť aj nemocnicu a ústav pre osirelých kojcencov, no kvôli veľkej zaneprázdnenosti v medzivojnovom období a predčasnej smrti už tieto sny nedokázal zrealizovať.

POLITIK

Modranská fara a vôbec mesto Modra sa vďaka silnej kumulácii slovenských intelektuálov stávala popredným spo-

čenským strediskom. Počas prvej svetovej vojny gradoval jej význam a bývala centrom politických diskusií. Za Samuelom Zochom prichádzali mnohí poprední slovenskí politici. K blízkym priateľom a politickým spolupracovníkom v tomto období patril Martin Rázus, Štefan Krčméry, Kornel Stodola či Milan Ivanka. Sám Zoch udržiaval kontakty aj s českými politikmi organizovanými v Maffii vo Viedni.

Blízky vzťah mal v Modre najmä s Milanom Ivankom, trnavským advokátom, ktorý zastával v modranskom cirkevnom zbore post dozorca. Za roky spoločnej práce sa medzi nimi vykryštalizovala spolupráca na politickom poli. Za Zochovej pomoci sa podarilo Ivankovi presadiť v roku 1907 do uhorského snemu. Spájala ich taktiež rovnaká politická orientácia na predprevratovú Slovenskú národnú stranu. Už v roku 1911 počas verejného zhromaždenia tejto strany v Modre mal Zoch prejav a následne v roku 1913 sa ako 31-ročný stal členom jej výkonného výboru. Napriek tomu si dokázal udržať v slovenskej politike samostatnejšie postavenie. Príliš nesympatizoval s pretrvávajúcim konzervatívnym panslavizmom martinského krídla Slovenskej národnej strany, ale taktiež vnímal opatrne ideu liberálneho hlasistického hnutia.

V čase vojny sa nevyhol spoločenskému akcentu vo svojich kázňach a pred zhromaždenými Modranmi prehlásil, že *„prežívame časy, keď starý svet sa rúca a povstáva nový. A túžba po novom svete je v nás všeobecná.“* Bolo to pre neho aj pomerne nebezpečné obdobie, keďže v Modre býval pod policajným dohľadom. Keď sa politické ovzdušie na jeseň zradikalizovalo, bol to práve Ivanka, ktorý Zocha v októbri 1918 presvedčil nakoncipovať Deklaráciu slovenského národa. Zoch ju dal údajne prečítať najprv svojim blízkym spolupracovníkom, kaplánovi Júliusovi Déerovi, učiteľovi Jozefovi Kopovi a Alexandrovi Kraicovi. Samotní Modrania sa s menším oneskorením dozvedeli o vzniku tohto politického vyhlásenia, ktorého autorom bol pre nich tak známy Samuel Zoch. Po návrate z Martina vraj zvolal Modranov do svojej fary, kde emo-

Otvorenie modranského sirotinca

Hlavička periodika Stráž na Sione

tívne rozprával o udalostiach súvisiacich s deklaračným zhromaždením v Martine. O niekoľko dní neskôr podobne rečnil pred zhromaždenými ľuďmi z balkóna mestského domu.

Koncom decembra 1918 Zoch ako zástupca Slovenskej národnej rady pre Bratislavu a okolie práve z Modry a Pezinka úspešne vyjednával s vtedajším bratislavským županom Zoltánom Jankom o prevzatí a obsadení mesta československým vojskom. Modranskí Slováci sledujúci politický vývoj s potešením zobrali na vedomie vymenovanie Zocha za bratislavského župana. Do konca roka 1918 však úradoval z politických a bezpečnostných dôvodov z Modry a do Bratislavy sa presťahoval až v januári 1919.

REDAKTOR STRÁŽE NA SIONE

Periodikum Stráž na Sione bolo dôležitým propagačným a komunikačným kanálom. Od roku 1893 vychádzalo v Ružomberku v tlačiarňi Karola Salvu, ale v roku 1901 bola redakcia presťahovaná do Modry. Časopisu sa po príchode do mesta ujal Zoch spolu s ďalším popredným predstaviteľom evanjelickej inteligencie, Júliusom Bodnárom, farárom na Bukovci. Časopis okrem svojej primárnej funkcie – informovania zo života sirotinca, prinášal aj rôzne náboženské, kultúrne a politicko-spoločenské postrehy. Pomerne komplikované obdobie pre časopis nadišlo v časoch vojny, keď chýbali finančné prostriedky na jeho vedenie. V čase prevratu v roku 1918 Zoch spomínal problémy s vydávaním, keďže periodikum bolo tlačené v Budapešti a poštové úrady údajne ničili vytlačené čísla určené k rozposlaniu. Prišli však aj iné ťažkosti ako štrajky poštárov, prerušovaný poštový roznes a z toho vyplývajúci problém s príchodom k objednávateľovi. Zoch s Bodnárom apelovali na stránkach časopisu, aby sa ľudia správali k redakcii korektne a vracali preplatky. Obaja mali totiž ešte aj v novembri 1919 z finančných dôvodov problémy s vydávaním periodika.

Koncom roka 1919 sa redaktori Zoch a Bodnár zriekli svojej práce pre vážnejšie povinnosti na cirkevnom poli a redakciu prevzali farári Ján Drobny a Dušan Fajnor. Zmenil sa aj majiteľ, časopis prešiel z rúk Samuela Zocha do rúk sirotinca, ale

administrácia a vydavateľstvo ostalo naďalej v Modre. Zoch udržiaval s redakciou kontakty a stal sa akýmsi duchovným otcom Stráže na Sione. Keď začiatkom roka 1928 zomrel, nemohla si redakcia tejto smutnej udalosti nevšimnúť. Vydali smútočné články o jeho čínorodom živote a taktiež správu o pohrebe zo 6. januára 1928.

STAROSTA SOKOLSKÉJ JEDNOTY V MODRE

Sokolskému hnutiu na Slovensku sa vytvorili vhodné podmienky po vzniku Československa. K popredným priekopníkom telovýchovného cvičenia patril už pred prevratom Ivan Branislav Zoch. Jeho náuky vychádzali z českého a nemeckého telovýchovného prostredia a na túto tradíciu nadviazal aj jeho synovec Samuel Zoch. Od februára 1919 zastával funkciu zástupcu starostu Bratislavskej jednoty a od 6. apríla 1919 aj funkciu starostu modranskej organizácie. V rámci nej sa radil k popredným organizátorom rôznych Sokolom uskutočňovaných akcií. Patrili k nim oficiálne, pravidelné valné zhromaždenia, ale aj rôzne tematické prednášky. Zúčastňoval sa tiež akcií určených širšej verejnosti. V máji 1920 bol prítomný na prvom sokolskom zlete Bratislavskej sokolskej župy T. G. Masaryka, konanom na modranskom zletisku.

Patril k hlavným hosťom počas návštevy českých sokolov na Slovensku. Jedna z výprav zavítala v júni 1921 do Modry, kde sa zúčastnila bohatého sprievodného programu organizovaného miestnou jednotou. Ani v tomto prípade nemohol Zoch chýbať a v jeho zastúpení boli českí návštevníci prevedení po meste až k hrobu Ľudovíta Štúra na miestnom cintoríne. Vďaka takýmto akciám sa Zochovi podarilo dostať mesto Modra do povedomia širšej českej society, keďže viaceré české sokolské periodiká informovali o týchto podujatiach. Angažovanie v sokolskom hnutí predstavovalo pre Samuela Zocha jeden z nástrojov ako budovať česko-slovenskú spoluprácu v kultúrno-spoločenskom kontexte.

Spoločenské angažovanie Samuela Zocha zasahovalo aj do ďalších, nie menej významných oblastí. Uvedomoval si význam miestnej keramickej tradície, a preto patril spolu s Du-

Hrob Samuela Zocha v Modre

šanom a Vladimírom Jurkovičom k zakladateľom akciovej spoločnosti na záchranu modranskej dielne. Vedúcim účastinnej spoločnosti sa stal Samuel Zoch, ktorý sa okrem iného výraznou mierou podieľal na organizácii a zabezpečovaní potrebného materiálu pre dielňu.

Aktivizoval sa aj v školskej oblasti. Už v rámci nových poprevratových pomerov sa stal na základe oficiálnych vládnych poverení inšpektorom škôl v okolí Modry. 18. novembra 1923 sa v Modre zúčastnil slávnostného otvorenia novej budovy presťahovanej vinohradníckej školy, a to za prítomnosti popredných predstaviteľov vlády a miestnej inteligencie. Angažoval sa aj v rámci miestneho Učiteľského ústavu, ktorý pred prevratom patril k ústavom slúžiacim aj maďarizačným cieľom. Po reorganizácii v roku 1919 sa ako župan zúčastnil 30. marca 1919 jeho slávnostného otvorenia už ako slovenského učiteľského ústavu. Popri ministrovi Šrobárovi a referentovi Štefánkovi vystúpil aj Zoch s príhovorom, v ktorom spomínal na neblahé pomery slovenského učiteľstva v časoch Uhorska. Bol to práve župan Zoch, ktorý vydal nariadenie o zavedení slovenčiny ako vyučovacieho jazyka v tejto inštitúcii. Po prevrate sa taktiež snažil starať o už poslovenčenú dievčenskú dištriktuálnu školu. V roku 1919 sa na jej pôde zúčastnil otvorenia nového školského roku.

Ako popredný miestny intelektuál prezentoval Modru v rôznych oblastiach. Patril k zástancom presadenia železničnej

trate cez Modru. V rámci reformy verejnej správy sa Modra stala namiesto Pezinka novým okresným mestom. Aj v tejto veci zavážili urgencie Samuela Zocha v prospech Modry, ktoré vychádzali z argumentov o národno-politických zásluhách tamojšej inteligencie v predprevratovom období. Medzi Samuelom Zochom a zainteresovanými politikmi prebiehala v tejto veci čulá korešpondencia.

Zoch je spojený taktiež s voľnočasovými aktivitami, keďže sa zaujímal o vybudovanie rekreačných zariadení v oblasti Harmónie. Za jeho všeobecné zásluhy na povznesení modranského regiónu bolo rozhodnuté, že rekreačná chata v oblasti Piesok ponesie práve jeho meno.

Svojimi rôznorodými politickými, kultúrnymi, sociálnymi a spoločenskými aktivitami nielen vzbudzoval pozornosť, ale dostávalo sa mu aj všeobecného uznania. Bolo tomu tak v rámci osláv 50. narodenín v Modre, ale aj počas smútočných udalostí. Začiatkom roka 1928 Zoch zomrel a jeho pohrebu v Modre sa zúčastnil generálny biskup ECAV Jur Janoška, ako aj ďalší poprední pracovníci na cirkevnom poli a do Modry vraj prišli veľké zástupy ľudí z celého Slovenska.

Samuela Zocha môžeme právom považovať za poprednú modranskú osobnosť prvej polovice 20. storočia, ktorá sa výraznou mierou pričinila o povznesenie tohto regionálneho centra na juhozápadnom Slovensku.

Príspevok je výstupom z Grantu Univerzity Komenského č. UK/86/2015: Slovenskí evanjelici a. v. v politickom a verejnom priestore Slovenska.

Pramene a literatúra:

- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra, osobný fond Samuel Zoch.
 - KOVÁČ, D.: Muži deklarácie. Martin: Osveta 1991.
 - ŠULLA, P.: Chronologický náčrt dejín ev. a. v. cirkve v Modre. (strojopis)
 - ŽUDEĽ, J. a kol: Dejiny Modry. Modra: Mesto Modra 2006.
 - Bradlo (roč. 1-6, 1923-1928).
 - Stráž na Sione (roč. 29-36, 1911-1928).
 - Zápisnica riadneho konventu Západného dištriktu ev. a. v. cirkve na Slovensku (ročníky za roky 1919–1928).
 - Zpráva o evanjelickom a. v. cirkevnom zbore v Modre za rok pána 1933. Myjava: Daniel Pažický 1934.
- Fotografie: fotoarchív SNM–Múzea Ľudovíta Štúra v Modre

ČINNOSŤ SLOVENSKEHO VINOHRADNÍCKEHO DRUŽSTVA V ROKOCH 1943–1945

Michal Franko

Slovenské vinohradnícke družstvo s centrálou v Pezinku (SVD) vzniklo v roku 1936. Bolo založené na širšom podklade, aby v ňom boli zainteresovaní vinohradníci z celej malokarpatskej oblasti. Prvým predsedom SVD sa stal vinohradník Martin Lednár z Rače. Časom družstvo získalo vďaka dobrej obchodnej činnosti takú dôveru u smerodajných štátnych úradov a hospodárskych činiteľov, že bolo postupne považované nielen za obchodný podnik, ale za vedúcu organizáciu, reprezentujúcu celé slovenské vinohradníctvo. SVD sa snažilo plniť svoju úlohu – chrániť záujmy vinohradníkov, nielen výkupom hrozna za prijateľné ceny, ale aj šírením a propagovaním pokroku vo vinohradníckej výrobe, najmä v pivničnom hospodárení a ošetrovaní vín. Pri zostavovaní celoštátneho výrobného plánu a rôznych obchodno-politických rokovaniach sa snažili presadzovať jeho predstavitelia nie záujmy obchodné a zárobkové, ale hlavne producentské. Družstvo sa snažilo schvaľovať také riešenia, aby bola s výsledkami spokojná nielen štátna správa, ale aj drobní vinohradníci, ktorých záujmy bránilo. SVD sa podarilo v tridsiatych rokoch 20. storočia významným spôsobom ustáliť ceny vína. Boli prípady, že v niektorých krajoch sa predával liter vína za 1 Kčs. Len čo však začalo SVD vyvíjať svoju činnosť, ceny vína sa ustálili na 2,50 Kčs a postupne každoročne stúpali. V časoch, keď štátne úrady začali stanovovať pevné

ceny, družstvu sa podarilo presadiť, že vinohradníci dosiahli za svoje výrobky takmer najlepšie ceny zo všetkých odvetví poľnohospodárskej výroby.

Druhá svetová vojna bola pre SVD ťažkou skúškou. Vojna významným spôsobom ovplyvňovala nielen samotné vinohradníctvo, ale aj trhy s vínom. Počas vojny vystúpili z družstva takmer všetci nemeckí vinohradníci a založili si vlastné družstvo. Ustavičná neistota nútila i správu družstva k opatrnosti a zavádzaniu nových opatrení. Malokarpatským vinohradníkom denne nad hlavami preletovali desiatky spojeneckých lietadiel, šírla sa propaganda, že ustupujúci Nemci vyhodia všetky sklady do vzduchu a po celej dĺžke Malých Karpát sa kopali zákopy. Od októbra 1944 sa museli Pezincania, Modrania i obyvatelia okolitých obcí podieľať na výstavbe zákopov a opevnení vo vinohradoch, predovšetkým v priestore horského prechodu cez Pezinskú Babu. Nemci počas týchto prác opevnili dôležitú cestu cez Babu na Záhorie protitankovou priekopou, zákopmi a železobetónovými bunkrami. Aj napriek tomu, že táto práca bola platená, mnohí obyvatelia sa ju pokúšali sabotovať, pretože im samotným tak viazla práca vo vinohradoch. Vinohradníci sa všemožne snažili speňažiť svoju úrodu, aby si kúpili v tých neistých časoch potrebnú obuv, ošatenie, potraviny a aby v prípade príchodu frontu nezosta-

li v zime nezaopatrení a bez prostriedkov. Už v roku 1943 nastala zložitá situácia. Dobrá úroda tlačila ceny hrozna a vína na domácom trhu smerom nadol. Zásahom družstva sa však poradilo situáciu upokojiť, ustáliť ceny a vinohradníci mohli svoje prebytky riadne speňažiť. V tomto roku (1943) však družstvo utrpelo bolestnú stratu, keď tragicky zahynul predseda správy, Martin Lednár. Zomrel pod kolesami vlaku 22. decembra na stanici v Rači, keď sa vybral na družstevnú schôdzu do Nitry. Za nového predsedu bol v roku 1944 zvolený Dr. Štefan Čačko.

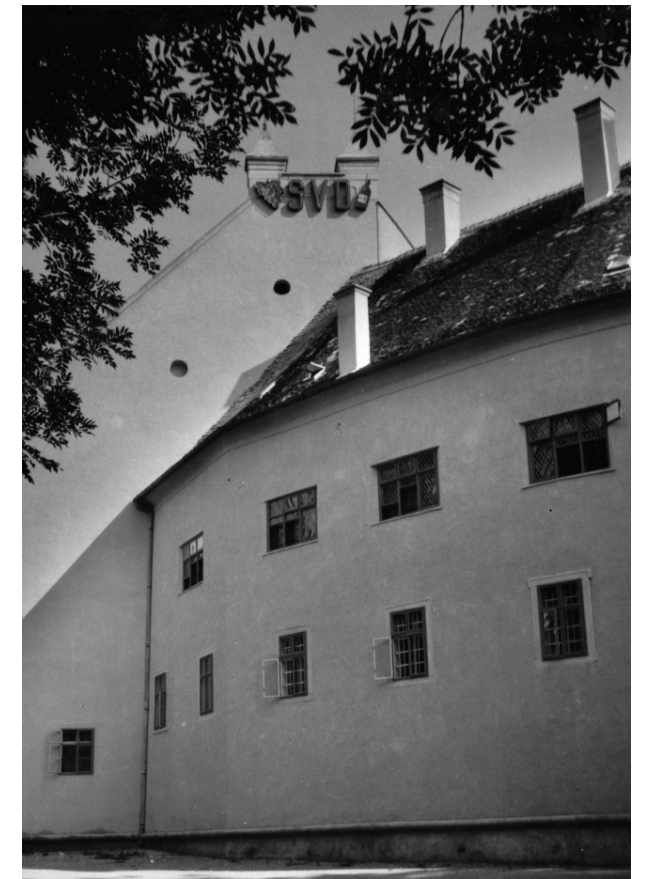

SVD najlepšie dokázalo, že je svojpomocným podnikom slúžiacim v prvom rade záujmom vinohradníkov na jeseň v roku 1944 pri výkupe úrody a vína. Pre blížiaci sa front sa už veľkoobchodníci neodvažovali vykupovať hrozno či víno. Ponuka bola veľká a víno sa predávalo pod úradne stanovenými cenami. SVD napriek hroziacemu riziku zabezpečilo dostatok finančných prostriedkov a vďaka nim vykúpilo za bežné ceny všetko hrozno a víno, ktoré mu vinohradníci ponúkli. Týmto sa stalo SVD pre vinohradníkov a ich rodiny v ťažkých vojnových časoch skutočnou oporou.

Rok 1945 bol jednou z najťažších skúšok pre Slovenské vinohradnícke družstvo. Už začiatok roka naznačoval, že príchod frontu sa dá očakávať tak za 2–3 mesiace. Najdôležitejšou úlohou správy a celého vedenia bolo previesť družstvo cez frontové udalosti s čo najmenšími škodami. SVD malo v tom čase ešte značné dlžoby a množstvo podpísaných zmieniek. V družstevných skladoch ležali zásoby vína, ktoré sa prakticky nedali evakuovať. Bolo potrebné ich správne rozložiť, pretože nebolo istoty, že ustupujúca nemecká armáda sklady nevyrabuje a nezničí. Vedenie družstva sa však snažilo pracovať pokojne, prebytočné zásoby vína sa umiestnili v Čechách a na Morave. Na Slovensku sa ponechali len také množstvá, ktoré stačili na zásobenie obyvateľstva.

Jednotky ruskej armády sa dostali k Pezinku 1. apríla 1945 a cez Malé Karpaty prešli relatívne rýchlo. Škody, ktoré družstvo utrpelo prechodom frontu boli síce značné, ale nie až také, aby ho mohli zásadným spôsobom ohroziť. Už 1. apríla bol Pezínok oslobodený a centrála v pezinskom zámku začala 3. apríla s opravnými prácami. Robotníci dali za 10 dní do poriadku šrapnelmi rozbité strechy a okná. Okolie družstva sa vyčistilo od mín, granátov a iných nástrah. Úradníci dali do poriadku archív, doklady a účtovné knihy. Koncom apríla začalo družstvo normálne predávať a vykupovať víno.

28. apríla 1945 bola dokonca uzatvorená dohoda s ruskou armádou o predaji vína ruským vojenským jednotkám. Do jesene bolo všetko pripravené na normálne oberačky. V skladoch sa zachránili takmer dve tretiny zásob vína, ale čo bolo dôležitejšie, zachránili sa budovy, sudy a inventár, takže družstvo mohlo krátko po prechode frontu pokračovať vo svojej činnosti a predávať svoje víno. Následkom povojnových štátoprávných zmien vymenovalo Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy do družstva dočasnú národnú správu. Za predsedu bol vymenovaný Jozef Orth, vinohradník z Vajnora a za podpredsedu Teodor Beladič, vinohradník z Rače. Ďalej boli do vedenia zvolení: Jozef Kandl, vinohradník z Pezinka, Ľudovít Šimko, riaditeľ školy a vinohradník z Modry a Emil Konečný, správca Vinohradníckeho družstva v Pezinku. Hlavnou úlohou dočasnej národnej správy bolo stabilizovať situáciu, pripraviť nové riadne voľby do správy družstva a preveriť všetkých členov Slovenského vinohradníckeho družstva, či sú spoľahliví po národnostnej a politickej stránke. Dočasná národná správa, po vylúčení Nemcov, Maďarov a kolaborantov, pripravila valné zhromaždenie, na ktorom boli zvolení dňa 2. septembra 1945 noví družstevní funkcionári. Nové vedenie však bolo od začiatku postavené pred ťažké úlohy, pretože družstevné víno bolo prevzaté do štátneho obhospodarovania a začala fungovať jeho nová distribúcia. Štát stanovil nové, relatívne nízke ceny vína, ktoré muselo družstvo i vinohradníci akceptovať. Do toho ešte prišla výmena peňazí a na výkup bolo treba získať pomerne vysokú pôžičku, zaručenú zmenkami. Vedenie družstva si vtedy požičalo niečo vyše 70 tisíc Kčs, čo už bola značná suma. Je zaujímavé, že v týchto ťažkých časoch vinohradníci odovzdali počas troch mesiacov 90 % predpísaného množstva vína, a to bez akéhokoľvek úradného zásahu, čím veľkou mierou pomohli štátnemu zásobovaniu. Družstvo krylo zásobovanie

nemocníc a sociálnych ustanovizní a rozdeľovalo víno podľa príkazov Povereníctva pre výživu a zásobovanie. Po skončení vojny vykonal dozorný výbor niekoľko revízií centrál družstva v Pezinku i s jej filiálnymi pivnicami, aby sa zistil reálny stav zásob a celého inventáru družstva. Tieto revízie napokon dopadli v prospech družstva. Členská základňa družstva sa

o niečo znížila. Stav členov bol k 1. januáru 1945 934 osôb, počas roka pribudlo 25 nových členov a vystúpilo 58 členov, čiže k 31. decembru 1945 malo družstvo 901 členov s 4993 podielmi. Napriek všetkým ťažkostiam sa Slovenskému vinohradníckemu družstvu za rok 1945 podarilo vykázať čistý zisk niečo cez 394 000 Kčs.

Pramene a literatúra:

- BALOG, J.: Slovenské vinohradnícke družstvo v Pezinku a malokarpatské vinohradníctvo. In: Vinohrad, č. 1, 24/1986, s. 12-13.
- ČAČKO, Š.: Založenie Slovenského vinohradníckeho družstva. In: Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála v Pezinku- 1936-1946. Pezinok: kníhtlačiareň Ján Trnovský, 1946 s. 10-12.
- DUBOVSKÝ, J.- ŽUDEĽ, J.: Dejiny Pezinka. Bratislava: Obzor 1982.
- KONEČNÝ, E.: Výkup a predaj vína v prvých 10 rokoch SVD. In: Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála v Pezinku- 1936-1946. Pezinok: kníhtlačiareň Ján Trnovský 1946, s. 32-34.
- KONEČNÝ, E.: Stručné dejiny SVD. In: Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála v Pezinku- 1936-1946. Pezinok: kníhtlačiareň Ján Trnovský 1946, s. 46-47.
- MILOV, M. J.: Zpráva správy Slovenského vinohradníckeho družstva, centrály v Pezinku, za obchodný rok 1945. In: Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála v Pezinku- 1936-1946. Pezinok: kníhtlačiareň Ján Trnovský 1946, s. 90-94.
- MILOV, M. J.: Zpráva dozorného výboru Slovenského vinohradníckeho družstva, centrály v Pezinku, za obchodný rok 1945. In: Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála v Pezinku- 1936-1946. Pezinok: kníhtlačiareň Ján Trnovský, 1946 s. 95-96.
- http://www.kvhcarpathia.sk/WW2_fakty/29_PKoslobodenie/PKoslobodenie.htm

Fotografie: fotoarchív Mestského múzea v Pezinku

PAMÄTNÉ MIESTA A PAMÄTNÉ TABULE PRIPOMÍNajúCE ĽUDOVÍTA ŠTÚRA V MODRE

Sylvia Hrdlovičová

V predchádzajúcich číslach Historiky sa čitatelia oboznámili s dvomi modranskými pamiatkami na Ľudovíta Štúra a ich históriou. Boli nimi hrob Ľudovíta Štúra a pamätník na námestí. Okrem nich sa v Modre nachádzajú ďalšie pamätne miesta a tabule, pripomínajúce životné peripetie tejto osobnosti národných dejín. Motiváciou k ich postupnému budovaniu bola snaha zdokumentovať jeho život v Modre a vedomie, že Modra sa aj vďaka štúrovským tradíciám zaradila do kontextu slovenskej národnej histórie.

Prvá pamätná tabuľa Ľudovítovi Štúrovi. Až po vzniku Československej republiky a zmene štátoprávneho usporiadania v roku 1918 bolo možné začať verejné oslavy, manifestácie a postupné budovanie pamätníkov Ľudovíta Štúra. V tomto roku bolo napr. centrálné námestie v Modre pomenované po Ľudovítovi Štúrovi. V roku 1924 bola odhalená prvá pamätná tabuľa na tzv. Schnellovom dome, kde Štúr býval v podnájme. Slávnosť zorganizovala Matica slovenská 1. júna a pri odhaľovaní pamätnej tabule rečnil jej tajomník Štefan Krčméry. Táto celonárodná oslava bola prvým manifestačným podujatím na počesť Ľudovíta Štúra od vzniku ČSR. Pamätná tabuľa bola zhotovená z bronzu, s nápisom: „V tomto dome býval Ľudovít Štúr v rokoch 1850–1856. My stali sme si do služby ducha a preto prejsť musíme cestu života trnístú!“ Dátumy na tabuli nekorešpondujú so skutočnosťou. Do Modry prišiel Ľudovít bývať až v r. 1851 a najprv býval v inom dome, tzv. tremlovskom. Začiatkom r. 1856 ležal už zranený u švagrinej, vdove po bratovi Karolovi, v emreszovskom dome, kde je zriadená Pamätná izba Ľudovíta Štúra.

Schnellov dom s prvou pamätnou tabuľou, pravdepodobne rok 1924

Sté výročie úmrtia Ľudovíta Štúra v r. 1956. Počas dvoch dní – 14. a 15. októbra 1956 prebiehali v Modre spomien-

kové slávnosti. Ich priebeh zabezpečoval mestský Prípravný výbor Štúrovej storočnice. V rámci výročia bolo odhalených viacero pamätníkov, pamätných tabúl a Pamätná izba Ľudovíta Štúra. Prvým bol **pamätník na mieste zranenia Ľ. Štúra**, v chotári nazývanom Šnaudy. Miesto lokalizoval, na základe rozprávania 90-ročnej starečky Kellenbergerovej, vtedy ešte žijúcej pamätníčky udalosti, v 30-tych rokoch 20. storočia Pavel Šulla. Nachádza sa smerom na Šenkvice, asi tri kilometre od Modry. K priekope, ktorú Ľ. Štúr preskakoval a zranil sa, bol roku 1956 dovezený a osadený obyčajný kameň z modranského chotára. Naň umiestnili tabuľu s nápisom: „Tu nablízku 22. decembra 1855 utrpel tragickú nehodu Ľudovít Štúr. Zraneniu podľahol 12. januára 1856.“ Doplnia ju dvojveršie Ľudovíta Štúra o Modre: „Bílá snad si byla, když Modrou teď se nazýváš, černou, zdá semí, než slouiti mi ještě budeš.“ Pamätník bol spočiatku v starostlivosti miestnych poľovníkov. V roku 1986 bol nahradený novým, podľa plánov

Novší pamätník na mieste Štúrovho zranenia v chotári Šnaudy

architektov manželov Fischerovcov. Predstavuje mramorovú bielu predelenú plochu, v deliacej línii je vysadená lipa, sym-

„Štúrov strom“ v Holombeckej doline, 1. pol. 20. storočia

bol Slovanstva. Jeho súčasťou je jednoduchá lavička v popredí. Pôvodný pamätník – mohutný kameň z modranských hôr ostal osadený na svojom mieste.

Pôvodná Štúrova lavička z roku 1956

V roku 1956 bola odhalená aj lavička v Holombeckej doline, ktorá sa vžila pod označením „**Štúrova lavička**“. Ešte v 40-tych rokoch 20. storočia stál v tejto chotárnej časti Modry obrovský gaštan, ktorý sa dostal do povedomia modranského obyvateľstva ako „Štúrov strom“. Ústna tradícia vraví, že Štúr toto zátišie rád vyhľadával a sedával pod gaštanom. Po roku 1945 bol chradnúci gaštan vyťatý. V jubilejnom roku 1956 na jeho mieste osadili pomník v tvare lavičky s nápisom: „*Do tohto zátišia v rokoch 1851–1855 rád chodieval Ľudovít Štúr a úryvok z jeho básne: Samoten v háji, kde hlasu nehlesne, zamyšlen sedé, v myšlenkách se tratím.*“ Pôvodná travertínová lavička časom schátrala, v roku 1990 bola nahradená novým pamätníkom. S nadchádzajúcim 200. výročím narodenia Ľudovíta Štúra (2015) sa opäť plánuje skultúrne pamätného miesta.

Pamätná tabuľa na starej evanjelickej fare na Dolnom predmestí bola odhalená 15. januára 1956, v deň stého výročia pohrebu Ľudovíta Štúra. V budove býval Karol Štúr so svojou mnohodesetnou rodinou od roku 1846, kedy si ho modranský ev. a. v. slovenský zbor zvolil za farára, až do svojej smrti v roku 1851. Tu sa skrýval Ľudovít Štúr pred zatykačom v máji 1848. Údaje poskytuje text na pamätnej tabuli: „*Tu, v niekdajšej evanjelickej fare v r. 1846/51 žil a pracoval Karol Štúr, rektor ev. gymnázia, básnik (a) v máji 1848 našiel útočisko Ľudovít Štúr, národný buditeľ, profesor ev. lýcea, spisovateľ. My stali sme si do služieb ducha!*“ Pri odhaľovaní rečnil Pavel Šulla, ktorý je zároveň autorom textu.

Pamätná izba Ľudovíta Štúra sa nachádza v tzv. emreszovskom dome, teda v dome, kde bývala švagriná Ľudovíta Štúra Rosina, rodená Emreszová, po smrti svojho manžela Karola. Bol to jej rodný dom, sem priviezli zraneného Ľudovíta po

prof. Pišút pri otvorení Pamätnej izby 14. októbra 1956

osudnej poľovačke a tu sa o neho starala. Je pietnym autentickým miestom skonu Ľudovíta Štúra. Pamätná izba Ľudovíta Štúra bola sprístupnená verejnosti 14. októbra 1956. Jej expozícia evokuje posledné Štúrove roky, jeho vzťah k Modre a jeho smrť. Pôvodne vznikla ako samostatný objekt, dnes je súčasťou SNM–Múzea Ľudovíta Štúra a je prvou z muzeálnych expozícií Ľudovíta Štúra na Slovensku. V deň jej sprístupnenia bola na dome odhalená pamätná tabuľa s textom: „*V tomto dome umrel 12. januára 1856 Ľudovít Štúr, veľký bojovník za národné a sociálne práva slovenského ľudu, politik, publicista, vedec a básnik, zakladateľ spisovnej slovenčiny.*“ Text na tabuli navrhol Pripravný výbor Storočnice úmrtia Ľudovíta Štúra a slávnostný prejav pri jej odhalení predniesol prof. Milan Pišút.

Pamätná tabuľa na Veštíkovej horárni v Harmónii bola odhalená 14. októbra 1956. Vzťahuje sa na okolnosti útoku Ľ. Štúra pred zatykačom v máji 1848 z Modry do Jablona

nového. V horárni býval mestský horár Ján Veštík, ktorého synov, Jána a Martina, Štúr vyučoval. Na pamätnej tabuli je text: „*Z tejto horárne v noci z 28. na 29. mája 1848 previedol na Záhorie Ľudovít Štúra mestský horár Ján Veštík a tak ho zachránil národu. 1856–1956.* Pri jej odhaľovaní rečnil Dr. Ján Petřík.

Múzeum Ľudovíta Štúra. Rok 1965 bol rokom celoštátnych osláv výročia narodenia Ľ. Štúra. Uskutočnili sa v dňoch 29.–31. októbra v Modre a v Uhrovci. V ich rámci bolo oficiálne otvorené Múzeum Ľudovíta Štúra, založené rok predtým. Jeho pôvodným sídlom bola budova starej mestskej radnice. Sprístupnenie výstavy *O živote a diele Ľudovíta Štúra* bolo zároveň oficiálnym otvorením múzea. Prešlo záštitami viacerých zriaďovateľov, od roku 2006 patrí medzi múzeá, ktoré zastrešuje Slovenské národné múzeum. V danom roku múzeum zmenilo aj svoje sídlo, jeho nová adresa je Štúrova 84. Tento rok múzeum oslavuje 50. výročie svojho vzniku.

Pamätná tabuľa na budove bývalého evanjelického gymnázia a pamätná tabuľa venovaná Karolovi Štúrovi. Počet štúrovských pamätníkov v Modre by nebol kompletný bez dvoch ďalších pamätných tabúl. Na budove bývalého Ev. a. v. gymnázia v Modre (Dolná 24), kde pôsobil ako rektor v r. 1839 – 1846 Karol Štúr a po jeho zvolení za ev. a. v. farára v Modre miesto rektora prevzal Janko Kalinčiak, bola slávnostne odhalená pamätná tabuľa v roku 1978. K jej odhaleniu prišlo pri príležitosti vedeckej konferencie k 150. výročiu mladoštúrovského hnutia. Tabuľa pripomína dvoch slovenských rektorov – Karola Štúra, Janka Kalinčiaka a ďalších významných študentov, ktorí gymnázium navštevovali. Boli to: Ján Kadavý, Viliam Paulíny-Tóth, Karol Holuby, Dionýz Štúr, Vilko Šulek, Michal Godra, Ľudovít Dohnány, Jozef Ľudovít Holuby, Adolf Záturecký, Ľudovít V. Rizner a srbský básnik Jovan Jovanovič Zmaj.

V podbrání starej mestskej radnice (Štúrova 54) sa nachádza pamätná tabuľa venovaná Karolovi Štúrovi – dôverníkovi pri mestskej rade v Modre. Jednoduchá tabuľa bola odhalená pri jeho okrúhlych výročiach – 190. výročí narodenia a 150. výročí úmrtia v roku 2001.

Komplex štúrovských pamätníkov dokumentuje život Ľudovíta Štúra v Modre. Päť z nich – Pamätná izba Ľudovíta Štúra, Pamätník na mieste zranenia Ľudovíta Štúra, Štúrova lavička v Holombeckej doline, Schnellov dom s prvou pamätnou tabuľou (kde Ľ. Štúr býval v podnájme) a bývalá ev. a. v. fara na Dolnej ulici, bolo v roku 1994 z iniciatívy dlhoročnej riaditeľky Múzea Ľudovíta Štúra PhDr. Olgy Pavúkovej vyhlásených za národnú kultúrnu pamiatku.

Pramene a literatúra:

- Archívny fond Jána Petříka, archív SNM–Múzea Ľudovíta Štúra.
- Archívny fond Júliusa Déreera, archív SNM–Múzea Ľudovíta Štúra.
- HRDLOVIČOVÁ, S.: Okruh Ľudovíta Štúra. Sprievodca po štúrovských pamätníkoch v Modre. SNM–Múzeum Ľudovíta Štúra 2014.
- PAVÚKOVÁ, O.: Modra Ľudovíta Štúra. Sprievodca po pamätných miestach Ľudovíta Štúra v Modre. Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre 1983.
- ŠULLA, P.: Vzťahy Ľudovíta Štúra k Modre. Archívny fond Pavla Šullu, archív SNM–Múzea Ľudovíta Štúra.

Fotografie: fotoarchív SNM–Múzea Ľudovíta Štúra v Modre

NOVÝ NÁUČNÝ CHODNÍK NA PÍLE

Jozef Tihányi

Obec Píla leží v malebnom údolí pod hradom Červený Kameň. Je jednou z obcí, patriacich v minulosti do panstva hradu Červený Kameň. Patrí k najmladším sídlam v Malokarpatskej oblasti. Rozvinula sa až na prelome 16. a 17. storočia ako osídlenie pri priemyselných zariadeniach na vodný pohon, situovaných na potoku Gidra, zriaďovaných panstvom. Mlyny a neskôr aj píly na potoku v údolí pod hradom sa však v písomných prameňoch spomínajú už od začiatku 16. storočia. V 17. storočí k nim pribudla papieraň, neskôr hámor, valchovňa a fungoval tu aj mlyn na výrobu pušného prachu; boli tu kameňolomy, ťažilo a páliło sa tu vápno. Tieto podniky postupne zanikli, no osídlenie v údolí sa zachovalo – obec má dnes 336 obyvateľov.

Centrum obce na fotografii z polovice 20. stor.

V roku 2014 bol obci zo strany Ministerstva hospodárstva a rozvoja vidieka v rámci Operačného programu Bratislavský kraj poskytnutý finančný príspevok na vybudovanie náučného chodníka. Jeho oficiálny názov je Náučný chodník pod hradom Červený Kameň. K realizácii projektu došlo v prvých mesiacoch roka 2015. Bol vybudovaný plnohodnotný chodník dláždený betónovou zámkovou dlažbou na vysokom obrubníku, s bezbariérovým riešením vjazdov na pozemky a prechodov cez cestu, vrátane varovného a signálneho pásu pre nevidiacich. Jeho pridanou hodnotou je nielen to, že na zaujímavosti, okolo ktorých prechádza upozorní, ale o nich aj bližšie informuje.

Chodník má na necelých troch kilometroch prevýšenie 53 metrov. Začína sa na odbočke štátnej cesty II/502, na tzv. Rázcestí a končí pri odbočke miestnej komunikácie smerom k Detskej ozdravovni Biela Skala, v mieste nazývanom Horná píla. Takmer v celej svojej dĺžke chodník prechádza územím Chránenej krajiny oblasti Malé Karpaty. Má štrnásť zastávok, vybavených tabuľami, ktoré návštevníka oboznámi s pamätihodnosťami a udalosťami z dejín obce. Viaceré zastavenia sú vybavené aj lavičkou a smetným košom. Na trase chodníka sa nachádzajú dve väčšie oddychové zóny s možnosťou doplnenia pitnej vody, na dvoch miestach sa chodník

križuje so značenými turistickými trasami, ktoré ho prepájajú s hradom Červený Kameň, vrchom Kukla, Zochovou chatou a ďalšími cieľmi v okolí. Informačné tabule a lavičky majú jednotný dizajn, vychádzajúci z idey na seba poukladaných drevených trámov, uskladených na píle. Ide o tradičný a autentický materiál, ktorý odkazuje na identitu a charakter obce v minulosti.

Začiatok náučného chodníka

Pri spracovávaní textov jednotlivých zastávok náučného chodníka boli využité údaje z obecnej kroniky, v menšom množstve z odbornej literatúry, no najmä veľa primárnych archívnych prameňov a historických mapových podkladov. Množstvo informácií na tabuliach je teda celkom nových, doteraz nikde nepublikovaných.

Obec sa vyznačuje predovšetkým zariadeniami na vodný pohon, ktoré dnes už do veľkej miery zanikli. Výskum, mapujúci ich históriu, umiestnenie a význam sa začal nezávisle od potreby údajov pre informačné tabule. Pôvodnou ideou zo strany obce bola malá publikácia o miestnych zariadeniach na vodný pohon. Táto myšlienka je stále živá. Obtiažna identifikácia jednotlivých prevádzok v rámci meniacej sa funkcie v priebehu storočí však potvrdila, že práve náučný chodník je veľmi vhodnou formou prezentácie týchto poznatkov. Zo štrnástich vybraných zastávok len päť nemá súvislosť s potokom a pozornosť obracajú na klasické pamiatky ako kostol, cintorín, požiarna zbrojnica a podobne. Ostatné sa sústredia práve na píly, mlyny a ďalšie vodou poháňané podniky.

Úvodná zastávka chodníka na tzv. Rázcestí, kde je aj zastávka medzimestskej autobusovej dopravy a kde začína modrá turistická značka, vedúca paralelne s chodníkom, podáva základné informácie o obci a o chodníku. Plocha je tu rozšírená kvôli zhromaždeniu väčšej skupiny návštevníkov.

Ešte pred vstupom do samotného údolia, pri cestnom moste a lávke pre peších ponad Gidru, sa nachádza druhá zastávka. Upozorňuje na osídlenie tejto lokality. Jeho základom bola

valchovňa, ktorá sa nachádzala na ľavom brehu potoka severne od cesty. Valchovňa slúžila na zjemňovanie a utláčanie vlnenej plsti, ktorú sem prinášali súkenníci z bližšieho okolia, ale aj z Hlohovca, Trnavy či z Modry. Valchovňa ukončila svoju činnosť v polovici 19. storočia. Už v roku 1829 pri nej vznikol mlyn na múku, ktorý fungoval až do začiatku 20. storočia a ktorého hlavný objekt sa dodnes zachoval, stojí približne 100 m od cesty v blízkosti potoka. O niečo ďalej od mlyna, pod strmým skalnatým svahom nad cestou vyrástla v poslednej tretine 19. storočia vila generála Bolla, ktorý ju využíval ako letné sídlo. Ostatné stavby pribudli postupne v priebehu 20. storočia. Bollova vila bola postavená v podobnom duchu ako vily v neďalekej Harmónii. Mala stĺpovú verandu s bohato vyrezávaným štítom, nárožné bosáže, vysoké okná a vo svahu nad vilou bol drevený altánok. Vila dodnes stojí, no bola výrazne prestavaná. Pozostatkom po nej sú stĺpy brány zdobené motívom listov aloe vera, vedúce dnes na pozemok vedľajšieho domu.

Bollova vila, detail pohľadnice z roku 1900, 2. zastávka

Tretia zastávka je venovaná mohutnej ruine na severnej strane cesty, ktorá je pozostatkom múčneho mlyna. Pôvodne to bol panský mlyn, teda mlyn, ktorý patril rodine Pálfiocov (Pálfiocov). Objekt vo svojom jadre pochádza z konca 17. storočia, no neskôr prešiel viacerými prestavbami. Posledným majiteľom, ktorý ho prevádzkoval, bola rodina Brunovských. Počas druhej svetovej vojny v ňom sídlilo veliteľstvo posádky nemeckej armády. Z tohto dôvodu bolo jeho okolie dôkladne opevnené: vo svahu okolo mlyna sa nachádzajú zvyšky zákopov, na skale nad cestou pred ústím doliny bolo guľometné hniezdo a na ceste boli betónové zábrany, dodnes čiastočne zachované. Samotný mlyn fungoval do polovice 20. storočia, odvtedy chátra a dnes už je takmer zaniknutý. Bol na vod-

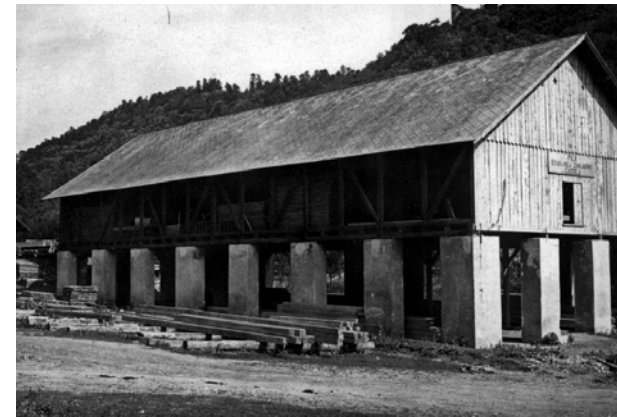
Zastávka pri ruine mlyna

ný pohon, náhon k nemu bol z potoka odrazený o približne 200 metrov vyššie, tiekol poza budovu a dodnes je zachovaný. Po 1. svetovej vojne bol mlyn modernizovaný a mlynské koleso nahradila vodná turbína elektrického generátora. Okolie mlyna malo parkovú úpravu, o čom svedčia prerastené smrek a ďalšie umelo vysadené dreviny v okolí mlyna. Juhozápadné nárožie objektu dodnes zdobí sgrafitová bosáž.

Ďalšia tabuľa upozorňuje na ruinu objektu, známeho ako „Hamra“. Bola to tiež jedna z prevádzok, ktorá na svoj pohon využívala vodu z Gidry – medený hámor. Existoval tu najneskôr už od začiatku 18. storočia, kedy bol vo vlastníctve Pálfiocov. Až do roku 1916 sa tu z medených plátov zhotovovali medené kotle. Následne bola prevádzka prerobená na ryhovňu valcov pre múčne mlyny a strojňu dielňu, ktorá fungovala do roku 1950. Jej vlastníkom bol Bohumil Brunovský, ktorý vlastnil aj veľký múčny mlyn ležiaci nižšie. Išlo o moderný a energeticky sebestačný podnik: zariadenia a stroje boli poháňané elektrinou, získavanou vďaka vodnej turbíne.

Ešte stále mimo historického intravilánu obce sa nachádza aj 5. zastávka, miestny cintorín. Pôvodne sa na Píle, tak ako aj inde, pochovávalo okolo kostola. Na prelome 18. a 19. storočia si dediny i mestá z kapacitných i hygienických dôvodov zriaďovali nové cintoríny mimo intravilánu. Tak tomu bolo aj na Píle a nový cintorín vznikol nižšie dediny. Najstaršie hroby sa nachádzajú v západnej a strednej časti cintorína. Zaujímavosťou je rodinná hrobka Brunovských, ktorí v obci Píla v prvej polovici 20. storočia prevádzkovali múčny mlyn a ryhovňu valcov.

Šiesta zastávka – oddychová plocha s väčšou lavičkou, miestnym smerovníkom a novou fontánkou na pitie, sa nachádza v miestach areálu panskej píly. Patrila pezinskej vetve Pálfiocov, v roku 1902 prešla do správy Školskej študijnej základiny Jána Pálfiho a od roku 1952 do rúk štátu. Bola to píla na vodný pohon, adaptovaná začiatkom 20. storočia na parnú pílu. Pred adaptáciou ju poháňala voda z náhonu, ktorý sem bol odrazený z potoka nižšie kostola. Bola to zrejme prvá, najstaršia píla pod hradom Červený Kameň. V jej blízkosti postupne vznikli obydlia robotníkov, ktoré sa stali základom neskoršej obce a tiež ďalšie podniky, využívajúce silu potoka na svoju prevádzku. Parná píla bola zrušená v roku 1950 ako posledná z píl v obci Píla. Na jej mieste postupne vyrástli nové domy, no niektoré z jej objektov sa využívali aj neskôr. Tzv. magacín, teda sklad bývalej parnej píly bol v roku 1957 adaptovaný pre potreby JRD na sklad krmiva a maštal pre kravy a ošípané. Maštal neskôr zanikla, no spomínaný

Sklad Píly v medzivojnovom období, 6. zastávka

Pôvodná malba z 2. polovice 17. stor. na fasáde kostola

objekt tu stál do začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia spolu s piliermi sušiarne. Posledným zvyškom po hospodárskej prevádzke v tejto časti obce je areál bývalého majera, uzavretého dvora s hospodárskymi stavbami po obvode, ktorý susedil s areálom pily.

Zastávka na malej križovatke v centre obce upozorňuje predovšetkým na opodiaľ stojaci Kostol Navštívenia Panny Márie. Bol postavený v druhej polovici 17. storočia z fundácie Mikuláša IV. Pálfiho a jeho manželky Eleonóry rod. Harrachovej. Z tohto obdobia pochádzal aj obraz Panny Márie Imaculaty na vstupnom priečelí kostola, ktorý bol v roku 2002 odstránený a namalovaný nanovo pátrom Prokopom z Nitry. K obrazu sa už takmer dve storočia viaže povest', že istý panský poľovník strieľal do obrazu a za túto svoju bezbožnosť pykal, keď onedlho oslepol. Na pôvodnom obraze bola Panna Mária znázornená ako kráľovná nebies, stojaca na polmesiaci a z meguli, so svätožiarou z hviezd. Dvaja vznášajúci sa anjeli jej vkladali na hlavu korunu. Maľbu je vidno aj z hradu Červený Kameň. V štíte nad vstupným priečelím kostola je malá zvonica s dvomi zvonmi – väčší je z roku 1928, menší z roku 1876. Areál kostola je ohradený kamenným múrom a až do konca 18. storočia tu bol cintorín. Neskôr tu pochovávali len príležitostne. Do dnešných čias sa zachovalo niekoľko náhrobkov. Z nich najvýznamnejší je náhrobok naľavo od vstupu do kostola. Je tvorený krížom, ktorý podopierali dvaja anjeli. Tí sa stali objektom krádeže a na náhrobku sa zachovali iba ich chodidlá. Je to barokový náhrobok zo záveru 18. storočia s novšou tabuľou z roku 1810. Ku kostolu viedol od cesty klenutý most z konca 18. storočia, ktorý dal vybudovať gróf Rudolf Pálfi. Bol opravovaný v polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia a v roku 2003, neprežil však nápor povodne v roku 2011.

Ôsma zastávka je umiestnená pred obecným úradom a osvetovou besedou. V týchto budovách, resp. na ich mieste, stál v minulosti areál bývalej papierne. Pozostával z komplexu viacerých objektov. Papieren tu existovala od druhej polovice 17. storočia. Tu vyrábaný papier mal priesvitku s motívom pálfiovského erbu. Papieren prestala pracovať na začiatku osemdesiatych rokov 19. storočia a v jej objektoch násled-

ne vzniklo viacero iných prevádzok. Najvýznamnejšou bola tzv. Hubertova (Holešova, Trnkova) píla na vodný pohon z náhonu, odrazeného z potoka. Táto píla pracovala až do roku 1948. Na jej mieste bol v roku 1972 postavený objekt obchodu a pohostinstva Jednota. V poschodovom objekte obecného úradu bol do polovice 20. storočia tzv. obecný dom a pôvodne jeden z objektov papierne. Na mieste dnešnej osvetovej besedy pri ceste stála sušiareň papiera, ktorá neskôr slúžila ako sklad materiálu pily. V časti objektu boli aj byty a istý čas v medzivojnovom období tu sídlila aj škola. V polovici 20. storočia bola už budova vo veľmi zlom stave a životu nebezpečná. V roku 1955 bol tento objekt zrútený a následne tu bola postavená osvetová beseda, dokončená v roku 1957.

Nápadná budova s vežičkou, požiarna zbrojnica, je predmetom deviatej zastávky. Budovu postavili až v roku 1941, no dobrovoľný hasičský zbor bol v obci Píla založený už v roku 1926. V priebehu nasledujúceho roku si jeho šesťnásť členovia, ktorí sa navzájom oslovovali bratia, zadovážili uniformy

Hrad a obec, vpravo areál papierne na fotografii z roku 1938

a potrebnú výzbroj a výstroj. Ručnou striekačkou zbor disponoval až od januára 1928. Výzbroj a výstroj bola uložená rôzne u členov zboru, od roku 1931 bolo jej skladisko v obecnom dome a od roku 1941 v novej poschodovej požiarnej zbrojnici. Zbor fungoval do roku 1989. Prvý zásah, pri ktorom zbor zasahoval, bol požiar vodnej pily Edmunda a Vojtecha Pálfiovcov v noci z 28. na 29. novembra 1928, pri ktorom však píla zhorela.

Na veľkú povodeň, ktorá postihla obec po prietrži mračien popoludní 7. júna 2011, upozorňuje desiatka zastávka. Rozvodnená Gidra na tomto mieste odkryla kamenné základy dávno zaniknutej murovanej stavby, stojacej priamo na brehu potoka. Bola to tzv. grófska píla, ktorá patrila bratom Edmundovi a Vojtechovi Pálfimu z Červeného Kameňa. Na sklonku roku 1928 vyhorela a pracovať prestala ešte pred polovicou 20. storočia. Jej areál sa rozprestieral po oboch stranách cesty, na mieste dnešného penziónu mala sklad na sušenie dreva a dosiek a v blízkosti sa nachádzala aj zasypaná pivnica.

V bezprostrednej blízkosti potoka, na mieste zvanom Žlábek, je umiestnená jedenásta zastávka náučného chodníka. Je to opäť väčšia plocha a okrem informačnej tabule, lavičky a smetného koša je tu aj krytý altánok a zdroj pitnej vody, tečúcej z prameňa v skalnej stene dreveným žľabom ponad potok. Zdroj pitnej vody takmer pre polovicu dediny sa na tomto mieste nachádzal od nepamäti. Obec dáva vodu pravidelne kontrolovať. Posledná väčšia rekonštrukcia prameňa a žľabu sa robila v roku 2007, no pri povodni v roku 2011 bol zničený a musel byť znovu opravený. O niečo vyššie od žľabu s pitnou

vodou je údolie, ktorým preteká Gidra, najužšie. Potok sa doslova prediera pomedzi dve skalné steny a prekonáva kamenné kaskády. Domáci toto miesto nazývajú „hučák“. Potok tu prelamuje tvrdý kremencový pás medzi Kuklou a Červeným Kameňom, ktorý tu výrazne vystupuje z bridlicového masívu. Aj porasty svahov na tomto mieste sú odlišné od okolitého lesa. Zaujímavý je najmä svah smerom k Červenému Kameňu so starými borovicami a dubmi, s vresovými porastami a s množstvom vystupujúcich kremencových blokov a balvanov. Na jeho vrchole sa nachádza miesto zvané „Pajác“ či „Jelení skok“ s výhľadom na údolie Gidry a na kopec Kukla, kde do polovice 20. storočia stál drevený altánok. Neďaleko neho nájdete tzv. Jánošíkov stôl, okrúhly opracovaný balvan neznámeho pôvodu a o niečo bližšie k hradu starý židovský cintorín.

Z druhej strany prielomu, kde sa cesta esovito zatáča, je umiestnená dvanásť zastávka. Informuje o starej škole a prachárni. Dnes už neexistujúci objekt starej školy bol postavený v roku 1904 vtedajším Ministerstvom kultu na mieste panskej práčovne. V škole bola jedna učebňa a dvojizbový byt pre učiteľa. Pred jej výstavbou slúžili ako učebne rôzne priestory v iných objektoch, istý čas mávali deti z Pily priestory na vyučovanie aj na hrade Červený Kameň. Stará škola bola zbúraná v roku 1978 a v roku 1984 na jej mieste postavili byty. Na druhej strane potoka sa nachádza objekt tzv. prachárne, panského mlynu či skôr hámra na drvenie pušného prachu. Vznikol už v závere 17. storočia, neskôr bol adaptovaný na mlyn, ktorý ale v roku 1940 už nebol v prevádzke.

Trinásta zastávka náučného chodníka je venovaná pamätníku partizánskej skupiny J. Kráľa, situovanému neďaleko odbočky hlavnej cesty na Červený Kameň. Partizánska skupina Janko Král' vznikla v Bratislave 30. mája 1942. Táborila nad Zochovou chatou a od 6. júna 1942 na kopci Prostredník (403 m n. m.) nad obcou Píla. Skupina nebola dobre organizovaná zabezpečená, a nepojila sa ani do žiadnych bojových akcií. Začiatkom júla 1942 dostala skupina rozkaz presunúť

sa do Považského Inovca a následne na stredné Slovensko. Presun začal 13. júla 1942, no už o štyri dni neskôr bola skupina pri Čhtelnici žandárskou hliadkou odzbrojená a zatknutá. Skupina mala 17 príslušníkov, jej veliteľom bol Jaroslav Hlinenský (1912–1945) a neskôr stredoškolský profesor Alexander Markuš (1913–1945). Obaja zahynuli 19. februára 1945 pri bombardovaní transportu politických väzňov do koncentračného tábora Mauthausen. Skupina neskôr obnovila svoju činnosť a počas SNP v jesenných mesiacoch 1944 ju viedol Vendelín Lančarič z Dolných Orešian. Tabuľa na tomto mieste bola odhalená 6. septembra 1970. V roku 2011 dala obec Píla na vlastné náklady pamätník obnoviť a tabuľu vyhotoviť nanovo, pretože krátko predtým pôvodnú bronzovú tabuľu vandali ukradli a pamätník zničili.

Posledná zastávka náučného chodníka je venovaná ďalšej pile, tzv. hornej. Horná píla sa nachádzala na mieste objektu štátnych lesov. Vznikla v prvej tretine 19. storočia. Ležala nad sútokom potokov Gidra a Pajdla a jej zariadenia boli poháňané hneď dvomi náhonmi odrazenými z týchto potokov. Korytá náhonov sú dodnes sčasti zachované a spájajú sa nad budovou, ktorá stojí na mieste pily. Neďaleko od sútoku potokov sa nachádza aj malá kaplnka, postavená koncom 19. storočia a naposledy opravovaná v roku 2005. Ďalej v doline smerom na západ sa nachádza areál hotelu Hydrostav, ktorý stojí na mieste starých pecí na pálenie vápna a vo svahu nad ním je zaniknutý lom na vápenec.

Náučný chodník pomôže domácim i návštevníkovi zorientovať sa aspoň sčasti v „priemyselnej zóne“, ktorá priamo pod hradom v priebehu storočí vznikla a už dlhší čas postupne zaniká. V súčasnosti tu v minulosti na vodný pohon pracovali štyri pily, tri mlyny, valchovňa, papieren, pracháren a medený hámor. Mnohé z objektov už neexistujú, viaceré ďalšie sú v dezolátnom stave. Do budúcnosti sa uvažuje s obnovením niektorého z náhonov či aspoň so symbolickým osadením mlynského kolesa na potok, ktoré môže spolu s dizajnom zastávok chodníka evokovať zaujímavú históriu tejto neobyčajnej obce.

Pramene a literatúra:

- Archív Geodetického a kartografického ústavu
- Archív Pamiatkového úradu SR
- Archív Trnavskej arcidiecézy
- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave
- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra
- BELÁKOVÁ, M.: Problematika nejednoznačného kartografického popisu vodného toku Gidra. In: Z hydronymie západného Slovenska. Zborník vedeckých štúdií. Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave: Trnava 2010, s. 91-93.
- BOROVSZKY, S. (ed.): Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Apollo irodalmi tarsaság: Budapest 1910.
- DECKER, V.: Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku. Matica slovenská: Martin 1982.
- JEDLICSKA, P.: Kiskárpai emlékek Vöröskötöl – Szomolányig. Budapest, 1882.
- Kol.: Dejiny slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok. Encyklopédia odboja a SNP. Pravda: Bratislava 1984.
- MAJTÁN, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773-1997). Veda: Bratislava 1998.
- Pamätná kniha obce Píla pri Modre. 1940-2010. OÚ Píla. Nepubl.
- RADVÁNI, H.: K dejinám papierne v Častej. In: Vlastivedný časopis, roč. XXXVII., č. 4/1988, s. 190.
- SLÁDOK, M. – GARGULÁK, M.: Slovenské banské mestá a obce. Časť. In: Montanrevue, roč. VI., č. 1/2013, s. 12-15.
- TIBENSKÝ, J.: Poctivá obec budmerická. Každodenný život slovenskej dediny na konci feudálnej éry. Rak: Budmerice 1996.
- TIBENSKÝ, J.: Poctivá obec budmerická. Starodávna história. Rak: Budmerice 1998.
- TIBENSKÝ, M.: Červenokamenské panstvo v stredoveku. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave: Trnava 2011.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II., Veda: Bratislava 1977.
- ZAŤKO, M.: Geomorfologické pomery v oblasti Dubová – Časť – Dolany v strednej časti Malých Karpát. In: Acta geologica et geographica Universitas Comenianae. Geographica Nr. 1, 1959, s. 74.

Fotografie: J. Tihányi, M. Minárik

ČRIEPKY ZO SVÄTOJURSKEJ KRONIKY 4

Beata Vlasáková

Zriadenie verejného rozhlasu. Začiatkom roku 1942 zaviedli vo Svätom Jure sieť verejného rozhlasu, ktorým možno vysieľať miestne správy i rádiové prenosy. Centrála miestneho rozhlasu je umiestnená v kancelárii vládneho komisára, tlampačov je 13 na rôznych miestach. Rozhlasová sieť siaha až po mestskú telocvičňu, viaceré tlampače sú na hradskej a jeden až na novej školskej budove. Rozhlas funguje už 15. januára, ale pri tom sa ešte aj bubnuje na vzdialenejších miestach asi do konca februára. Od toho času bubnovanie zostalo len

Bubon mestského hlásnika

v obci Neštich, lebo inak ho lepšie nahrádza verejný rozhlas, ktorým sa uverejňujú oznamy a vyhlášky pre verejnosť. Ľudia síce aj proti rozhlasu mali námietky, že ho na viacerých miestach v meste nepočujú, no predsa len je praktickejší, pretože s jedným oznamom netreba behať po celom meste, čo vyžiadalo veľmi mnoho času. Teraz sa správa uverejňuje naraz po celom meste a môže byť zreteľnejšia a obsiahnejšia. Znakom pre to, že sa budú vysieľať oznamy, je hudba z gramofónovej platne, ktorá vyvolá obyvateľstvo na miesta, kde je prenos zreteľnejšie počuť.

Vo Veľkom pôstnom týždni sa však vzhľadom na náboženské čítanie obyvateľstva nevysielala hudba, ale bubnovanie, ktoré sa zachytáva mikrofónom. V tejto súvislosti hodno ešte zaznamenať, že na Dunajskom veľtrhu v Bratislave, ktorý sa konal v dňoch 5.–13. septembra 1942, bol na zvláštnej mape Slovenska označený aj Svätý Jur medzi nemnohými slovenskými mestami červeným krúžkom ako znakom tej okolnosti, že má zavedený miestny rozhlas. Okrem obvyklého používania miestneho rozhlasu na uverejňovanie oznamov a vyhlášok pri zvláštnych príležitostiach, slúžil aj na prenášanie dôležitejších rozhlasových prejavov, aj na prenášanie priebehu miestnych slávností po celom meste.

Práce na odvodňovaní Šúru. Vedúci stavby síce prisľúbili skončiť práce s výstavbou obvodového kanálu na odvodne-

Šúrsky odvodňovací kanál

nie Šúrskej kotliny do konca novembra 1942, no nepodarilo sa im to. Nielenže nijako nevystačili so židovskými pracovnými silami, hoci židovskí inžinieri im boli svojimi vedomosťami veľmi osožní a na viacerých miestach sa podľa ich rád pozmenil projekt, ale na jeho skoré dokončenie nepomohlo ani pribratie civilných zamestnancov. A vládnym činiteľom veľmi záležalo na skorom dokončení tohto veľkolepého projektu, pretože zvlášť pred cudzincami sa chceli ukázať, že na Slovensku sa aj za vojny buduje a tvorí. A močarina v bezprostrednej blízkosti Bratislavy, okolo ktorej vlastne prevažná väčšina cestujúcich musí prechádzať, nerobila práve najlepší dojem. Ale prevedenie projektu nebolo také jednoduché. Obvodový kanál mal vyúsťovať do Malého Dunaja neďaleko Ivánky. Keď sa začalo s prácami, premeriavaním sa zistilo, že hladina Malého Dunaja je v tej istej výške ako povrch územia pri svätøjurskom Háji za kapličkou, kde sa kanál mal ohýbať na juhovýchod. Hĺbka Malého Dunaja na mieste vyúsťovania kanálu je 4,5 metra, to teda môže byť spád kanálu. Ako však previesť kanál cez územie pod železničnou traťou vo Svätom Jure, ktoré už na pohľad je omnoho nižšie ako územie vo svätøjurskom Háji? Nájsť konečnú trasu kanálu dalo inžinierom mnoho námahy. Boli nútení posúvať ju stále bližšie od Šúru k železničnej trati, predsa však sa nevyhli dvom miestam, kde kanál vlastne potečie vyššie, ako je okolitý povrch. Je to pod strážnym domčekom medzi Svätým Jurem a Grinavou a medzi sýratými kúpeľami a veľkou kaplnkou. So stavbou kanálu sa začalo od Ivánky. V roku 1943 sa s hlavným výkopom dostali až do svätøjurského Hája, na jeseň sa začalo s výkopom kanálu zo smeru od jeho vzniku od Pezinského potoka. V letných mesiacoch bol v Bratislave vo výkladnej skrini Ministerstva národnej obrany na Mariánskej ulici vložžený plastický model projektu odvodňovacích prác, ktorý zvláštnym elektrickým zariadením ukazoval terajšie zaliatie územia vodou a spôsob jeho odvodnenia.

Oberačková slávnosť. Župná organizácia HSLS usporiadala vo Svätom Jure dňa 26. septembra 1943 oberačkovú slávnosť pre celé vinohradnícke okolie. Účastníci prišli nielen

z blízkych obcí, ale až z Orešian. Predpoludním po bohoslužbách bol sprievod alegorických vozov, ktorý bol neobyčajne bohatý, potom na námestí manifestácia, na ktorej slávnostným rečníkom bol minister hospodárstva Dr. Gejza Medrický. Popoludní bola výstava vína a hrozna, potom na námestí národopisné slávnosti, no pre prudký dážď museli byť prerušené a pokračovalo sa v nich v mestskej telocvični. Večer bola ľudová veselica. Na oberačkovú slávnosť bola zahľásená aj účasť prezidenta republiky Dr. Jozefa Tisu, ktorého príchod občanstvo so záujmom očakávalo, no dal sa len zastúpiť.

Budova Nemeckého vinohradníckeho družstva. Novostavba Deutsche Winzergenossenschaft, s ktorou sa začalo roku 1941 vykopaním rozsiahlych pivníc, bola v roku 1943 dokončená. Boli tu postavené veľké prešovne, veľká spoločenská sieň, spolkové miestnosti i pekný hostinec. Hostinská koncesia bola prerokovaná v auguste 1943. Na jeseň preniklo do slovenskej verejnosti, že nemeckí družstevníci majú medzi sebou nedorozumenie, nakoľko ich družstvo im vypláca nižšie ceny, ako sú bežné, z čoho sa má splácať náklad na družstevnú novostavbu. Niektorí nemeckí vinohradníci nechceli preto odovzdávať víno svojmu družstvu, ale snažili sa voľne ho odpredať, čomu zase chceli zabrániť vedúci nemeckej národnostnej skupiny. Družstvu vážne záležalo na získaní väčšieho množstva vína. Keďže značne nákladnú stavbu budovy chcelo tým vyplatiť, a to nielen zo zisku na vyplácaní nižšej kúpnej ceny, ale aj zo zisku z prepočítavania ríšskych mariek (víno bolo odosielané do Nemecka) na slovenské koruny v kurze 1:11.

Budova Nemeckého vinohradníckeho družstva

Dr. Kautz odchádza do výslužby. Koncom roku 1943 odišiel do výslužby štátny obvodný lekár MUDr. František Kautz a jeho funkciu prevzal tu už dlhšie účinkujúci MUDr. Pavol Zahlbruckner. Pri tejto príležitosti navštívil ho aj minister vnútra Alexander Mach (do jeho rezortu zdravotníctvo patrilo) a vyslovil mu uznanie vládnych činiteľov a vďaka za jeho jedinečné ľudomilné lekárske účinkovanie. Pri tejto príležitosti hodno zaznačiť, že tunajšie obyvateľstvo malo a má v osobe Dr. Kautza svojho dobrodincu. Jeho ľudomilnosť sa prejavovala voči všetkým obyvateľom bez rozdielu, ale hlavne voči sociálne najsľabším vrstvám. Jeho obetavosť sa ukázala zvlášť v časoch hospodárskej krízy, keď podporoval nie jednotlivcov, ale priamo celé zástupy nezamestnaných ľudí, že sa stal až príslovečným a pre túto svoju ľudomilnosť na širokom okolí známym. Bol takým ohľaduplným, že dovolil dokonca aby jeho dobrotu ľudia zneužívali. Všeobecne bolo o ňom známe, že kupoval od ľudí batohy dreva na kúrenie bez toho, aby vyšiel zo svojej ordinácie. A tak našli sa jednotlivci, ktorí, keď vnútri dostali peniaze, drevo zase na saniach odviezli preč (pravda hneď popri stene Kautzovho

domu za uličku a humnami) alebo v noci ho prišli ukradnúť, aby tie isté batohy priviezli na druhý deň ulicou a znovu ich Dr. Kautzovi predali. Ale aj bez kúpy dreva Dr. Kautz podporoval chudobných. Keď sa však dozvedel, že sa stali prípady, že obdarovaní si peniaze vypýtali na obuv pre deti a potom ich sami prepili, zariadil veci tak, že núdnym dával poukážky na obuv. Tieto potom sám u Baťu vyplácal (ako nejaká sociálna ustanovizeň). I to sa stalo, že zavolali Dr. Kautza v noci ku chorému, ktorému však nechýbalo iné, len niekoľko sto korún, ktoré sa hanbil ísť pýtať k nemu. Ešte bezohľadnejšie sa k nemu zachovali verejnosti neznámi chlapi, z ktorých jeden prišiel ho v noci zavolať ku chorému na Neštich, potom ho aj so spoločníkom počkal na Kopci na mieste pod zvoncou, kde bolo najtmavšie a tam prepadom chceli od Dr. Kautza vymôcť peniaze. Pes zobudil neďaleko bývajúceho kostolníka, ktorého objavenie sa príhodu ukončilo. Správa sa rozniesla medzi obyvateľstvom a tak četníci navštívili Dr. Kautza, aby im oznámil páchatel'ov. Jeho odpoveď však údajne bola, že sa nič mimoriadneho neprihodilo.

MUDr. František Kautz

Toľko hovorí záznam v Kronike mesta. Že bol MUDr. František Kautz výrazná osobnosť svätøjurských dejín viem aj z rozprávania členov našej rodiny i obyvateľov nielen Svätého Jura, ale aj blízkeho okolia. Často ho vyhľadávali aj v určitých „diskrétnějších“ situáciách. Manželova babka, ktorá bývala v Pezinku, ho so svojím snúbencom navštívila – bála sa, aby sa to v Pezinku nikto nedozvedel. A ona sa dozvedela, čo už predpokladala – že čaká dieťa. Keď sa nešťastná rozplakala, že sú chudobní a nevie, ako to zvládnu, doktor Kautz im dohovára, že sa majú z toho tešiť a zariadiť si spoločný život. Že vedľa v hostinci je zábava a tanec a dal im nejaké peniaze so želaním, aby sa dobre zabavili. A takýchto spomienok som si vypočula viac.

Pohľad z veže kostola na ulicu Dr. Kautza

Súčasný pomník MUDr. Františka Kautza

František Kautz sa narodil vo Svätom Jure 18. novembra 1880 v dome na Kostolnej ulici č.4. Jeho otec Karol tu mal hostinec a v tom čase v dome bývala i jeho rodina. Druhý Kautzovský dom, ktorý je známy ako bydlisko Dr. Kautza, v ktorom mal svoju ordináciu a v ktorom aj zomrel, rodičia kúpili v roku 1882, keď mal František dva roky. Nižšie gymnázium vyštudoval vo Svätom Jure, vyššie v Bratislave, lekárske štúdium absolvoval v Budapešti v roku 1905. Po získaní doktorátu sa stal vojenským lekárom z povolania. Za prvej svetovej vojny dosiahol hodnosť majora. V roku 1919 sa stal mestským lekárom a neskôr štátnym obvodným lekárom vo Svätom Jure a tu pôsobil až do svojej smrti, lebo lekársku prax vykonával aj ako penzista. Zomrel 20. mája 1948 na rakovinu hrdla vo veku 67 rokov. Pochovaný je vo Svätom Jure na katolíckom cintoríne neďaleko domu smútku.

Jeho životopisné údaje sú veľmi strohé a obyčajné a nič nehovorí o jeho obrovskej obetavosti voči ľuďom a pacientom ani o jeho nenáročnosti a skromnosti voči svojej osobe. Pretože celý život zostal slobodný, všetok svoj čas venoval výkonu lekárskeho povolania. 15 rokov bol v Jure, ktorý vtedy spolu s Neštichom mal okolo 4 tisíc obyvateľov, jediným lekárom. A podľa všeobecného konštatovania veľmi dobrým lekárom. Ordinačné hodiny mal dvakrát denne po dve hodiny (8–10 a 14–16 hod.) a tiež v nedeľu predpoludním. Domáce návštevy vybavoval predpoludním po desiatej a popoludní po šiestnastej. Dlhé noci rozsvietené okno na jeho ordinácii svedčilo, že ešte študuje v lekárskej literatúre vážnejšie prípady, ktoré sa mu v praxi vyskytli. K liečebným úspechom veľa prispela aj jeho dôkladná znalosť zdravotných pomerov svätajurských obyvateľov. Ako svätajurský rodák z vlastnej skúsenosti vedel, aké choroby sa v ktorej rodine vyskytovať

li a podľa toho mohol včas rozpoznať príznaky rozvíjajúcej sa choroby. Jeho diagnózy boli spoľahlivé. Osobitý prístup mal k deťom. Od prírody láskavý človek svoju láskavosť ešte znásoboval kúskami čokolády, ktoré mnohým jeho detským pacientom boli v čase nezamestnanosti veľmi vzácné, takže ľahšie prekonávali strach.

Večer, keď zomrel doktor Kautz, zasadla miestna správna komisia. Členovia komisie sa uzniesli, že na trvalé zachovanie jeho pamiatky ulica, kde sa narodil, býval, ordinoval i zomrel, pomenuje sa jeho menom. A dňa 24. júna 1948 sa na základe iniciatívy hasičského zboru miestna správna komisia uzniesla postaviť doktorovi Kautzovi za jeho obetavú prácu reprezentatívny pomník. Všetky spolky utvorili prípravný výbor, ktorý usporiadal zbierku medzi obyvateľstvom. Výnos zbierky však nebol dostačujúci, akcia sa oddialila až do roku 1958 a dokončila zásluhou miestnej odbočky Zväzu vyslúžilých vojakov. Slávnosť odhalenia pomníka bola v nedeľu 2. novembra. Už o 8. hod. vítali na stanici hostí, vyhrávala hudba, veteráni položili vence k pomníku padlých a na hrob Dr. Kautza, kde sa na pylóne skvela bronzová busta (vytvoril ju akademický sochár František Draškovič). Na túto ojedinelú osobnosť svätajurských dejín sa nezabudlo ani v neskorších časoch. Dôkazom je i skutočnosť, že keď poslanci mestského zastupiteľstva v roku 1998 schválili udeľovanie čestného občianstva osobám, ktoré sa osobitne zaslúžili o rozvoj mesta a života jeho obyvateľov, doktor Kautz bol medzi prvými ocenenými. A keď sa pred pár rokmi stalo, že neznámi páchatelia ukradli bustu z hrobu doktora Kautza, mesto dalo hrob a pylón pokryť mramorom a na pylóne zobraziť podobizeň tohto významného čestného občana mesta Svätý Jur.

OSOBNOSTI SVÄTÉHO JURA: PHDR. JURAJ PAVELEK

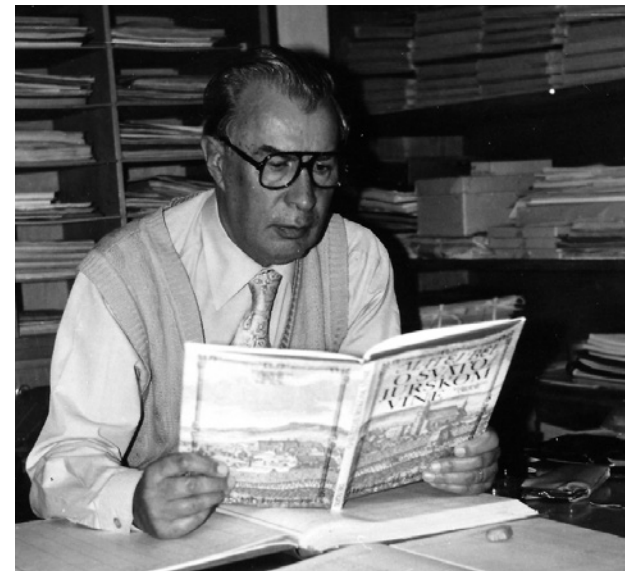
Františka Hlaváčiková

Sú ľudia, ktorí ani svojim fyzickým odchodom neupadnú do zabudnutia. K takým patrí nepochybne aj profesor, archi-vár, regionálny historik, prekladateľ, múzejník – svätajurský rodák, PhDr. Juraj Pavelek.

Narodil sa 24. apríla 1920 v železničiarско-vinohradníckej rodine. Ľudovú školu absolvoval v rodnom meste, gymnázium v Bratislave. Počas gymnaziálneho štúdia sa zamestnal, aby finančne vypomohol rodine. Naučil sa húževnatosti, vytrvalosti a pochopeniu jednoduchých ľudí. V r. 1944 absolvoval vysokoškolské štúdium, o dva roky neskôr získal doktorát z antickej filológie a starovekých dejín. Už ako vysokoškolák (od r. 1941) písal Obecnú kroniku Svätého Jura, v rokoch 1945–1950 pracoval v mestskom archíve ako dobrovoľný nehonorený archi-vár v snahe zachrániť a sprístupniť materiály z fondov bývalého kráľovského mesta.

Po ukončení vysokoškolského štúdia pôsobil ako suplujúci profesor na gymnáziu v Jure (pobočka I. štátneho gymnázia v Bratislave – evakuované do Jura), od roku 1946 s jednoročnou prestávkou až do r.1950 ako jeho dočasný riaditeľ. Pre zdravotné problémy už v roku 1946 žiadal o preloženie na vedeckú prácu – bol prijatý za asistenta na Literárnom ústave SAV. Školský odbor ho však pre nedostatok aprobovaných profesorov neuvolnil a dr. Pavelek zostal na gymnáziu učiť až do konca roka 1951. Na novosystematizované miesto mestského archi-vára dr. Pavelek nastúpil v r. 1952. Bol jedným z najerudovanejších archi-várov na Slovensku. Postaral sa o dôstojné umiestnenie mestského archívu, zhromaždil a odborne spracoval fondy aj z ďalších svätajurských inštitúcií a organizácií. Popritom externe učil latinčinu na Gymnázium v Jure, reštaloval expozíciu mestského múzea, venoval sa štúdiu regionálnych dejín, prekladal z latinčiny. Je autorom monografie o Svätom Jure (1958), pripravil výstavu archi-vných dokumentov pri príležitosti 750. výročia (1959) najstaršej písomnej pamiatky o Svätom Jure. Novým pôsobiskom dr. Juraja Pavelka sa v r. 1961 stáva Múzeum Petra Jilemnického. Začal budovať zbierkový fond múzea, vytvoril systém alfabetických znakov, spracoval sprievodcov po múzeu. Podieľal sa na budovaní celoslovenskej siete literárnych múzeí na Slovensku a tvorivo sa zúčastňoval na budovaní mnohých literárnych expozícií. Bol metodickým poradcom pre všetky múzeá v okrese. Vypracoval návrh na dobudovanie Múzea P. Jilemnického, organizoval vedecké konferencie a príspevky z konferencií pripravil na publikovanie v zborníkoch. Zásluhou PhDr. Juraja Pavelka sa Múzeum Petra Jilemnického stalo jedným z najlepších literárnych múzeí na Slovensku s celoštátnou pôsobnosťou. Popri všetkej múzejnej činnosti prekladal z latinčiny najmä písomné pramene k dejinám Slovenska (Gramatické dielo Antona Bernoláka, Matej Bel: O Svätajurskom víne, Bratislava Mateja Bela,...).

V múzeu pracoval do roku 1984, v rokoch 1968–1981 ako jeho riaditeľ. PhDr. Juraj Pavelek bol človek všestranne vzdelaný so širokou škálou záujmov. V rukopise zostali ďalšie jeho

práce z dejín Svätého Jura: Dejiny židovstva v Jure, sedem zväzkov Dejín Jura, Dejiny zdravotníctva v Jure. Jeho štúdie sú stálym zdrojom pre bádateľov a záujemcov o históriu Svätého Jura.

Bohatá bola aj jeho prednášková činnosť pre návštevníkov a obyvateľov Jura o slovenskej histórii a literatúre, ale predovšetkým o histórii Jura. Bol známy aj ako organizátor matičných poznávacích zájazdov – vypracoval harmonogram cesty, zabezpečil sprievodcov na hradoch a v múzeách, pre účastníkov pripravil sprievodný text o miestach, ktoré navštívili.

Jurania poznali dr. Pavelka ako tichého, decentného pána, ktorý sa vedel s každým porozprávať, bol ochotný počúvať, poradiť. Bol nesmierne tolerantný, chápaný a ľudský so svoj-ským, láskavým humorom. PhDr. Juraj Pavelek bol Juranom celým svojim srdcom. V Jure sa narodil, rodnému mestu zasvätil celý svoj život, je i miestom jeho posledného odpočinku. Zomrel v Bratislave 20. 2. 1991.

Mesto Svätý Jur ocenilo význam PhDr. Juraja Pavelka ude-lením titulu „Čestný občan Svätého Jura“ in memoriam (r. 1998) za celoživotnú prácu v oblasti histórie a publikačnú činnosť o histórii Jura, prácu kronikára a osvetovú prácu pre obyvateľov Jura. V roku 2002 mu bola udelená „Cena mesta Svätý Jur“ in memoriam za zásluhy o rozvoj mesta Svätý Jur. PhDr. Juraj Pavelek ovplyvnil svojou životnou filozofiou, prístupom k povinnostiam, tolerantnosťou a hlbokou ľudskosťou mnohých z nás, ktorí sme mali tú česť s ním pracovať. Ako významná, nielen svätajurská osobnosť, si PhDr. Juraj Pavelek pri príležitosti nedožitých 95. narodenín spomienku určite zaslúži.

Spracované z fondu Literárneho a vlastivedného múzea vo Svätom Jure.

PIESNE VEĽKEJ VOJNY

Oliver Solga

Minuloročné sté výročie vypuknutia I. svetovej vojny bolo príležitosťou na pripomenutie si tejto významnej historickej udalosti, aktívnej účasti našich predkov na jej bojiskách i problémov, ktoré vojna spôsobila v zázemí. Mnohé mestá, vrátane Pezinka, si pripomenuli toto smutné výročie spomienkovými zhromaždeniami občanov a obnovou pamätníkov. Mnohé múzeá pripravili výstavy dobových dokumentov, najmä fotografií, písomností a osobnej korešpondencie vojakov. Niektoré prezentovali aj dochované hmotné pamiatky, väčšinou súčiastky uniforiem, výstroje a výzbroje.

Na okraji záujmu však zostali málo početné, ale tiež veľmi zaujímavé literárne, výtvarné a hudobné pamiatky, ktoré majú nielen veľkú individuálnu a intímnu, ale často aj faktografickú či dokonca geografickú výpovednú hodnotu.

Predmetom nášho dlhodobého záujmu je zhromažďovanie, skúmanie a prezentovanie týchto, len poskromne dochovaných pamiatok, konkrétne textov piesní, ktoré si spievali naši starí otcovia v zákopoch bojísk v Taliansku, Poľsku, Rusku a inde, alebo pri dlhých presunoch a pochodoch. Žiaľ, napriek úsiliu sa nám zatiaľ nepodarilo objaviť pamiatky literárneho charakteru, ak, samozrejme, nepočítame vojnovú korešpondenciu, obmedzenú na krátke texty na zadnej strane fotografie, korešpondenčný lístok či krátky list, ktoré navyše podliehali prísnej cenzúre. V našom regióne sa pravdepodobne nezachovali žiadne autentické zápisky, denníky či iné významnejšie literárne materiály. Nevieme nič o kresbách, mapách či dokumentárnych fotografiách, zachytávajúcich miesta bojísk, alebo bojovú činnosť.

V našom krátkom príspevku si dovoľujeme prezentovať zachované texty piesní, a to v pôvodnej jazykovej forme, ktorá

sama o sebe je tiež materiálom hodným osobitnej štúdie. Uverejnené texty sú svojim obsahom neopakovateľným dôkazom bohatého citového života našich predkov, ale aj ilustráciou ich smútku, túžby po mieri, rodine a domove. V mnohých z nich sú archivované konkrétne politické alebo geografické reálie, vojnové udalosti, a tiež hrôzy a utrpenie, ktorému boli vystavení. Nezanedbateľná je však aj ich neopakovateľná básnická hodnota.

Väčšinu textov sme zapísali tak, ako si ich zapamätali naši starí rodičia a ich deti, mnohé sme našli v príležitostných publikáciách miest a obcí, v spevníkoch, alebo si ich pamätali starší ľudia v našom regióne.

Všetky texty sú, ako sme už spomenuli, v autentickom ľudovom jazyku, tak ako sa spievali v Pezinku, na Cajle a v okolitých obciach.

Niektoré piesne majú svoj pôvod v starších predlohách, dokonca ešte z obdobia protitureckých a napoleonských vojen, alebo vychádzajú z tradičných piesní regrútskych či vojenských pochodových. Tak je to aj s ich melódiami, ktoré sa často opakujú, ale s iným textom, alebo boli prebrané zo známych vtedajších „civilných“ piesní. Všetky texty sú anonymné, teda „textára“ nepoznáme.

Zaujímavý je aj fakt, že z obdobia I. svetovej vojny sa nám zachovalo neporovnateľne viac piesní, ako z obdobia II. svetovej vojny. Dá sa to možno vysvetliť aj tým, že práve Veľkej vojny, teda I. svetovej vojny sa zúčastnilo ďaleko viac našich predkov, počet obetí bol väčší, a tiež osudy vojakov i ľudí v zázemí a následky vojny boli tragickjšie.

<i>Svatý Peter...</i>	<i>Kde sem zrozen to vím...</i>
<i>Svatý Peter prosil Boha Otca svatého,</i>	<i>Kde sem zrozen to vím, kde umrem to nevím,</i>
<i>že ket budú mašírovať, aby pršalo.</i>	<i>kde ja svoje mladé kosci zložím.</i>
<i>Že ket nám to naprší, aspon sa tak nepráši,</i>	<i>Zložím ich ve válce, v cisárskéj zahradze,</i>
<i>jako keby banda hrála, tak si vykročím.</i>	<i>vem si ich má milá ke vspomínce.</i>
<i>Franc Jozefa chlapci...</i>	<i>Milá šátek vzala, kosci donho zvázala</i>
<i>Franc Jozefa chlapci na Karpatoch stoja,</i>	<i>a nad svojím milým zaplakala.</i>
<i>píšu list Rusovi, že sa ho neboja.</i>	<i>Tu ležá ručičky, čo ma obímali,</i>
<i>A Rus im odpísal, aby sa dostavili,</i>	<i>tu ležá nožičky, čo k nám chodzivali.</i>
<i>aby si aj Prajza na pomoc zebralei.</i>	<i>Tu leží hlavička, aj červené líčka,</i>
	<i>čo sem vídavala každý den do ročka.</i>

Kebych já poznala...

Kebych já poznala v Taliansku chodníček,
išla bych navštívit milého hrobeček.

Vítaj milá, vitaj, v tej talianskej zemi,
jako si ma našla medzi kamenami.

A ja sem ca našla, lebo sem musela,
lebo sem zabudnúť na teba nemohla.

Čo si si má milá, čo si si myslela,
ked si z Talianska lísteček dostala.

Nič sem si můj milý, nič sem nemyslela,
lebo sem na teba zabudnúť nemohla.

Idz ty milá domu, idz k mojej mamičky,
nechaj pozdravovať najdrahšie sestričky.

Idz len milá domú, nechaj ma v pokoji,
nech si odpočinem, až na veki Amen.

Pri mesce Lubline...

Pri mesce Lubline velká vojna stála,
slnko sa zatmelo, kref sa vylévala.

A jak náš pán cisár dole s kona skočil,
nad svojim vojskem šabličku zatočil.

Nebojte sa, chlapci, budeme bojovat,
za našu krajinu vlastnú kref vylévat.

Nejedna mamička oplače synáčka,
nejedna sestrička oplače bratříčka.

Sestrička bratříčka a milá milého,
že nebude jeho.

A ket ma zabijú, tam ma pochovajte,
na cajlanský cinter dobre ma skovajte.

Na cajlanský cinter, nedaleko dverí,
Pújde tadze milá, srco ju zabolí.

Tu ležá nožičky, čo k nám chodzivali,
tu ležá ručičky, čo ma obímali.

Tu leží hlavička, aj červené líčka,
čo sem boskávala každý den do ročka.

Pri Prešporku, pri Dunajku...

Pri Prešporku, pri Dunajku, tam je skala vysoká.

Pod tú skalú moja milá bíly šátek vyšíva.

Dobre ci je moja milá bíly šátek vyšívat,
a já smutný, prežalostný, a já mosím bojovat.

Stojím v glídze jako skala, jako skala, jako zem,
príde gúla rozpálená, vyrazí ma z glídy ven.

A ket ma už ven vyrazí, do špitála ma dajú,
odpíšte mej najmilejšej, že sem plezírovaný.

Z jednej strany dochtor stojí, rany mi obvazuje,
a z tej druhej sám pán páter k smrci ma pripravuje.

Nepripravujte ma k smrci, šak ja ešče neumrem,
dokál ve mne kvapka krevy, verne bojovat budem.

Cisáru, králu náš...

Cisáru, králu náš, velkú krajinu máš,
nač nás tolko bereš, šak nás nevychováš.

Nebojte sa chlapci cisárskeho hladu,
šak sa pri Belgradze žitká zelenajú.

Pri Belgradze žitká, pri Varšave oves,
nebojte sa chlapci, cisárski vojáci,

budete mat čo jest.

Ket sme tam dojeli, menáš sme dostali,

zemáky neslané, maso pacované,

bajonety ostré.

Kerá má mamička, na vojne synáčka,

nech sa ona kukne ráno do slnéčka.

Ráno do slnéčka, večer do mesáčka,

tam si ona spatří svojého synáčka.

Na tej Cajle...

Na tej Cajle studna murovaná,

pri nej sedí milá uplakaná.

Plače, plače, rúčky zalamuje,

že jej milý na vojnu rukuje.

Neplač milá, nezalamuj rúčky,

já sa vrátim za dva, za tri ročky.

Neplač milá, moje potešení,

šak ci to aj tak ništ naplat neni.

Zoznam autorov

Mgr. Eva BENKOVÁ, PhD. – odborná asistentka na Katedre slovenských dejín FiF UK v Bratislave. Špecializuje sa na slovenské dejiny raného novoveku s bližším zameraním na hospodársky a sociálny vývoj.

Mgr. Lucia BURDOVÁ – historička, venuje sa najmä dejinám malokarpatského regiónu, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

Mgr. Michal FRANKO, PhD. – historik, venuje sa dejinám vinohradníctva na našom území, špecializuje sa na malokarpatské viničné právo.

Mgr. Daniel GAHER, PhD. – historik, venuje sa dejinám rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka.

Františka HLAVÁČIKOVÁ – pracuje ako dokumentátorka v Literárnom a vlastivednom múzeu vo Svätom Jure.

Mgr. Sylvia HRDLOVIČOVÁ – historička, kurátorka v SNM – Múzeu Ľudovíta Štúra. Podieľala sa na vzniku publikácií v kol. autorov: Dejiny Modry (2006), Pamätné tabule a pamätníky na území Modry (2008).

PhDr. Tomáš KLOKNER – historik, venuje sa dejinám staroveku, latinskej epigrafike, rímskej každodennosti a dejinám vied o antickom staroveku, pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

Mgr. Lukáš KRAJČÍR – doktorand na katedre slovenských dejín FiF UK, venuje sa najmä slovenským dejinám 1. polovice 20. storočia.

Mária LETZOVÁ – študentka pezienského osemročného gymnázia. Zaujíma sa o národné dejiny 19. storočia. Obsadila 3. miesto na celoštátnom kole Dejepisnej olympiády v šk.roku 2014/2015.

Mgr. Oliver SOLGA – historik umenia, v súčasnosti primátor mesta Pezinok.

Mgr. Jozef TIHÁNYI – historik umenia, pracuje v SNM – Múzeu Červený Kameň ako kurátor zbierok výtvarného umenia.

PhDr. Július VAVÁK, PhD. – archeológ, venuje sa systematickému výskumu vo Svätom Jure a Budmericiach. Pracuje v Malokarpatskom múzeu v Pezinku.

Mgr. Beata VLASÁKOVÁ – od roku 1991 kronikárka mesta Svätý Jur, venuje sa skúmaniu dejín Svätého Jura.

Vydanie časopisu podporili

občianske združenie
MUSEUM VINORUM

HISTORIKA – malokarpatský historický občasník 1/2015
Vydáva: OZ MUSEUM VINORUM, M. R. Štefánika 4, 902 01 Pezinok, IČO: 42135885
e-mail: odm@post.sk
Zostavili: PhDr. Martin Hrubala, PhD., PhDr. Petra Pospechová
Jazyková úprava: PaedDr. Adam Herceg
Grafická úprava: Peter Bady Buday
Tlač: Abrad, s.r.o. Žitná 1, 831 06 Bratislava
Náklad: 750 ks
Registračné číslo: EV 4711/12
ISSN: 1338-998X

Ročník IV., jún 2015

© Autorské práva vyhradené.

Akékoľvek rozmnožovanie textu, fotografií, kresieb len s predchádzajúcim súhlasom vydavateľa.

